

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

2

ROČNÍK 34 (LXI)

PRAHA

ÚNOR

1988

CENA 10 Kčs

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ

PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Redakční rada

Doc. ing. Jiří Tvrdoň, CSc. (předseda), prof. ing. Milan Branický, CSc., RSDr. Rudolf Černý, prof. ing. Miroslav Grznár, DrSc., doc. ing. Josef Hurta, CSc., ing. Svatopluk Chalupa, CSc., prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., ing. Vladimír Jeníček, DrSc., doc. ing. Mária Kadlečíková, CSc., prof. ing. Ctibor Ledl, DrSc., doc. ing. Juraj Mikita, CSc., doc. ing. Zdeněk Myler, CSc., prof. ing. Jaroslav Píč, DrSc., prof. ing. Karel Svoboda, CSc., doc. ing. Endre Tóth, CSc., doc. ing. Oldřich Tvrdoň, CSc., ing. Vladimír Vácha, CSc., doc. ing. Karel Vinohradský, CSc., doc. ing. Ivan Zoborský, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá doc. ing. Jiří Tvrdoň, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

OBSAH

Havlíček J.: Hodnocení struktury a vývoje zemědělsko-potravinářského komplexu v ČSSR v 80. letech	79
Burian A.: K některým problémům brigádní formy organizace práce a odměňování	93
Šlesinger F. a kol.: Vliv vzdělanostní struktury pracovníků na plnění vybraných hospodářských ukazatelů JZD	107
Buchta S.: Urbanizácia vidieckeho osídlenia a potreby rozvoja poľnohospodárskej prvovýroby	119
Javůrek J.: Inovace nákladových normativů a kalkulací ve vztahu k metodice jejich tvorby	133
Z vědeckého života	
Bezák A.: Racionalizácia riadiacej a výkonnej práce v poľnohospodárstve	145

Příloha

Statistické přehledy o československém a zahraničním zemědělství
(Vlastní náklady ve vybraném souboru JZD a ve státních statcích ČSSR)

СОДЕРЖАНИЕ

Гавличек Й.: Оценка структуры и развития АПДК в ЧССР в 80-е годы	79
Буриан А.: О некоторых проблемах бригадной формы организации и оплаты труда	93
Шлезингер Ф. и кол.: Влияние образовательной структуры работников на выполнение экономических показателей в ЕСХК	107
Бухта С.: Урбанизация сельского поселения в потребности первичного с/х производства	119
Явурек Й.: Инновация расходных нормативов и калькуляций по отношению к методике их образования	133

Из научной жизни

Безак А.: Рационализация работы управления и воспроизводства в сельском хозяйстве	145
---	-----

Приложение

Статистический обзор о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве
(Себестоимости в избранном комплексе ЕСХК и в государственных хозяйствах ЧССР)

V evropském zemědělství došlo zvláště v posledních třiceti letech k významným změnám, a to nejen z hlediska samotné zemědělské výroby, ale také z hlediska místa a zapojení zemědělství do národního hospodářství. To se týká také československého zemědělství. Nejde pouze o změnu sociálně ekonomické struktury, o vybudování pevné socialistické výrobní základny, ale také o vývoj dělby práce při zabezpečování výživy obyvatelstva, kde se již od 60. let nemluví pouze o úloze zemědělství, ale o úloze zemědělsko-potravinářského komplexu (ZPoK), respektive celého zemědělsko-průmyslového komplexu (ZPK).

Zemědělsko-průmyslový komplex však není jednou provždy dané, neměnné seskupení. Obecně je možno vytypovat tyto hlavní vývojové tendence ve výrobě potravin:

- snižování podílu zemědělství na úhrnném společenském produktu a na národním důchodu, přes zřetelně rostoucí absolutní objem zemědělské produkce;
- snižování počtu pracovníků ve výrobní sféře národního hospodářství i uvnitř zemědělsko-průmyslového komplexu;
- výrazný přírůstek kapitálových vkladů v zemědělství v souvislosti se zaváděním průmyslových metod hospodaření;
- rostoucí specializace a koncentrace zemědělské výroby, opět především jako předpoklad i následek rostoucích vkladů průmyslových výrobních prostředků;
- vznik komplexní výrobní struktury, zahrnující nejen zemědělství jako takové, ale také zpracovatelský průmysl, rostoucí podíl průmyslových odvětví a průmyslných služeb;
- rostoucí význam vědy a její materializace.

I když se podíl zemědělství v ZPK snižuje, jeho význam to nesnižuje. Zemědělství už nejen je dodavatelem zemědělských výrobků, ale stále více klíčovým faktorem, který má přímý vliv na rozvoj dodavatelských i odběratelských odvětví.

VYMEZENÍ ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉHO KOMPLEXU

Přestože je zemědělsko-průmyslový komplex reálnou skutečností a obecně známým pojmem, existují problémy jeho přesného vymezení a tím i možnosti hodnocení. Týká se to jak vnitřní strukturalizace ZPK, tak především převodu teoretického vymezení na národohospodářskou aplikaci a možnosti mezinárodního srovnávání. V tomto směru se autor pokusil ukázat různé přístupy a rozvést problematiku spojenou s hodnocením ZPK ČSSR, jak vyžaduje jeho současné řízení. V tomto směru navazuje také na článek Jeníčka (1986).

Federální statistický úřad ČSSR (FSÚ 1985) používá tuto definici zemědělsko-průmyslového komplexu: Národohospodářský zemědělsko-průmyslový komplex představuje soubor odvětví, pododvětví a druhů činnosti národního hospodářství, vzájemně propojených plánovitou společenskou dělbou práce, která zabezpečují výrobu potravin a ostatních produktů zemědělského původu, dovádějí tuto produkci ke spotřebiteli a také vyrábějí výrobní prostředky pro zemědělství a zpracovatelský průmysl.

ZPK se většinou ve světové teorii (Jevdokimov 1984, Schultz 1986) dělí na tři základní sféry:

- I. sféra — odvětví zabezpečující ZPK výrobními prostředky
- II. sféra — zemědělství vč. rybářství a myslivosti
- III. sféra — nákup zemědělských výrobků, zpracování zemědělské produkce, doprava a realizace produkce

II. a III. sféra ZPK tvoří v podstatě komplex označovaný u nás jako zemědělsko-potravinářský komplex (FSÚ 1985). Teoreticky je určitý rozdíl v zahrnování technických zemědělských služeb a dále odvětví realizace produkce, tj. velkoobchodu, maloobchodu a veřejného stravování, včetně dopravy a skladování. Někdy se pro komplex, který zahrnuje také odvětví realizace produkce, používá širší název, a to „komplex zabezpečující výživu lidu“ (Flek 1985).

Odlíšnosti v praktickém vymezení vznikají podle použité metody zpracování a použitého organizačního členění. V bilancích mezioborových vztahů, zpracovávaných v ČSSR jednou za pět let, jde skutečně o rozdělení podle náplně jednotlivých odvětví a pododvětví, bez ohledu na organizační a podnikové členění. Jde o skutečné dodávky z jednoho odvětví do ostatních odvětví. Zemědělská produkce, vyráběná kterýmkoliv podnikem, je zařazena v odvětví zemědělství, naopak tam není průmyslová produkce vyráběná v zemědělských podnicích.

Stálá komise pro statistiku RVHP navrhla rámcové metodické vymezení odvětví ZPK. Podle aplikace této metodiky pro ČSSR, vypracované Federálním statistickým úřadem, patří do ZPK také částečně průmysl zpracovávající zemědělské suroviny kromě potravin (např. textilní vlákna, kůže). Úplné výpočty za ZPK se nechají provést pouze na základě bilancí mezioborových vztahů. Ovšem v tom případě lze použít pouze malý počet ukazatelů, o pracovnících a o ceně produkce, resp. o základních prostředcích. Jde však jenom o orientační údaje, které nelze plně využít pro plánování, protože abstrahují od organizačního členění v národním hospodářství.

Rozdíly vznikají již u I. sféry ZPK, kde např. jsou zahrnována „pouze ta odvětví, která jsou bezprostředně spojena“ (FSÚ 1985) se ZPoK, a ne tedy celkový objem průmyslových vstupů. Je zde sice zachován vztah k organizačnímu členění, ale u některých oborů přitom jde o procentní vyčlenění části zahrnuté do ZPK, stanovené odhadem.

Problémy v členění vznikají také na úsecích, kde některá organizace provádí více činností, a tím může patřit do několika sfér ZPK. Jde například o zemědělské zásobování a nákup, které částí své činnosti patří do I. sféry (výroba a dodávky výrobních prostředků pro zemědělství) a částí do III. sféry (nákup zemědělských výrobků).

Výsledky z bilancí mezioborových vztahů, které nejpřesněji udávají podíl jednotlivých oborů na zabezpečování potřeb ZPoK, vyžadují před interpretací za zemědělsko-průmyslový komplex a jeho jednotlivé sféry také určité metodické upřesnění. Například dodávku krmných směsí do zemědělství nelze brát plně jako výkon zemědělského zásobování a nákupu, protože si na ně zemědělské podniky dodaly většinu suroviny.

Pokus o toto upřesnění a vyjádření výrobně ekonomické efektivnosti ZPoK ČSSR na základě spotřeby celkové práce z jednotlivých národohospodářských odvětví a pododvětví a jejího vývoje v letech 1967 až 1982 provedl autor (Havlíček 1986a). Použitím pracovníků místo objemu produkce vyjádřené v nesrovnatelných cenách jak mezi obory, tak zvláště v časovém srovnávání, se přesněji vyjádřil podíl jednotlivých odvětví na zabezpečení výživy a také podíl ZPK na celkovém objemu společenského produktu. Jde o metodu založenou na propočtu plné pracovní náročnosti, jak je uvedeno dále.

Pro ekonomické hodnocení ZPoK je nutno použít více ukazatelů, než jaké poskytuje bilance mezioborových vztahů. V tomto případě je možno využít pouze údaje za komplex, zajištěný organizačním propojením, to znamená využít a hodnotit v ČSSR zemědělsko-potravinářský komplex, zahrnutý do resortu federálního ministerstva zemědělství a výživy.

Finanční údaje pro ekonomické hodnocení se získávají sumarizací údajů z výkaznictví organizací zahrnutých ve zpracování. Jde tedy o podniky zemědělské prvovýroby, zemědělské služby, zásobování a nákup a potravinářský průmysl, zahrnuté v resortu zemědělství a výživy, a to o socialistický sektor. Není zde zahrnuta organizačně průmyslová část I. sféry ZPK, ani odvětví realizace ze III. sféry. Přesto je to jediná struktura ZPoK v ČSSR, za níž lze provést hlubší ekonomické vyhodnocení.

Rozdíly v rozsahu a struktuře ZPK je možno ukázat při porovnání počtu pracovníků podle tří hlavních metod:

1. podle počtu pracovníků plné pracovní náročnosti z bilance mezioborových vztahů (BMV) ČSSR za rok 1982 (Havlíček 1986a),
2. podle výpočtu z běžných zdrojů dat při metodice rozsahu navrženého v rámci RVHP a vypočítaného za rok 1982 (FSÚ 1985),
3. podle údajů ze sumarizace výkazů za ZPoK řízený FMZVž.

Údaje o počtech pracovníků a jejich rozdělení v jednotlivých sférách ZPK jsou uvedeny v tab. I. Z této tabulky je vidět, že celkové počty pracovníků, vykázané za ZPK (ZPoK), se značně liší. Liší se i podíly jednotlivých sfér v rámci ZPK. Zatímco u metody (1) činí podíl I. sféry 21,6 % a podíl II. sféry 50,4 %, u metody (2) činí podíl I. sféry 14,6 % a podíl II. sféry 53,6 %.

Podobně se liší i podíly III. sféry. Podle stejné metodiky byly provedeny u metody (2) propočty i za hrubou produkci, tzn. se zapojením cen (tab. II). V tomto případě činil podíl I. sféry 13,3 % a podíl II. sféry 39,1 %. To znamená, že na III. sféru připadá 47,6 % hrubé produkce proti 31,8 % u pracovníků. Zde se výrazně promítá vliv rozdílné úrovně cen a ještě více vliv metody hrubého obratu, kdy v potravinářském průmyslu je podruhé započítána cena zemědělské suroviny apod.

Údaje vyčíslené u metody (3) se naprosto odlišují, protože vůbec nezahrnují pracovníky z odvětví vyrábějících výrobní prostředky pro II. a III. sféru. Nezahrnují také pracovníky z odvětví realizace, která jsou řízena jinými resorty. Podíl pracovníků II. sféry činil 81,9 % a podíl III. sféry 18,1 %.

Uvedené údaje mají orientační charakter a lze z nich vyvozovat pouze rámcové závěry o struktuře ZPK v ČSSR, případně je porovnávat s údaji ze zahraničí, které však nejsou zcela srovnatelné. Přesto je určité srovnání provedeno v tab. II. Rozdíly ve vykazované struktuře jsou částečně ovlivněny také socialistickou výrobní strukturou s poměrně rozdrobeným kapitalistickým zemědělstvím.

Je nutno se zmínit ještě o jedné základní charakteristice. U všech tří metod nejde o zahrnutí potřeb odvětví I. sféry, ale pouze o vyjádření potřeb II. a III. sféry, a to ještě bez potřeb odvětví realizace. Jedná se tedy v podstatě o *vyjádření rozsahu potřeb čistého ZPoK, zahrnujícího pouze zemědělskou prvovýrobu včetně země-*

I. Počet pracovníků v ZPK (ZPoK) ČSSR podle různých metod výpočtu za rok 1982 (v tis. pracovníků)

	Plná pracovní náročnost podle BMV	Metodika FSÚ podle RVHP	Sumarizace za ZPoK FMZVž
I. sféra	405,5 ^{*)}	257,4	—
II. sféra	945,8	945,8	1 060,9 ^{xx)}
III. sféra	523,6	562,1	234,6 ^{xxx)}
ZPK (ZPoK) celkem	1 874,9	1 765,3	1 295,5

^{*)} Pracovníci nejen z průmyslových odvětví zahrnutých do ZPK, ale všichni pracovníci, kteří se účastnili výroby výrobních prostředků pro zemědělství, tzn. i výroby surovin, materiálů a energie pro průmyslová odvětví dodávající výrobní prostředky a služby do ZPK, v rozsahu těchto dodávek do ZPoK. Výpočty provedeny přes koeficienty plné pracovní náročnosti.

^{xx)} nejen zemědělství, ale také služby pro zemědělství v rámci resortu FMZVž podle stavu v roce 1985

^{xxx)} bez odvětví realizace, pouze v rozsahu resortu FMZVž

Prameny: Materiál FSÚ

BMV ČSSR 1982

Sumarizace ročních výkazů ZPoK ČSSR za rok 1985

II. Porovnání struktury pracovníků a hrubé produkce v ZPK různých zemí v % (ZPK celkem = 100)

Země	I. sféra	II. sféra	III. sféra
Podle počtu pracovníků			
ČSSR (var. FSÚ)	14,6	53,6	31,8
NSR	6,7	31,2	62,1
Velká Británie	6,1	24,1	69,8
USA	10,5	13,9	75,6
Podle hrubé produkce			
ČSSR (var. FSÚ)	13,3	39,1	47,6
NSR	17,6	12,6	69,8
Velká Británie	19,8	11,4	68,8
USA	17,9	12,5	69,6

Za ČSSR rok 1982, za ostatní státy rok 1980

Prameny: Materiál FSÚ

Jevdokimov (1984, s. 53–57)

dělských služeb, zemědělské zásobování a nákup a potravinářský průmysl. V podstatě tak, jak je zařazen do sféry řízení ministerstva zemědělství a výživy, s výše uvedenými odchylkami. Zatímco v prvních dvou metodách je možno zjistit rozsah I. sféry přes pracovníky anebo přes produkci, ve třetí metodě sice nejsou známi pracovníci I. sféry, ale rozsah této sféry lze vyjádřit peněžním ukazatelem objemu externích materiálních vstupů.

Poněvadž finanční údaje je možno získat jedině ze sumarizace výkazů za sektory a složky řízené FMZVŽ, půjde v dalším hodnocení o údaje za ZPoK ve struktuře v rámci FMZVŽ.

STRUKTURA ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÉHO KOMPLEXU V ČSSR

Ačkoliv ZPoK nevykazuje I. sféru, ponechme výchozí značení. Zemědělství je tedy II. sférou ZPoK. Do sféry zemědělství patří:

- podniky zemědělské prvovýroby přímo vyrábějící zemědělské výrobky;
- podniky (resp. výrobní hospodářské jednotky — VHJ) a ostatní hospodářské (družstevní i státní) organizace poskytující služby pro zemědělství.

Ve výsledcích za zemědělství tedy jsou zahrnuty i výkony nezemědělského charakteru prováděné těmito podniky, naopak zde chybějí hospodářské výsledky vykázané socialistickými zemědělskými podniky z jiných resortů (vojenské statky, školní statky apod.) a nesocialistickým sektorem (JHR, drobní držitelé).

Proces výroby zemědělských surovin a potravin prodával v rámci historického vývoje dělby práce značné změny nejen pokud jde o vyčleňování určitých úseků ze zemědělství, ale také v samotném zemědělství. Na úseku zemědělství došlo k dělbě u pracovních operací v rámci jednotlivých stupňů výrobního procesu, ale také v témže stupni výrobního procesu. Pro tyto úkoly se vyčlenily organizačně samostatné podniky, které pomáhají zabezpečovat některé části výrobního procesu. Poněvadž při jejich vzniku působily různé faktory, vznikla také rozmanitá organizační struktura. Z tohoto hlediska je možno II. sféru zemědělství dále členit takto:

Druh organizací	Sektor	Typy podniků
Zemědělská prvovýroba (vč. biologických služeb)	státní	Státní statky Ústředně řízené organizace zemědělské
	družstevní	Jednotná zemědělská družstva Společné zemědělské podniky (SZP) se zemědělskou výrobou
Technické služby	státní	Opravný zemědělských strojů a strojní a traktorové stanice Agroprojekt a Zemědělské stavby Státní veterinární správa Agrodat MZVŽ a Podnik racionalizace řízení MPVŽ
	družstevní	Agrochemické podniky Meliorační družstva a SZP stavební, SZP průmyslové a ostatní

Posuďme, jak toto organizační rozčlenění zabezpečuje potřeby zemědělství. Výrobní tok probíhá přes několik stupňů a složek zemědělské prvovýroby. Jde jednak o tzv. biologické služby, které představují předvýrobní etapy jako je šlechtění plodin a plemenného materiálu, ale také o určité pracovní operace technicko-biologického charakteru jako je péče o zabezpečení potřeb rostlin, zvířat a jejich zdraví. Zatímco v prvním případě jde o služby, které jsou plně zařazené v organizačních zemědělské prvovýroby (Oseva, Sempra, Státní plemenářské podniky), druhé jsou částečně zařazené i v technických službách. Organizační stránka je však ještě odlišná od skutečně prováděné dělby práce v zemědělské výrobě, protože část si zabezpečují zemědělské podniky samy.

Také uvnitř technické stránky výrobního procesu se vyčleňují určité pracovní operace, z nichž část zabezpečují podniky tzv. technických služeb, ve značném rozsahu si je zabezpečují však zemědělské podniky samy.

Je tedy nutno rozlišovat rozvoj dělby práce vycházející z potřeb rozvoje samotného výrobního procesu a její organizační zabezpečování, kde se vedle sebe uplatňují prvky (a) organizačního vyčleňování určitých pracovních operací do samostatných podniků a (b) zabezpečování těchto pracovních operací i při nezměněné podnikové základně určitými technologickými zásadami a předpisy.

Současné organizační rozčlenění ne plně vyhovuje zemědělské výrobě a praxi, neboť jde o izolované rozdělení prováděných operací a izolované poskytování služeb, které tím snižují svou účinnost. Proto se v poslední době i na tomto úseku začíná projevovat větší iniciativa a rozšiřování činnosti podniků základní zemědělské prvovýroby, jak je vidět například u výrobních systémů. Výrobní systémy proti jednotlivým biologickým i technickým službám spolehlivěji zabezpečují komplexní potřeby výrobního procesu. Zatímco podniky biologických, ale i technických služeb jsou schopny poskytovat zpravidla pouze jednu službu, ve výrobním systému je zabezpečena komplexnost potřeb celé technologie a jejího materiálního zabezpečení, přitom na provozně nejvyšší úrovni, vhodné pro praxi v zemědělských podnicích. Vedle technologicko-technické stránky zahrnuje také kvalitní a odpovědný přístup lidského činitele.

Tyto úvahy jsou zde uvedené proto, že pro hodnocení rozvoje zemědělské výroby, tj. celé II. sféry ZPoK, je nutno používat souhrn výsledků nejen za podniky základní zemědělské prvovýroby, ale také za podniky, které převzaly — bez ohledu na důvod — část prací zabezpečujících zemědělskou výrobu. V ČSSR to znamená, že je nutno hodnotit nejen výsledky JZD a státních statků, ale i všech ostatních zemědělských i hospodářských organizací zařazených do ZPoK.

Vytvořené zemědělské výrobky vznikly ve výrobním procesu tvořivým použitím lidské práce a materiálních, resp. zmaterializovaných vstupů jako materiálních nákladů. Ty mohou pocházet buď přímo ze zemědělského podniku (živá práce, osiva, hnojiva aj.), nebo z podniků zemědělských služeb či z jiných průmyslových odvětví. Ať už pocházejí přímo ze zemědělského podniku nebo ze zemědělských služeb, jedná se o činnost uvnitř zemědělství. Teprve vstupy (výrobní prostředky, služby, práce) pocházející z organizací mimo resort zemědělství a výživy představují podíl I. sféry ZPK. V tom je rozdíl mezi chápáním vstupů do jednotlivých zemědělských podniků a do zemědělství jako II. sféry ZPoK. V tom je nepřesné např. tvrzení, že průmyslová odvětví se podílejí na zemědělské výrobě v ČSSR kolem dvou třetin, jak by vyplývalo ze struktury celkových nákladů.

Přehled organizační struktury ZPoK ukazuje také na problém sektorovosti ve II. sféře. Sektorovost je významná z toho hlediska, že mezi státním a družstevním sektorem existuje rozdílná forma řízení, financování a také hmotné zainteresova-

nosti. Při současném způsobu řízení je hledisko sektorovosti významnější než hledisko sounáležitosti ke II. sféře ZPoK. Sumarizace ročních výsledků hospodaření se provádí zvlášť za státní organizace, zvlášť za družstevní organizace, až na výjimky neexistuje sumarizace za zemědělskou prvovýrobu, a vůbec ne za II. sféru ZPoK.

Sjednocení nebo aspoň podstatné sblížení řídicích metod je nezbytné pro jednotné řízení celého ZPoK. Má-li se věnovat větší pozornost vnitřní problematice ZPoK jako celku, je nutno řídit a hodnotit ZPoK ne sektorově, ale hlavně podle jeho jednotlivých sfér a složek, a teprve v jejich rámci řídit a hodnotit jednotlivé sektory.

Organizační členění podle forem vlastnictví nebo VHJ není zcela přesné ani z pohledu jednotlivých činností, protože při existující organizační struktuře jsou činnosti stejně promíchány a nelze je plně rozdělit. Vývoj v tomto směru bude v budoucnu pravděpodobně ještě rozmanitější. Přitom nejde pouze o hodnocení zemědělské výroby, ale o komplexní hodnocení všech činností prováděných podniky zařazenými do této sféry, tj. včetně výroby průmyslové a pro ostatní odvětví národního hospodářství (průmyslová výroba ŠTS, přidružená výroba pro cizí, zpracování zemědělských výrobků).

Do III. sféry (podle organizačního členění zahrnutého do resortu zemědělství a výživy) patří:

- obory zařazené do potravinářského průmyslu,
- zemědělské zásobování a nákup.

Jedná se o ryze státní sektor, protože družstevní organizace zabývající se obdobnou činností jsou zahrnuty v zemědělské prvovýrobě nebo službách ve II. sféře ZPoK. Zatímco zařazení potravinářského průmyslu do III. sféry ZPoK je bezproblémové, u zemědělského zásobování a nákupu (ZZN) se jedná o spojení dvou činností, a to zásobování zemědělství (včetně vyrobených krmných směsí), které by patřilo buď do I. sféry (zásobování průmyslovými hnojivy a zemědělskými potřebami), nebo do II. sféry (výroba krmných směsí), a o nákup zemědělských výrobků a jejich skladování, což je jasnou činností III. sféry.

Pro zjednodušení bude prováděno hodnocení III. sféry celkem, přičemž je možno při podrobnějších analýzách činnost ZZN rozdělit. V ZPoK však vystupuje potravinářský průmysl a ZZN jako jeden celek včetně svých činností jako služba zemědělství.

ROZSAH A VÝVOJ ZPoK V ROCE 1980 A 1985

Vzhledem k vykazování hospodářských výsledků za jednotlivé složky a celé sféry ZPoK metodou hrubého obratu, tzn. prostou sumarizací údajů z jednotlivých podniků, získávají se u některých ukazatelů údaje, které nevyjadřují objektivně podíly jednotlivých složek ani celkový rozsah ZPoK. Týká se to především ukazatelů o nákladech a výkonech. Existují však ukazatele, kde k „nabalování“ nedochází a jejichž vykazovaná úroveň je objektivním obrazem rozvoje a úrovně ZPoK.

Mezi ukazatele, které vyjadřují objektivně rozsah a vztahy uvnitř ZPoK i navenek, patří:

- počet pracovníků a jejich odměny,

- finanční náklady a odvody státu,
- základní prostředky a investice,
- všechny druhy úvěrů od SBČS,
- nově vytvořené hodnoty, jako jsou upravené vlastní výkony, hrubý důchod a zisk.

U podniků hospodařících na půdě se obecně používají nápočtové ukazatele na 1 ha zemědělské půdy. Výměra půdy je však s rozvojem nezemědělské činnosti a specializace stále méně přesným kritériálním měřítkem a pro hodnocení celého ZPoK a jeho ostatních složek je nepoužitelná. Proto je nutno pro hodnocení i složek zemědělské sféry více používat ukazatele vázané na výrobní činitele ostatní, používané v celém národním hospodářství, které se týkají ekonomické efektivity výroby a hospodaření.

Skutečný rozsah ZPoK v ČSSR je uveden v tab. III. Tato tabulka umožňuje jednak pohled na podíl III. sféry z celkového rozsahu ZPoK, jednak na vývoj v letech 1980 až 1985.

III. Rozsah a vývoj ZPoK ČSSR v roce 1985 proti roku 1980 a podíl III. sféry u některých ukazatelů (v mil. Kčs a v %)

Ukazatel	Skutečnost ZPoK 1985	Index 1980= =100	Podíl III. sféry ze ZPoK	
			1980	1985
Počet průměrných pracovníků	1 295 522	102,1	18,5	18,1
Náklady celkem	306 583,9	130,8	50,4	49,8
Z toho: materiální	246 066,4	134,1	58,2	56,5
mzdové	40 639,9	115,9	17,3	17,0
Výkony celkem	324 215,1	131,6	50,4	49,1
Upravené vlastní výkony	89 107,1	118,2	25,2	25,5
Zisk	23 351,3	143,8	38,7	29,9
Dotace k hospodářskému výsledku	2 363,4	144,2	23,6	6,7
Odvody státu celkem	9 838,0	126,6	52,9	51,4
Základní prostředky v pořizovací ceně	381 987,4	140,8	27,4	25,4
Objem investic	29 762,1	146,5	26,6	21,9
Upravené vlastní výkony na pracovníka v Kčs	68 780	115,8	136,4	140,7
Míra zisku (Z. 100/VF)	5,04	110,0	140,4	111,5

Pramen: Sumarizace ročních účetních výkazů za rok 1985
Vlastní propočty

Posuďme nejdříve údaje za rok 1985 za ZPoK ČSSR. Hodnocením podílu III. sféry vlastně také hodnotíme podíl II. sféry, poněvadž dohromady představují celek. Počet pracovníků (základní ukazatel hodnocení) je ve III. sféře nepoměrně menší než ve II. sféře, činí pouze 18,1 %. V podstatě tomu odpovídá také úroveň mezd (17,0 %). U dalších ukazatelů je podíl III. sféry rozdílný. Nejblíže podílu pracovníků je stav základních prostředků, investic, upravených vlastních výkonů a zisku, to znamená ukazatelů, které nejsou zkreslené duplicitními nápočty. Přesto je zajímavé, jaké závěry z toho lze odvodit.

Podíl blízký podílu u pracovníků je u investic (21,9 %). Znamená to, že ve II. sféře je rychlejší růst vybavenosti pracovníka základními prostředky a tím vyšší tempo investování? Srovnáním s podílem III. sféry u základních prostředků zjistíme, že tempo obnovy základních prostředků ve III. sféře je pomalejší než ve II. sféře. Z údajů o podílech vyplývají oba závěry. Nic to však neříká o tom, nakolik jsou potřeby investic uspokojeny a jak je to společensky efektivní. Podobně u základních prostředků podíl 25,4 % znamená, že ve II. sféře je vyšší stupeň zprůměrnění? Pro objektivní hodnocení je nutný hlubší rozbor podle jednotlivých složek ZPoK a jejich návaznosti.

Podíl III. sféry na upravených vlastních výkonech a zisku je ještě větší (25,5 %, resp. 29,9 %). Opět vzniká otázka: je správný závěr, že efektivnost výroby ve III. sféře je vyšší než ve II. sféře a že je ve III. sféře vyšší produktivita práce? Jedná se o peněžní ukazatele, ovlivněné uplatňováním rozdílných ekonomických nástrojů, podřízeností jinému Souboru opatření, jiným finančním vztahům, které platí v jednotlivých sférách. Rozdílná konstrukce realizačních cen sama o sobě vytváří podmínky pro rozdílný podíl např. zisku. Důkazem toho jsou také rozdílné podíly u odvodů a dotací. Sjednocení hospodářského mechanismu by mělo pomoci i ke snazšímu chápání a znalosti příčin.

Podíl na nákladech celkem je nesrovnatelný ze dvou hlavních příčin: ve II. sféře se jedná o sumarizaci nákladů jednotlivých složek, čímž dochází k duplicitnímu započítávání (viz např. rozdíl ve výpočtu nákladů za VHJ trastového nebo koncernového typu), ve III. sféře potom materiální náklady zahrnují převážnou část zemědělské produkce z II. sféry ve formě suroviny. Podíl nákladů III. sféry se tedy zvyšuje s růstem zemědělské produkce a její tržnosti. Ve výkonech se pak promítá i jejich rozsah pro odvětví mimo ZPoK.

K obdobným závěrům je možno dojít při hodnocení vývoje uvnitř ZPoK, při srovnání výsledků roku 1985 s rokem 1980. K nejvýraznější změně došlo u podílu na zisku. Podíl III. sféry se snížil z 38,7 % v roce 1980 na 29,9 % v roce 1985. Svědčí to o rychlejšímu rozvoji ve II. sféře? Nesmí se zapomenout na přerozdělení ze státního rozpočtu ve prospěch zemědělství od roku 1982. Rozdílné dopady prováděných ekonomických úprav (vedle objektivního vývoje) jsou znatelné ve všech ukazatelích. Pro zvýšení objektivnosti hodnocení časového vývoje je nezbytné trendy růstu očistit o vliv prováděných a ještě k tomu rozdílných ekonomických zásahů.

ROZSAH A VÝVOJ II. SFÉRY ZPoK ČSSR

Rozhodující složkou II. sféry ZPoK ČSSR jsou organizace zemědělské prvovýroby obou sektorů (včetně biologických služeb), jejichž podíl na počtu pracovníků činí 88,9 % (tab. IV), v tom družstevní zemědělské organizace 65,4 %. Organizace technických služeb obou sektorů zaujímají 11,1 % z počtu pracovníků, z toho družstevní služby 5,4 %. U základních prostředků a investic je podíl organizací zemědělské prvovýroby ještě vyšší. Svědčí to jednak o větší náročnosti zemědělské prvovýroby a u investic také o větší možnosti budovat s lepším finančním zabezpečením. Naopak u ukazatele upravené vlastní výkony je podíl organizací zemědělské prvovýroby pouze 86,9 %. Soustava ekonomických nástrojů a celkové finanční vztahy v zemědělské prvovýrobě nedávají prostor pro vytváření takových upravených vlastních výkonů jako v organizacích technických služeb, zvláště státních. To se potom promítá i v přijímání služeb podniky zemědělské prvovýroby.

IV. Rozsah a struktura II. sféry ZPoK ČSSR v roce 1985 (v počtu pracovníků, v mil. Kčs a v %)

Ukazatel	Družst. org. zemědělské prvovýroby	Družst. org. celkem	Stát. org. zemědělské prvovýroby	Stát. zem. org. a ost. hosp. org.	II. sféra celkem (2 + 4)	Z toho podíl		Index II. sféry 1985/1980
						org. zem. prvovýroby	státní sektor	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Počet pracovníků	693 956	750 896	248 638	309 984	1 060 880	88,9	29,2	102,6
Základní prostředky v pořizovací ceně	170 786,7	183 203,3	88 971,8	101 616,4	284 819,7	91,2	35,7	144,6
Objem investic	14 826,8	16 317,4	6 587,4	6 939,6	23 257,0	92,1	31,7	156,0
Upravené vlastní výkony	42 399,6	45 920,9	15 327,2	20 482,0	66 402,9	86,9	30,8	117,8

Pramen: Sumarizace ročních účetních výkazů za rok 1985
Vlastní propočty

Přesto došlo v 80. letech k určitým strukturálním změnám ve II. sféře ZPoK. U organizací služeb byl rychlejší přírůstek počtu pracovníků než v podnicích zemědělské prvovýroby. Rychlejší růst počtu pracovníků u organizací technických služeb je projevem dělby práce v rámci II. sféry ZPoK. Růst počtu pracovníků u organizací zemědělské prvovýroby byl do značné míry podmíněn růstem přidružené výroby v JZD a potřebou zvýšit počty pracovníků u státních statků. Změny v počtech pracovníků se promítají i do finančních ukazatelů.

ZÁVĚR

Předchozí analýza ukázala, že z organizačního hlediska existují rozdíly v chápání obsahu zemědělsko-průmyslového komplexu, které ztěžují jeho komplexní řízení a hodnocení. Pro hlubší hodnocení je možno v ČSSR použít pouze ZPoK v organizačním začlenění do resortu zemědělství a výživy, protože pouze za tyto organizace existují širší údaje pro hodnocení.

Analýza struktury ZPoK ukázala problémy zařazení jednotlivých organizací do jednotlivých sfér ZPoK, tzn. zařazení všech zemědělských a ostatních hospodářských organizací do II. sféry a podniků potravinářského průmyslu a zemědělského zásobování a nákupu do III. sféry. Podíl I. sféry je představován materiálními vstupy a službami z organizací mimo resort zemědělství a výživy. Proto je vhodnější nazývat tuto analýzu analýzou zemědělsko-potravinářského komplexu a ne zemědělsko-průmyslového komplexu. Přitom existují různé překážky, vyplývající z rozdílu v soustavách ekonomických nástrojů a prováděných úprav, které ztěžují objektivitu hodnocení vztahu ZPoK k národnímu hospodářství i hodnocení vztahů uvnitř ZPoK.

Literatura

- FLEK, J.: Cesty zvyšování efektivity reprodukčního procesu v zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1985.
- HAVLÍČEK, J.: Vývoj výrobně-ekonomické efektivity a produktivity celkové práce v zemědělství a zemědělsko-průmyslovém komplexu ČSSR v letech 1967 až 1982. Polit. Ekon., 1986a, č. 4, s. 423–435.
- HAVLÍČEK, J. a kol.: Hodnocení vývoje výroby a efektivity v zemědělství a ZPoK na výsledcích roku 1985. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1986b.
- JENÍČEK, V.: Vývoj a proporce zemědělsko-průmyslového komplexu. Zeměd. Ekon., 32, 1986, č. 10, s. 749–764.
- JEVDOKIMOV, A. I.: Funkční struktura ZPK ve vyspělých kapitalistických zemích. Selskoje chozjajstvo za rubežom, 1984, č. 4, s. 53–57.
- SCHULZ, W.: Zur Entwicklung der Verflechtungsbeziehungen der Landwirtschaft mit anderen Volkswirtschaftsbereichen. Kooperation, 1986, č. 2, s. 81–83.
- Informace o postupu vypracování metodiky vyčíslení ukazatelů na základě mezioborové bilance za rok 1982 a ročního běžného výkaznictví za zemědělsko-průmyslový komplex ve vazbě na postup RVHP. Materiál Federálního statistického úřadu, květen 1985.

Došlo 27. 2. 1987

HAVLÍČEK J., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha

Hodnocení struktury a vývoje zemědělsko-potravinářského komplexu v ČSSR v 80. letech

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 2, s. 79–91. — 4 tab., lit. 7, res. čes., rus., angl., něm.

ČSSR, ZPK, ZPoK, struktura, vývoj, analýza, výsledky výzkumu

V článku je porovnáváno teoretické vymezení zemědělsko-průmyslového a zemědělsko-potravinářského komplexu s organizační skutečností v ČSSR. Vzhledem k podnikové organizační skladbě v ZPoK je prakticky použitelné třídění podle organizací zahrnutých do resortu ministerstva zemědělství, tzn. pouze II. a III. sféra ZPK. Podíl I. sféry je představován materiálními vstupy a službami organizací mimo tento resort. Proto je proveden rozbor zemědělsko-potravinářského komplexu.

ГАВЛИЧЕК Й., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага

Оценка структуры и развития АПДК в ЧССР в 80-е годы

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 2, с. 79–91. — 4 табл., лит. 7, рез. чешск., русск., angl., нем.

ЧССР, АПК, АПДК, структура, развитие, анализ, результаты разработок

Сравнивается теоретическое определение АПК и АПДК с их действительной организацией в ЧССР. Ввиду хозяйственно-организационной структуры АПДК практически годится распределение по организациям, входящим в ведомство Министерства сельского хозяйства, т. е. лишь II и III сферы АПК. Доля же I сферы данна материальными вводами и услугами организаций вне этого ведомства. Вот почему анализируется и АПДК.

HAVLÍČEK J., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha

Evaluation of the Structure and Development of the Agricultural and Food Production Complex of the Czechoslovak Socialist Republic in the Nineteen-Eighties

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 2, pp. 79–91. — 4 tabs, refs 7, summaries in cs, ru, en, de

ČSSR, agroindustrial complex, agricultural and food production complex, structure, development, analysis, results of research

The theoretical definition of the agroindustrial complex and the agricultural and food production complex is compared with the organizational structures of these complexes in Czechoslovakia. With respect to the enterprise and organizational structure within the agri-food complex, it is practically possible to use the classification according to the organizations involved in the sector controlled by the Ministry of Agriculture, i. e. only the second and third sphere of the agroindustrial complex. The first sphere is represented by the material inputs and services from organizations outside the agricultural sector. The agri-food complex is therefore subjected to an analysis.

HAVLÍČEK J., Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha

Bewertung der Struktur und Entwicklung des Agrar-Lebensmittelkomplexes in der ČSSR in den 80er Jahren

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 2, S. 79–91. – 4 Tab., Lit. 7, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

ČSSR, AIK, ALK, Struktur, Entwicklung, Analyse, Forschungsergebnisse

Im Beitrag wird die theoretische Abgrenzung des Agrar-Industriekomplexes (AIK) mit dem Agrar-Lebensmittelkomplex (ALK) verglichen mit der organisatorischen Realität in der ČSSR. Angesichts der betrieblichen organisatorischen Zusammensetzung im ALK ist die Einteilung nach Organisationen entsprechend dem Ressort des Ministeriums für Landwirtschaft, d. h. nur die II. und III. Sphäre des AIK praktisch nutzbar. Der Anteil der I. Sphäre umfaßt die materiellen Inputs und Dienstleistungen für die Organisationen außer diesem Ressort. Darum wird hier der ALK analysiert.

Adresa autora:

Ing. Josef Havlíček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Tibor Pálka: Finančná politika v agrokomplexe. Bratislava, Príroda 1987, 192 strán

Autorom tejto tak potrebnej publikácie je skúsený pedagogický a riadiaci pracovník prof. Ing. Tibor Pálka, CSc. I keď bola táto publikácia vydaná účelovo pre potreby Inštitútu výchovy a vzdelávania MPVŽ SSR, časť nákladu bude distribuovaná do obchodnej siete. Do rúk odbornej praxe sa tak dostane pomôcka, ktorá pomôže prehĺbiť poznatky v pôsobení a funkciách financií vo vertikále výroby potravín.

Publikácia má šesť kapitol.

V prvej kapitole autor ozrejmuje *podstatu a funkcie socialistických financií a ich miesto v reprodukčnom procese výroby potravín*.

Úlohou druhej kapitoly je oboznámiť čitateľa s *predmetom pôsobenia financií, t.j. so štruktúrou a funkciou jednotlivých zložiek* tohto významného národohospodárskeho komplexu. V nadväznosti na ozrejmienie rozhodujúcich vnútorných vzťahov medzi zložkami agrokomplexu, ale i vzťahu k iným národohospodárskym komplexom sú načrtnuté princípy hospodárskej politiky vo výrobe potravín ako rámcového východiska pre realizáciu finančnej politiky.

Úlohy finančnej politiky sa v priebehu budovania socialistického poľnohospodárstva menili tak, ako sa menili ciele hospodárskej politiky. Preto je do publikácie podľa mojho názoru vhodne zaradená tretia kapitola, v ktorej autor *rozoberá dosiahnuté výsledky vo výrobe potravín a vo väzbe na to aj úlohu a poslanie financií a ostatných ekonomických nástrojov* v jednotlivých obdobiach vývoja socialistickej ekonomiky.

V rámci štvrtej kapitoly sú objasňované vplyvy osobitostí jednotlivých zložiek agrokomplexu na organizáciu financií. Veľkú pozornosť autor venuje *ekonomickým nástrojom*, ktoré v rámci finančnej politiky štát využíva *pre stimuláciu a reguláciu výroby potravín*. Osobitná pozornosť je venovaná cenám, nástrojom doplnkovej cenovej i mimocenovej úhrady a problematike odvodovej politiky, najmä poľnohospodárskej dani.

Predmetom piatej kapitoly sú *otázky finančného hospodárenia*. Autor v nej rozoberá špecifické problémy finančného hospodárenia štátnych a družstevných poľnohospodárskych organizácií a v rámci toho financovania reprodukcie základných prostriedkov a zásob. Značnú pozornosť venuje úverovej politike.

V poslednej, šiestej kapitole sú načrtnuté *podmienky ďalšieho rozvoja agrokomplexu* a naznačené smery zdokonaľovania plánovitého riadenia tohto komplexu tak, aby sa naplnili ciele XVII. zjazdu KSČ.

Publikácia vznikala v období, keď neboli známe Zásady prestavby hospodárskeho mechanizmu ČSSR, no i napriek tomu sa autorovi podarilo mnohé predvídať a vcelku správne naznačiť potrebné zmeny v jednotlivých oblastiach finančnej politiky.

Ak by autor pripravil a vydavateľstvo realizovalo v rámci druhého vydania výklad novej finančnej politiky, ktorá bude v odvetviach výroby potravín realizovaná od roka 1989, resp. 1991, vzniklo by dielo, ktoré by v hlbokjej kontinuite minulosti a požadaviek budúcnosti ozrejmovalo podiel financií a ostatných ekonomických nástrojov na prerode poľnohospodárskej malovýroby na moderné národohospodárske odvetvie, ktoré sa rozhodujúcou mierou pričínilo o dynamický rast životnej úrovne nášho ľudu.

Publikáciu považujem za zdarné dielo, ktoré pomôže okrem prehĺbenia odborných znalostí pochopiť práve tento, z hľadiska histórie neopakovateľný proces.

J. Bača, VŠP Nitra

Brigádní forma organizace práce a odměňování (BFOPO) je právem považována za jeden z účinných nástrojů rozvoje aktivity, iniciativy a angažovanosti pracovníků nejrůznějších oblastí společenské činnosti a je jí proto přisuzována i v představě hospodářského mechanismu významná role. Aby tuto roli sehrála, musí být splněny i podmínky pro její vznik a pro její správnou činnost.

Problém BFOPO se nám tedy rozkládá do dvou rozhodujících etap:

- první je sám způsob tvorby (založení) brigády,
- druhá je systematické utváření předpokladů pro její fungování v duchu poslání BFOPO.

PROBLÉM ZALOŽENÍ BRIGÁDY

Založení brigády má celou řadu dílčích úskalí, jejichž nepřekonání znamená zakódování brzdného mechanismu do systému, jehož posláním je urychlovat sociálně ekonomické dění. Čím více takových brzd vznikne (a každý dílčí nevyřešený problém takovou brzdou je), tím dokonalejší bude brzdný mechanismus, tím beznadějnější bude očekávání, že brigáda přinese požadovaný efekt.

Volba vhodné pracovní skupiny

Skutečnost, že vždy při vzniku BFOPO počítáme s již existující pracovní skupinou, naznačuje význam charakteru dané skupiny pro poslání, jehož má být dosaženo. Obecně se ví, že tato skupina by měla být „dobrá“. Pod tím se obvykle rozumí: pracovně výkonná, disciplinovaná, vnitřně stmelená, s dobrými interpersonálními vztahy. Méně již se v praxi daří do povědomí pracovníků zakládajících BFOPO připojit důležitý požadavek na zjištění a správné využití sociometrické struktury skupiny, tj. neformální diferenciací postavení jednotlivých členů v rámci skupiny a jejich sociálního statusu, k řízení procesů, které se v BFOPO nově utvářejí a jimž se má dostat podstatně většího prostoru.

Podmínkou existence vhodné skupiny pro založení BFOPO je však i její trvalost — kontinuita součinnosti (pokud možno všech jejích členů) po celá léta. Pro účely BFOPO jsou naprosto neadekvátní skupiny vznikající „ad hoc“ — tedy jen ke zvládnutí určitého typu (např. sezónních) prací. (Zde správně použítá úkolová mzda s event. cílovou prémie svádí některé vedoucí pracovníky k využití příležitosti pro „splnění úkolů“ a založení BFOPO.)

Dalším problémem skupiny je vazba práce, pracovního výkonu, pracovního a společenského chování skupiny na způsob odměňování, na formy materiální stimulace. Jen v tom případě, kdy lze stanovit přesná, jasná a všem členům bri-

gády srozumitelná (a pro ně výhodná) pravidla hodnocení pracovního úsilí a výsledků práce (jež budou podnikem v plném rozsahu dodržována), lze očekávat zájem členů brigády nejen o její vznik, ale i o její fungování. To znamená, že je třeba ještě před založením BFOPO analyzovat i obsah práce, pracovní náplň vybrané skupiny, a zjistit nakolik je výsledek práce závislý na pracovním úsilí členů skupiny, aby způsob stimulace (odměňování, event. postihů) byl účinný a efektivní.

Diskusní otázky:

— Často formulovaný požadavek, aby šlo o skupinu, která má již dostatek zkušeností s různými formami soutěžení a kolektivní angažovanosti, nebo dokonce aby byla přednost při výběru dávana brigádám socialistické práce (BSP) podle úrovně jejich ohodnocení odznaky BSP, považujeme za upřílišněný. Riziko „nezkušenosti“ kolektivu vybíraného pro BFOPO je podle našich průzkumů stejně velké jako riziko „zkušenosti“ osvědčených v jiných formách kolektivního dění, kde formální kritéria měla přednost před neformálními, či kde šlo v oblasti cílů o něco zcela jiného. Zde jde jednak o *rozvoj* pozitivních vztahů k práci a k podniku, jednak o vytvoření podmínek k *využití* tohoto rozvoje. Pod tímto zorným úhlem musí být brigáda složena z lidí, dávajících záruku dobrých pracovních vlastností, nebo alespoň předpokladů takového vývoje. Předpoklad žádoucího vývoje členů brigády je dán i *nástroji*, jež se do výbavy BFOPO víceméně automaticky včleňují: je to zvýšený podíl na rozhodování, zvýšený podíl zodpovědnosti a materiální stimulace, stojící na chozrasčotním a smluvním principu.

— Zvýšený podíl na rozhodování — jinak řečeno: rozvoj participace (tj. účasti) a demokratizace řady procesů, jež se v práci a v podniku odehrávají, vyžaduje — má-li být dosaženo pozitivního efektu — souběžný růst podílu na zodpovědnosti. Demokracie bez zodpovědnosti rovná se anarchii, nebo přinejmenším cestě k ní. Jak tedy nastolit taková pravidla hry, aby bylo dosaženo výrazného posílení demokratických prvků (bez nichž jakákoliv skutečná aktivita je nemožná) souběžně s náležitým růstem odpovědnosti za přijaté nebo prosazené cíle, za zvolené cesty k jejich dosažení, za všechny důsledky demokratických rozhodnutí?

Nabízejí se dva typy nástrojů: věcné a osobní. Věcné spočívají ve stanovení přesných a jasných *pravidel* v podobě kolektivní smlouvy mezi brigádou a podnikem. (K tomu již byla zpracována i řada metodických materiálů, např. konzultačním střediskem ÚŘRP Praha.) Osobní jsou garantovány správným výběrem *lidí* do funkcí v brigádě i vůči brigádě. Je proto důležité znát pozici jednotlivých členů vybrané skupiny a strukturu vazeb v této skupině. Vědět, kdo je v ní neformálním nositelem nejvyšší autority („star“ skupiny), kdo je jejím mluvčím, kdo je v roli odmítaného („outsidera“), kdo není skupinou brán na vědomí („izolát“ skupiny).

K tomu by mohla účinně napomoci sociologie (i psychologie), vybavená technikami na „měření různých interpersonálních vztahů a vazeb“ (zde např. pomocí sociometrie). Omyly při „výběru“ vedoucího a vedení brigády se musí zákonitě promítnout do jejího fungování, stejně jako chyby spočívající v kvalifikačním vybavení i v osobních vlastnostech a z nich odvozených typech a nástrojích řízení pracovníků, jimž bude brigáda podléhat.

Způsob ustanovení brigády

Teoreticky se nabízejí dvě protichůdné možnosti: demokraticky — svobodným rozhodnutím skupiny, jež se chce stát BFOPO, a autokraticky — příkazem shora, který vybranou pracovní skupinu za brigádu „ustaví“.

Prakticky se v čisté podobě nerealizuje ani jedna, ani druhá: ustavení BFOPO totiž není možné bez součinnosti pracovní skupiny a vedení podniku (nebo příslušné organizační jednotky). Na jedné i druhé straně musí být vysloven souhlas, musejí být zformulována pravidla řízení, pravomocí, zodpovědností, definovány výrobní a ekonomické vztahy.

Diskusní otázkou zde bývá jen podíl svobodného rozhodnutí skupiny a způsob i míra účasti vedení podniku na jeho tvorbě. Není pravděpodobné ani dost dobře myslitelné, aby pracovní skupina usilovala o svoji transformaci do BFOPO bez představy „co BFOPO je“. A zde je první kámen úrazu: přesnost a pravdivost informací o tom, co skupinu, jež chce přejít na brigádní formu organizace práce a odměňování čeká, co je vůbec posláním této pokrokové formy organizace práce, jaké změny v životě skupiny nastanou, za jakých podmínek a čeho lze dosahovat.

Budeme-li jen logičtí a svěříme-li se již ověřené zkušenosti, musíme předpokládat, že žádná pracovní skupina nebude toužit po BFOPO jen proto, aby mohla lépe, více, kvalitněji a intenzivněji pracovat. I když pracovní entuziasmus zdaleka nevymřel, i když nemálo lidí touží po tom, aby v práci bylo po nich „něco vidět“, aby výsledky jejich práce byly pro ně satisfaktorem, dlouhodobá nivelizace v odměňování (v němž „sociální“ převažuje často nad socialistickým — výkonovým) způsobila vážný útlum aktivity, iniciativy a pracovní angažovanosti, jež se za daných podmínek nevyplácejí.

Proto je zcela namístě, když počítáme s tím, že brigádní forma musí být pro lidi, kteří ji mají realizovat „na své vlastní kůži“, něčím přitažlivá. Čím? A zde se dopouštíme neodpustitelné chyby, když přitakáváme zjednodušené odpovědi: *výdělek* účastníků BFOPO výrazně vzroste. Tím jednak zplošťujeme funkci brigádní formy jen na ekonomickou stránku věci, jednak často vytváříme (vesměs jako naše sdělovací prostředky) představu, že BFOPO znamená vyšší výdělky už tím, že je to BFOPO. Oběho bychom se měli vystříhat.

Posláním brigádní formy je změnit vztah k práci, k lidem, k věcem — a odvozeně i ke kolektivu, k podniku a ke společnosti. Možnost dosažení vyšší úrovně odměny by proto měla být jen stimulujícím nástrojem a jedním z důsledků zlepšené organizace práce a jejího efektu, nikoliv výlučným cílovým snažením.

Každá honba za nejvyšší odměnou nese v sobě riziko, že to bude od určité fáze nelítostný boj, kdy každý každému bude protivníkem, kdy cíle (nejvyšší odměny) bude chtít být dosaženo za každou cenu — tedy i na úkor ostatních, i na konto společnosti, zejména tam, kde její kontrolní a regulační systémy jsou nejslabší.

Právě proto musejí být nastolena ona přesná a jasná pravidla, v nichž se bude každá konkrétní brigáda realizovat. Tato pravidla musí znát každý člen brigády, musí být přesvědčen o jejich správnosti a musí mít osobní zájem na jejich realizaci. Teprve za těchto podmínek se může pracovní skupina demokraticky, tj. svobodně a kvalifikovaně rozhodnout o přijetí nové podoby, již je BFOPO.

Sondáže do života a pracovních výsledků tohoto typu brigád dokumentují „osudové“ omyly tří nevhodných cest jejich utváření: cestou *slibů*, jež nebudou, nebo ani dost dobře nemohou být splněny (tedy „demokraticky“), cestou „přesvědčování“ blízkého *nátlaku* nebo přímého nátlaku, a cestou zajímavého *kompromisu*, v němž se neslibuje vlastně nic se zárukou, že se vlastně ani nic nebude požadovat.

Průběh „života“ takto ustavených brigád se však do značné míry liší: První typ má tendenci vzepětí sil brigády, nejlepších snah a ještě lepších úmyslů, jež začnou narážet na bariéru neplnění ze strany podniku. A tak brigáda postupně ztrácí

svůj entuziasmus a postupně propadá skepsi, zařazujíc se postupně pod úroveň, již jako normální pracovní skupina dosahovala.

Druhý typ, poddáv se nátlaku, má zpravidla zájem výkonově nepřekročit hranici kontrolovatelného minima, a tedy i oni vesměs klesají pod úroveň, již dosahovali „před tím“.

A třetí typ — ověčiv se nezávazně novým pojmenováním — nese je jako rozmarný kostým klauna, nebo naopak jako smuteční pásku, znehodnocujíc a podkopávajíc tak důvěru v realizaci myšlenky, která je nosná, reálná a uskutečnitelná — právě v brigádní formě organizace práce a odměňování.

Ustavení, event. založení BFOPO proto musí být výsledkem poctivé součinnosti daného kolektivu a vedení, kde ani jedna strana nechytá, nezastírá a neklamá. Prof. G. M. Lyč, DrSc,¹⁾ říká, že dobře založit BFOPO (tj. tak, aby již při svém zrodu měla všechny šance na úspěšné fungování) je dřina. Nic zde není shodného, co by se dalo bezesbytku kopírovat a automaticky přenášet z kolektivu na kolektiv; každá pracovní skupina je složena z jiných individuí, každá má jinou sociální strukturu, každá má jiné vztahy k objektům, jež ji obklopují a ovlivňují, i k práci, i k věcem ... atd. Proto každá BFOPO se musí budovat jako nový útvar, v němž bude probíhat mnoho složitých procesů, jež koneckonců vyústí do pracovního a společenského chování brigády, jež by se mělo přibližovat (byť ještě dlouho, leč cílevědomě a krok za krokem) komunistickému.

Způsob založení brigády (BFOPO) je tedy klíčovým problémem jejího dalšího fungování a je proto nutno tomuto aktu věnovat péči, odpovídající jeho významu; potřeba aktivizace myšlení i jednání všech členů daného pracovního kolektivu vylučuje jinou než demokratickou cestu (stejně jako nasazení autokratické svěrací kazajky vylučuje jakoukoliv iniciativu a aktivitu). Nástroje použité k založení brigády tuto cestu v rozhodující míře předznamenaají.

Předpoklady úspěšného fungování BFOPO

Prvním předpokladem úspěšného fungování brigády je, že nebyla založena žádnou ze tří cest, jež jsme již výše popsali jako patologické.

Druhým předpokladem je volba vhodného *vedoucího brigády*. Sovětské zkušenosti²⁾ prokazují, že nejrychleji se aktivizují brigády, v nichž vedoucí vyšel z daného pracovního kolektivu, v němž byl nositelem nejvyššího (neformálního) sociálního statusu, inspirátorem skupinové aktivity (pracovní i společenské) a rozhodujícím „spiritus agens“ skupinou zaujímaných postojů. (I zde je však namísto počítat s jistým rizikem změny chování pracovníka, který svůj neformální status „formalizoval“ a nastoupil do nové role — stal se vykonavatelem jiné funkce, a proto demokratická volba vedoucího brigády, periodicky opakovaná, se stává jediným účinným nástrojem, který může zabránit nežádoucím změnám jeho postojů, projevů a chování.)

¹⁾ Vedoucí vědecký pracovník Vědeckovýzkumného institutu ekonomiky a organizace zemědělství Běloruské SSR, zabývající se dlouhodobě problematikou BFOPO.

²⁾ Vycházíme zde z informací získaných ve Vědeckovýzkumném institutu ekonomiky a organizace zemědělství Běloruské SSR v Minsku v roce 1985.

Kontrola technických parametrů práce (bezpečnostních, ekologických, ale i kvalitativních apod.) zůstává v tomto případě na brigádě bezprostředně nadřízeném pracovníkovi, který práci přebírá a hodnotí. V některých případech může mít „přejímka výsledků práce“ i komisionální charakter.

Za úspěšné jsou označovány i případy, kdy vedoucím brigády se stává její bezprostřední nadřízený (vesměs technik, mistr apod.) Podmínkou však je, že byl demokraticky zvolen, že jde o osobnost nejen s dobrým vztahem k brigádě, ale i s vysokou zodpovědností vůči podniku, a že rada (vedení) brigády bude schopna náležitou měrou přispět k tomu, aby přeměna pracovní skupiny v BFOPO nenabyla jen formálního rázu „vylepšeného chozrasčotem“.

Výhodou zde je zabezpečení technických parametrů práce „z vlastních zdrojů“, menší riziko neočekávaných, nebo i nežádoucích projevů brigády. Nevýhodou je nebezpečí snahy zachovat co možná nejvíce z již navyklých způsobů práce, řešení problémů, „osvědčených forem“ vykazování, hlášení, zjednodušování si cest k dosažení cílů, nebo jejich minimalizace rutinou.

Mimořádnou pozornost je třeba věnovat „kvalifikaci“ vedoucího brigády (a do značné míry i rady brigády). Pokud chceme, aby brigáda byla pozitivně a po mnoha stránkách „nově“ fungujícím prvkem v organismu podniku, musejí být v řízení a organizaci brigády uplatňovány metody, které zatím nejsou často ve „výbavě“ ani našich vysokoškolsky vzdělaných řídicích pracovníků.

Jde o demokratické řízení, rozvíjející aktivitu, iniciativu a angažovanost, o hledání nových cest motivace a stimulace, o nový typ „zacházení s lidským činitelem“ atd. Proto vedoucí brigád jsou v SSSR pravidelně každý rok školeni právě v těchto oborech (vesměs čtrnáctidenně, s doplňkovou rehabilitací), proto i Základní ustanovení přestavby... (1987) přikládá mimořádný důraz „umění řídit“.

Pokud bychom chtěli, aby v systému dosud používaného řízení většiny podniků začaly dobře a rychle fungovat BFOPO, pak by to byl požadavek stojící nad možnostmi každého, byť sebekoncepčnějšího mikroorganismu, kterým BFOPO uvnitř podniku je.

Třetím předpokladem je zformování *rady brigády*, schopné plnit funkce neustálého aktivizátora, spoluodnotitele, podpůrce všech pozitivních změrů členů i vedoucího brigády, ale i omezovatele svévolných projevů silných nebo neukázněných jedinců. Rada brigády by se neměla stát ani pasivním reproduktorem hlasu vedoucího brigády, ani pouhým transformátorem názorů členů BFOPO. Musí být schopna zaujímat stanoviska a prosazovat je, ať již směrem nahoru, či dolů.

Aby tato stanoviska byla správná, musí být rada „na úrovni“ posuzovaných problémů — tedy musí být kvalifikačně i sociálním statutem (autoritou a pozicí) svých členů způsobilá podpořit i prosadit „správnou věc“.

Hlavním nebezpečím pro úspěšné fungování brigády není však ani „silná“, ani „slabá“, ale nejednotná rada. „Silná rada“ se s velkou pravděpodobností stane silou ovládající brigádu i s jejím vedoucím — a pokud je orientována v duchu poslání BFOPO, není to na újmu ani brigádě, ani jejímu vedoucímu, který zde funguje vesměs jako rovnoprávný člen rady.

„Slabá rada“ může splnit svoje poslání za předpokladu, že je zde dostatečně silný, správně orientovaný vedoucí brigády, schopný s náležitou autoritou zastupovat zájmy brigády i filtrovat zájmy odpovídající poslání BFOPO od „zájmů“ jedinců či od hledání neoprávněných nebo nežádoucích výhod pro brigádu na úkor jiných.

Nejednotná rada však komplikuje trvale život vedoucímu i členům brigády, kterou postupně rozkládá. Pod pojmem „nejednotná“ nechápeme vůbec opak slova „jednomyslná“ (podle Lenina — hrozící nebezpečím, že „myslí jenom jeden“), ani stejně riskantní slovo „jednohlasná“.

Každá dobrá nová věc se musí zpravidla „probojovat“; tzn. projít křestem kritické oponentury, střetem s jinými názory i se záluďným sebezáchovným napadáním ochránců přežitých dogmat a polopravd. Proto rada brigády musí být často i kolbištěm, v němž se střetávají názory, ale nikoliv lidé, v němž nejsou poráženi nositelé názorů, ale názory — lepšími myšlenkami, konstruktivnějšími nápady, dokonalejšími řešeními.

Ale to jsme již u „vlastností“, jež by měla rada mít — a ty nelze vytvořit najednou, těm lze jen napomoci správnou volbou lidí, kteří jsou jejich nositeli (nebo alespoň dávajícími předpoklad, že se jejich nositeli stanou). Ostatní je věcí dlouhodobého působení, uvědomování a *sui generis* „kvalifikačního růstu“.

Formování potřebných vlastností celé brigády je pak onou čtvrtou podmínkou, jež musí být kontinuálně zvládána, má-li BFOPO splnit svoje poslání. Cílem BFOPO je překonat ty postoje k práci, k věcem a k lidem, jež jsou stále ještě přežívajícím dědictvím vykořisťovatelských systémů a třídně rozdělené společnosti a jež působí jako brzda vývoje ke komunismu. Jde o likvidaci namnoze generačně vžitých a tradovaných představ:

- že na jedné straně stojí společnost, která se snaží za odvedenou práci dát co možná nejnížší odměnu, a na druhé straně člověk, který „zákonitě“ usiluje za minimální pracovní výkon dosáhnout co možná maximální odměny;

- že každému je „bližší košile než kabát“ (a dotaženo o kousek dál — že „z cizího krev neteče“), a tedy je logické, že „se svým“ každý zachází jinak, než „s cizím“;

- že „člověk člověku je vlkem“ (a proto každý se stará především o sebe a svůj prospěch), ... až po deviantní „kdo nekrade — okrádá svoji rodinu“.

Určitě by byla zajímavá sociologická analýza, kdy a za jakých sociálně ekonomických podmínek vznikly a do povědomí kterých lidí se zafixovaly tyto názory, převzavši vesměs podobu přísloví a odrážející skutečné chování nezanedbatelné části populace „své doby“. Tato „doba“ však minula a chování poplatné uvedeným „pravidlům“ poškozují věc socialismu, brzdí vývoj společenského vědomí, a tedy i ekonomický rozvoj.

Jak se s touto brzdou akcelerace sociálně ekonomického dění vypořádat? Brigádní forma organizace práce a odměňování je bezesporu jedním z nástrojů, který může prokázat:

- že za pracovní výkon se každému členu brigády dostane spravedlivé (tedy přesně diferencované, denivelizované) odměny;

- že úsilí o dosažení kolektivního výsledku má prioritní význam a hospodárné zacházení se svěřeným majetkem se bezprostředně odráží v odměně, že tedy neexistuje předěl v ekonomickém dopadu mezi nakládáním s vlastnictvím individuálním, podnikovým a celospolečenským;

- že jenom ochotnou spoluprací lze dosahovat vynikajících výsledků a jen v dobrých mezilidských vztazích se utvářejí vlastnosti pracovního kolektivu, v němž práce sama nabývá nového charakteru.

Aby BFOPO mohla prokázat ona „nová pravidla“ vyplývající z podstaty práce a výrobních vztahů v socialismu, musí mít vytvořeny adekvátní podmínky samostatného (a svým způsobem i tvůrčího) vstupu do oblasti organizace a odměňování své práce.

Organizace práce je namnoze rutinním, často i logicky (někdy i vědecky) uspořádaným souborem činností na sebe navazujících, směřujících v daných přírodních, biologických, materiálových a technologických podmínkách k dosažení požadovaného (obvyklého, plánovaného) efektu. V organizaci každého typu práce je tedy třeba zohlednit celou řadu specifik, daných charakterem pracovního předmětu i pracovních prostředků, ale i lidského činitele, který konečnou o konečném efektu práce rozhoduje.

Tento (v podstatě sociologický) aspekt práce nabývá stále většího významu: představa sociálně ekonomického převratu, způsobeného dodáním počítače poslední generace tlupě neandrtálců, je již definitivně překonána; američtí odborníci z oblasti organizace a řízení práce dnes studují problematiku pracovní motivace dělníků, inženýrů i vědců v Japonsku; pro nejvyspělejší průmyslové země je příznačná tendence, že fond v z d ě l á n í se rozvíjí rychleji než základní fondy (Ekonomika ... 1981, s. 17), „přestavba“ v SSSR stojí na „zvýšení úlohy lidského faktoru“, což je považováno za jeden z hlavních politických, ekonomických i sociálních úkolů (Základní ustavení ... 1987).

Lidskému činiteli v organizaci práce u nás je však (vzhledem k možnostem socialismu) vymezeno daleko méně prostoru, než by stačil vyplnit. Tomu odpovídá i obsah kvalifikace řídicích pracovníků: 75 až 85 % tvoří znalosti technicko-technologické, 15 až 25 % znalosti „humánní“, včetně jazykových. U inženýrských pracovníků v zemědělství (z nichž do pěti let po ukončení vysoké školy již 60 % je ve funkcích, kde řídí další lidi) je zacházení s lidským činitelem věnováno méně než 10 % vyučovacího času.

Podle průzkumů absolventů (i výpovědí zaměstnavatelských organizací) je slabým místem jejich kvalifikace právě nedostatek znalostí v oblasti „zacházení s lidmi“ (Burian a Vaculík 1984).

I když tato zjištění byla v náležitém rozsahu akceptována v materiálech 11. zasedání ÚV KSČ (1984), nic se (do roku 1987) nezměnilo. Zůstáváme poplatní ignorantní tezi, že řízení lidského činitele je tak složité, „že se to na vysoké škole naučit nedá“. (Kdyby někdo prohlásil, že matematika je příliš složitá, takže bude lépe ji neučit, byl by asi bez rozpaků pregnantně pojmenován.) V tomto případě, kdy zpožďujeme sociálně ekonomický rozvoj, protože na nejsložitější faktor jeho fungování nevytváříme příslušný kvalifikační předpoklad, jsme shovívaví a „velkorysí“.

Bude-li však „kvalifikace řízení“ podniku pod úrovní kvalifikace řízení BFOPO, musí být brigády (dříve nebo později) pocítovány jako cizorodý prvek v organismu podniku. Musí začít docházet ke střetům mezi nesourodými typy a systémy řízení celku a jeho organických součástí. Proto také podstatou „přestavby“ je přechod od převážně administrativních metod řízení k ekonomickým na všech úrovních, proto také onen důraz na umění řídit ekonomickými metodami v ovzduší demokracie a široké veřejné informovanosti, včetně přestavby systému přípravy, rekvalifikace a kvalifikace řídicích kádrů (Základní ustanovení ... 1987).

Těmto požadavkům budeme muset vytvořit i my příslušný prostor pro naplnění, má-li i u nás dojít k urychlení sociálně ekonomického rozvoje, včetně rozvoje BFOPO, jako základní (byť nejnížší) úrovně řízení a racionalizace pracovních procesů, v nichž se tvoří rozhodující postoje lidí vůči převratnému dění, v němž právě oni musejí sehrát rozhodující úlohu.

Snaha o *znormování* co možná všech prací má pozitivní i negativní dopad. Norma je jenom nástroj a záleží na tom, v jakých rukou se nachází a jak se s ním zachází. Norma musí počítat s „průměrným“ pracovníkem — ale tento pra-

covník se vyskytuje v daleko menší četnosti než se předpokládá. Vysoké překračování „měkké normy“ vyžaduje její „zpevnění“, jež je pro vykonavatele dané pracovní činnosti vesměs nepříznivé. Proto se vytvořil a trvá daleko větší zájem o konzervaci měkkých norem, než o jejich „progresivní zpevňování“. Proto (a nejen proto) dosahuje produktivita práce u nás daleko nižší úroveň, než v průmyslově vyspělých kápitalistických zemích (Štrougal 1986).

Koncentrace zájmu „organizátorů“ na přesné dodržování *pracovní doby* a jiných kontrolovatelných atributů „práce“ je vesměs přiznáním nezpůsobivosti hodnocení jejího obsahu a úrovně jeho naplnění — a tedy formálními kritérii substituuje kritéria daleko složitější, jež jsou neformalizovatelná. (Jde zde o ochotu vykonat více, než může být vynuceno, o vnitřní zájem na dosažení co nejlepších výsledků, o pocit zodpovědnosti za výsledky vlastní, skupinové, podnikové — v podstatě jde o identifikaci pracovníka s prací, s podnikem i s kolektivem, v němž působí).

Vytváření těchto vlastností každého člena brigády musí organizace práce v BFOPO účinně napomáhat: to nejdůležitější je vytvořit prostor pro aktivitu, iniciativu a angažovanost; demokratizovat život v brigádě natolik, aby každý člen mohl uplatnit svoji snahu o zlepšení podmínek i výsledků práce, aby nebyli nekontrolovaní jedinci a nesledované typy prací, aby si nikdo nemohl dovolit (ať již z jakéhokoliv titulu) neplnit požadovanou úroveň pracovního (a posléze i společenského) chování.

A zde sehrávají svoji nezastupitelnou roli *normy* (jako orientace výkonového základu), *smlouva* s podnikem (garantující vzájemné závazky, zaručující vytvoření *předpokladů* pro dosažení cílů brigády a pro eliminaci negativních dopadů na brigádu v případě „poruch“ vzniknuvších nikoliv vinou brigády) a *způsob řízení a hodnocení* brigády, stimulující rozvoj aktivity každého jejího člena a vytvářející současně prostor pro její realizaci.

Zde se setkáváme se dvěma přístupy k brigádě. Prvním je vytváření „skleníkových podmínek“ pro brigádu, hledání všech výhod, jež by se jí poskytly, aby byla přitažlivým vzorem, vyvolávajícím v podniku zájem o následování. A druhým je kalkulace s „výkonovým efektem“ dobrého pracovního kolektivu, jež se upírá k možnostem zpevnění norem koeficientem, odpovídajícím kvalitě brigády: čím lepší brigáda, tím tvrdší koeficient.

Oba přístupy (i když každý z nich má svoje zdůvodnění) třeba brát s velkou rezervou. První sice může způsobit *zájem* o tvorbu BFOPO, ale se vstupní dezinformací, způsobující, že samo založení bude vadnou cestou pro další vývoj brigády, plnou zklamání nad nenaplněnými sliby či nadějemi v okamžiku, kdy brigád bude v podniku více, než aby každá mohla být preferovaná. Druhá má sice pravdu, že dobře fungující BFOPO musí být provázena výrazným výrobně ekonomickým rozmachem, ale hledání cest k *omezení* „nepřiměřeného“ (?) růstu odměn již v tomto stadiu (a nejen v něm) je jednoznačně cestou k útlumu jak rozvoje BFOPO, tak i nebezpečnou překážkou jejich samotnému zakládání.

Problém odměňování v brigádě obsahuje dva na sobě závislé a rozhodující činitele:

- likvidaci nivelizačních tendencí, již lze nejlépe provést právě v kolektivu, kde každý zná obsah, nároky a výsledky práce druhého;
- posílení vazby individuální odměny na dosažení kolektivního cíle.

Rozpornost těchto dvou činitelů specifikujících právě odměňování v brigádě je jen zdánlivá. Aby bylo dosaženo co nejkvalitnějšího (někdy i nejrychlejšího) plnění cílů brigády, musí k jejich dosažení působit *všichni* členové. Aby jejich akti-

vita a pracovní angažovanost byla náležitě motivována, musí se zvýšené úsilí vyplatit. Proto se v brigádě musí prohloubit rozdíl v odměně nejvýkonnějších a nejméně výkonných pracovníků. K tomu ovšem musí dostat příslušné oprávnění vedoucí (event. spolu s radou) brigády.

Sovětské zkušenosti (o nichž jsme se již zmínili) prokazují, že čím vyšší oprávnění diferencovat odměny se dostane do rukou vedení brigády a čím více je ho (zejména v začátku fungování BFOPO) využíváno, tím rychlejší je růst výkonů brigády. Naše „troškaření“ a snaha o kosmetické úpravy, nepostihující nic podstatného, jsou zde brzdou rozvoje BFOPO, k jejímuž odstranění by měla napomoci jak vědeckovýzkumná základna, tak i průřezová a resortní ministerstva, určující pravidla rozdělování mzdových prostředků. Strach, aby někdo nezbohatl společensky užitečnou prací, a strach, aby nikdo neumřel hladem, když se mu pracovat nechce a může — nemá v socialismu co dělat. Působí proti němu a Lenin jednoznačně a pregnančně se k této otázce mnohokrát vyjádřil (Lenin 1955, s. 495).

Výše odměny za dosažení kolektivního výsledku však musí být regulérně stanovena. Musí vycházet z podnikového chodrasčotu a všichni členové BFOPO ji musejí znát, stejně jako způsob jejího rozdělování, respektujícího přísně princip zásluhovosti. Každý člen brigády by měl vědět, jakým způsobem může svůj podíl na odměně zvýšit i jakým způsobem může brigáda jako celek dosáhnout vyšší odměny. Nic nepůsobí tak dokonale výkonově destimulačně jako „odměnový strop“, zejména jsou-li zde *síly* k překročení dosahovaného nebo „stanoveného“ výkonu, ale nikoliv *zdroje* k odpovídajícímu zvýšení odměny. Nevyčerpaný pracovní potenciál se pak zákonitě orientuje na práci a výdělek mimo podnik a oslabuje tak možnosti rozvoje podniku, růstu produktivity práce atd.

Kromě peněžní odměny jsou však právě v socialismu obrovské *zdroje* nepeněžních odměn: od *morálních* typů odměn (vyznamenání, čestných uznání, čestných titulů apod.), jejichž účinnost vzrůstá, jsou-li spojeny se společenskými preferencemi (přednostmi v poskytování půjček, bytů, rekreačních poukazů, zahraničních studijních cest, vyššího funkčního zařazení, vyšších starobních důchodů atd.), přes odměny typu *časových výhod* (volná pracovní doba, kratší pracovní doba, delší nebo dodatková dovolená aj.), až po odměny typu „přidělování nejdokonalejší techniky, „optimalizace pracovního prostředí“, utváření řídicích vztahů, respektujících „pracovní kvalitu“ jedinců i skupin.

Opozice proti konstituci nepeněžních typů odměn se zpravidla opírá o tato tvrzení:

— Když jsme se nenaučili *zacházet* s tou nejjednodušší odměnou, již jsou peníze, jak můžeme přistupovat k jiným, složitějším a náročnějším?

— Jak zabránit *libovůli* v poskytování tak velkého sortimentu odměn?

— Nebylo by to příliš velké „znerovnoprávnění“ jedněch proti druhým?

Odpovědi se nabízejí — právě s potřebou urychlení sociálně ekonomického rozvoje a s tezemi „přestavby v SSSR“ stále jednoznačněji:

— Neumíme zacházet s peněžní odměnou právě v její *diferenciační* schopnosti. Dáme-li k dispozici pro diferenciaci místo jednoho nástroje těchto nástrojů více, je více než pravděpodobné, že se celková diferenciacie prohloubí, zvláště budou-li zde i jednoznačná *pravidla*, „komu více a komu méně“, aby nebylo lze „vyvažovat“ a tedy v celku nivelizovat různými typy odměn absenci odměn jiných.

— *Libovůli* v odměňování může překonat jen účinná společenská kontrola nad dodržováním stanovených pravidel (již BFOPO má ve své náplni) a zájem, aby bylo rozdělováno spravedlivě — podle výkonu (což je jednoznačným zájmem brigády, má-li si vydělat a má-li vůbec fungovat).

— Bolestínské obavy z přílišného „znerovnoprávnění“ nevýkonných (ale i lenochů a parazitů) si socialismus dále již nemůže dovolit. Základní ustanovení zásadní přestavby řízení ekonomiky SSSR nás v tomto směru nenechává v nejmenších pochybnostech. Pracovní nezpůsobilost (invalidita, staří, nemoc) a jiné sociálně limitující situace (mnohodětnost, péče o další osoby apod.) musejí být řešeny *sociálním* zákonodárstvím na úrovni společenských možností, ale i zde se zohledněním společenského přínosu každého jedince, má-li mít tato diferenciací motivační účín. Pracovní výkon (pracovní a společenské chování) musejí být odměňovány *socialisticky* — tedy podle zásluh, podle efektu, který přináší. Znamená to „nedopouštět rovnostářství, zajistit odůvodněnou diferenciaci v odměňování práce a (dokonce!) — neomezovat ji nějakou maximální hranicí (Gorbačov 1987).

Celá oblast odměňování a zejména nemateriálních typů odměn je prostorem, v němž socialismus může (a musí) prokázat svoje schopnosti *odměňovat spravedlivěji*, než všechny systémy před ním, a odměňovat takovým sortimentem satisfaktorů, jež *mění samotný charakter práce*, činíce z ní nikoliv již jen namnoze nepřijemnou nutnost k uhájení života či k dosažení požadované životní úrovně, ale životní potřebu, v níž člověk může optimálně realizovat svoje znalosti, schopnosti a dovednosti, dosáhnout společenského statusu a uznání, získat sociální vazby, informace, komunikace, prostor pro další všestranný rozvoj.

A toto posláním nesplní práce trvající 8,5 hodiny denně, práce stresující nebo enormně vyčerpávající, práce špatně řízená a organizovaná, práce při špatných mezilidských vztazích atd. K novým žádoucím parametrům práce mají svým dílem nasměrovat vývoj i BFOPO.

ZÁVĚR

Rozpaky, jež kolem brigádní formy organizace práce a odměňování ještě vznikají, mají stále stejné zdroje: neznalost podstaty věci, obavy před rizikem, jež přináší vše nové, vymykající se zvládnuté rutině, a pohodlnost, pramenící z uspokojení nad „skvělými výsledky“, jichž jsme dosáhli. „Přestavba“, zahájená pod vedením M. S. Gorbačova tyto zdroje likviduje jeden po druhém. Kdo „nezná, nemí a nechce“, nemůže si nárokovat vedoucí místo v tomto převratném procesu, který je jediným pozitivním řešením dalšího osudu socialismu (Základní ustanovení ... 1987).

I osud BFOPO je životně spjat s tvorbou nového, specifického sociálního klimatu: vedení podniku musí *zvládnout* problematiku tohoto typu organizace a odměňování práce, musí být *přesvědčeno* o účelnosti jeho zavedení a místo již navyklého hledání důvodů „proč to nejde“ se poctivě pokusit o to, „aby to šlo“. V samotných brigádách pak musí vnitřní struktura vytvářet podmínky nejen pro aktivní účast všech členů na rozhodování, ale i na uvědomělem podřizování se cílům brigády a podniku, vnější struktura liniových a štábních „nadrízených pracovníků“ musí umět (nebo se naučit) s brigádou zacházet jako s novým útvar, jehož cílem není jen pasivní plnění kontrolovatelného výkonového minima, ale jako s kolektivem, který má přímo ve své náplni zúčastněně a angažovaně se podílet na všech procesech rozhodování a řízení vlastní práce, na hledání účelnějších a efektivnějších cest k dosahování svých cílů.

Není to úkol jednoduchý, ale málo velkých věcí se prosadilo bez problémů a jednoduše. Přestavba takovou velkou věcí je a BFOPO jsou jedním z nástrojů, schopných k realizaci přestavby nemálo přispět. A proto by jejich osud neměl nikoho, kdo za jejich rozvoj zodpovídá, nechat lhostejným.

Literatura

- BURIAN, A.—VACULÍK, R.: Uplatnění absolventů VŠZ v Brně a hodnocení jejich připravenosti pro výkon zastávaných funkcí. [Závěrečná zpráva.] Brno, VŠZ 1984.
- GORBAČOV, M. S.: O úkolech strany při zásadní přestavbě řízení ekonomiky. Rudé právo 26. 6. 1987.
- LENIN, V. I.: Ekonomika a politika v epoše diktatury proletariátu. Vybrané spisy II. Praha, SNPL 1955.
- ŠTROUGAL, L.: Zpráva o Hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje na léta 1986—1990 a výhled do roku 2000. Zemědělské noviny 26. 3. 1986.
- Ekonomika i organizace výroby. Moskva 1981.
- Metodický návrh dalšího rozvoje brigádních forem organizace práce a odměňování (I.—II.). Brno, ÚRŘP, Konzultační středisko BFOPO 1986.
- Základní ustanovení zásadní přestavby řízení ekonomiky (Dokument ze zasedání ÚV KSSS 26. 6. 1987). Rudé právo 27. 6. 1987.

Došlo 13. 8. 1987

BURIAN A., Ústav racionalizace řízení a práce, Brno

K některým problémům brigádní formy organizace práce a odměňování

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 2, s. 93—105. — lit. 7, res. čes., rus., angl., něm.

brigádní forma organizace práce a odměňování, brigáda, založení, fungování, vedoucí, rada, členové, organizace práce, odměňování, aspekty sociologické, teoretické pojednání

Brigádní forma organizace práce a odměňování je jedním z účinných nástrojů rozvíjení pracovní aktivity, iniciativy a angažovanosti. Jejím posláním je nejen ovlivňování růstu pracovního výkonu, ale i výchova pracovních kolektivů k novému vztahu vůči věcem, lidem a práci a odvozeně i vůči vedoucím, podniku a společnosti. Aby brigáda byla nejen formálně ustavena, ale aby i skutečně fungovala v duchu svého poslání, musejí být respektována kvalifikovaná (v podstatě sociologická a zde podrobně analyzovaná) pravidla vhodného způsobu ustavení brigády, volby optimálního vedoucího brigády, zformování její rady a cílevědomého modelování vlastností jejích členů. Specifické místo přísluší pak novému typu organizace práce a jejímu odměňování, jež musí překonat řadu bariér, které vznikly zbyrokratizovanými přístupy k řízení a nivelizací v odměňování. Vytvoření demokratického prostoru k všestrannému uplatnění schopností, znalostí a dovedností pracovníků a k dosahování široké škály jejich aspirací dává pak práci možnost nabídnout nebývalý seberealizační prostor a mění její charakter v souladu s posláním společnosti, jejímž cílem je komunismus.

О некоторых проблемах бригадной формы организации и оплаты труда

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 2, с. 93—105. — лит. 7, рез. чешск., русск., англ., нем.

бригадная форма организации и оплаты труда, бригада, основание, функционирование, начальник, совет, члены, организация труда, оплата труда, социологические аспекты, теоретическая трактовка

Бригадная форма организации и оплаты труда — один из действенных рычагов разверстки трудовой активности, инициативности и причастности. Ее назначение — не только в стимулировании выработки, но и в воспитании рабочих коллективов в духе нового отношения к материальным ценностям и людям, и отсюда — и к руководителям, хозяйству и обществу. Для того чтобы бригаду формально учредить и обеспечить ее фактическое послание, необходимо учитывать квалифицированные (по существу социологические и подробно здесь приводимые) правила ее целесообразного учреждения, выбора оптимального руководителя, формирования ее совета, целенаправленного формирования свойств ее членов. Специфическое место отводится новому типу организации труда и его оплате, в чем пригодится преодолеть ряд барьер, возникших в результате бюрократических подходов к управлению и уравниловки в оплате. Создание демократического климата для всесторонней разверстки способностей, знаний и умения трудящихся, для широкой инициативности обеспечивают небывалые самореализующие возможности и меняют характер труда в соответствии с запросами общества, цель которого — коммунизм.

BURIAN A., Institute of Management and Labour Rationalization, Brno

Some Problems of the Brigade Form of Labour Organization and Remuneration

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 2, pp. 93—105. — refs 7, summaries in cs, ru, en, de

brigade form of labour organization and remuneration, brigade, establishment, functioning, leader, board, members, labour organization, remuneration, sociological aspects, theoretical treatise

The brigade form of labour organization and remuneration is one of the effective tools for the development of labour activity, initiative and commitment. Its mission is not only to secure the growth of labour performance but also to help the members of the teams develop new relations to the goods, the people and the work, and consequently also to the managers, the enterprise, and the society. If the brigade is to work effectively, implement its mission, and avoid remaining just a formally existing group, due rules (sociological in their essence, analyzed in detail in the study) should be respected in setting the brigade up, in electing an optimum leader, in constituting the board, and in shaping the features of the brigade members' character. A specific role is played by the new type of labour organization and remuneration which must overcome a number of barriers caused by bureaucratic approaches to management and equalization of remuneration. The aim is to form a democratic atmosphere for the workers to realize all their abilities, knowledge and skills and to meet their aspirations; this offers labour an extraordinarily wide scope for self-realization and changes its nature in accordance with the mission for the society, heading for the communism as its final goal.

Zu einigen Problemen der Brigadeform der Organisation der Arbeit und der Vergütung

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 2, s. 93–105. — Lit. 7, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Brigadeform der Arbeitsorganisation und vergütung, Brigade, Gründung, Funktionieren, Leiter, Brigaderat, Mitglieder, Arbeitsorganisation, Vergütung, soz. Aspekte, theoretische Aspekte

Die Brigadeform der Arbeitsorganisation und Vergütung ist eines der wirksamen Instrumente zur Entwicklung der Arbeitsaktivität, Initiative und Engagiertheit. Sie soll nicht nur die Arbeitsleistung in ihrem Wachstum beeinflussen, sondern auch die Erziehung der Arbeitskollektive zu einer neuen Einstellung zur Arbeit, den Dingen und den Menschen und davon abgeleitet auch zu den Leitern, dem Betrieb und der Gesellschaft. Damit eine Brigade nicht nur gebildet wird, sondern damit sie auch tatsächlich arbeitet im Geist ihrer Zweckbestimmung, müssen bestimmte Regeln (dem Wesen nach soziologische und im Beitrag detailliert analysiert) eingehalten werden bei ihrer Gründung, bei der Wahl eines geeigneten Brigadiers, der Zusammensetzung des Rates der Brigade und der zielstrebigen Nutzung und Entwicklung aller Besonderheiten der Brigademitglieder. Einen besonderen Platz nimmt hierbei der neue Typus der Arbeitsorganisation ein und die Vergütung der Arbeit. Sie muß eine Reihe von Barrieren überwinden, die aus dem bürokratischen Herangehen an die Leitung und durch die Nivellierung bei der Vergütung entstanden sind. Die Schaffung eines demokratischen Raumes zur allseitigen Nutzung der Fähigkeiten, Kenntnisse und Erfahrungen der Mitarbeiter sowie zur Erzielung einer breiten Skala ihrer Inspiration anzubieten gibt der Arbeit die Möglichkeit, einen ungewöhnlich großen Raum und ändert ihren Charakter in Übereinstimmung mit der Sendung der Gesellschaft, deren Ziel der Kommunismus ist.

Adresa autora:

Doc. JUDr. PhDr. Antonín Burian, CSc., Ústav racionalizace řízení a práce, pracoviště Botanická 68a, 656 01 Brno

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA č. 3/1988
bude obsahovat tyto práce:

Choma D.: Družstevní sektor v procesu přestavby československé ekonomiky

Luščuk A. P.: Ekonomické zákony a mechanismus řízení ZPK

Jurčo V.: Porovnanie výrobných nákladov a realizačných cien mlieka a hovädzieho mäsa

Bašek B., Jambor V.: Náměty na zdokonalení organizačních a řídicích struktur potravinářského průmyslu v ČSSR

Klůfa J.: K volbě rozsahu výběru pro statistické vyhodnocení výsledku výběrových šetření

Böhm P.: Návrh metody kalkulace vlastních nákladů na semenářské porosty víceletých pícnin

Černohorský P.: Perspektivy zemědělství a potravinového problému v rozvojovém světě

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství
(Dlouhodobý vývoj zemědělství)

Společenská potřeba intenzifikace hospodářského růstu klade do popředí a výrazně posiluje rovněž úlohu vzdělání.

Vysoké společenské náklady na vzdělání se projevují v dynamice ekonomického i mimoekonomického života, ale následně vzniká další dílčí potřeba — měřit konkrétní účinnost vzdělání na úrovni národního hospodářství i v organizacích.

CÍLE

Cílem našeho příspěvku je na konkrétních příkladech JZD okresů Hodonín a Břeclav:

1. ukázat na vztah mezi hospodářskými ukazateli a vzdělanostní strukturou pracovníků;
2. ukázat na potenciální možnosti dosažení vyšších hospodářských ukazatelů v případě, že by plánované vzdělanostní struktury bylo dosaženo;
3. srovnáním vypočtených potenciálních hospodářských výsledků identifikovat úroveň plánování vzdělanostní struktury pracovníků a diferenciací JZD zjistit případy s optimální vzdělanostní strukturou pracovníků.

POSTUP

Vzhledem k dostupnosti údajů bylo u všech JZD okresu Hodonín jednotně sledováno pouze období 1979–1985 a v okrese Břeclav období 1980–1985. Toto časové omezení jsme částečně vyrovnali tím, že jsme ke statistickému vyhodnocení použili hodnot podle zařazení JZD do stanovištních pásem. Každý soubor byl využit pro výpočty samostatně (členění do stanovištních pásem podle Směrnice MZVŽ ČSR č. 38/81–222 z 30. 5. 1981).

Jedno JZD okresu Hodonín (Hrubá Vrbka), zařazené do VIII. stanovištního pásma, jsme vyloučili pro možné hrubé zkreslení celkových výpočtů.

Jako ukazatele hospodářských výsledků jsme zvolili výkony celkem (VC), hrubou zemědělskou produkci (HZP) a upravené vlastní výkony (UVV). K výpočtům bylo použito počítače EC 1021.

SESTAVENÍ MATEMATICKÉHO MODELU A JEHO UŽITÍ

Pro výpočet závislosti hospodářských výsledků na vzdělanostní struktuře jsme použili lineární funkční závislosti:

$$Y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$$

- kde: Y — hodnotový ukazatel (výkony celkem, hrubá zemědělská produkce, upravené vlastní výkony)
 x_1 — počet pracovníků skupiny Z (základní vzdělání)
 x_2 — počet pracovníků skupiny SO (střední odborné)
 x_3 — počet pracovníků skupiny V (vyučen)
 x_4 — počet pracovníků skupiny ÚS (ÚSV + ÚSO)
 x_5 — počet pracovníků skupiny VŠ (vysokoškolské)
 $b_0 - b_5$ — koeficienty regresní funkce, přičemž koeficienty b_1 až b_5 udávají, o kolik se zvýší nebo sníží hodnotový ukazatel při zvýšení počtu pracovníků skupiny o jednoho

Na vhodnost použité funkční závislosti můžeme usuzovat z hodnoty koeficientů mnohonásobné korelace uvedených v tab. I. Většina koeficientů korelace vykazuje vysokou hodnotu, jeho maximální hodnota je 1 (Reisenauer 1970).

I. Koeficienty mnohonásobné korelace

	Výkony celkem		Hrubá zemědělská produkce		Upravené vlastní výkony	
	Hodonín	Břeclav	Hodonín	Břeclav	Hodonín	Břeclav
II. stanovištní pásmo	—	0,91	—	0,94	—	0,72
III. stanovištní pásmo	0,98	0,96	0,96	0,92	0,97	0,85
IV. stanovištní pásmo	0,88	0,89	0,92	0,88	0,89	0,65
V. stanovištní pásmo	0,96	0,99	0,99	0,97	0,96	0,98

VZTAH MEZI HOSPODÁŘSKÝMI UKAZATELI A VZDĚLANOSTNÍ STRUKTUROU

Hodnoty regresních koeficientů vztahu mezi hospodářskými ukazateli a skutečnou vzdělanostní strukturou pracovníků ukazuje tab. II. K výkladu jsme pro velký rozsah zvolili regresní koeficienty ze třetího stanovištního pásma, neboť u dalších výsledků je podstata výkladu obdobná.

Regresní koeficienty statisticky prokazují, že nejnižší podíl na dynamice hospodářských výsledků má skupina se základním vzděláním. Zároveň se prokazuje vzrůstající vliv vzdělanostních skupin směrem k VŠ. Tato tendence ještě výrazněji vystoupí, vypočítáme-li násobky vlivu všech vzdělanostních skupin vzhledem k základnímu vzdělání. Například u upravených vlastních výkonů okresu Hodonín ve 3. stanovištním pásmu je vliv pracovníků s vysokoškolským vzděláním 153krát větší než se základním vzděláním ($1\,487,8 : 9,7 = 153$), v okrese Břeclav je 16krát větší ($523,9 : 33,9 = 15,5$).

Takto vypočtené hodnoty mají orientační charakter, neboť jsou vypočteny z regresních koeficientů, které představují statistický odhad skutečnosti. Přesto však ukazují na pozitivní vliv vzdělanostní struktury na ekonomické ukazatele.

II. Hodnoty regresních koeficientů podle stanovištních pásem

Stanov. pásmo	Výkony celkem		Hrubá zemědělská produkce		Upravené vlastní výkony	
	Hodonín	Břeclav	Hodonín	Břeclav	Hodonín	Břeclav
III.						
b_0	-15 806,3	-3 460,4	-12 721,2	-1 440,4	-15 883,8	-2 334,8
b_1	-1,2	52,0	9,5	30,9	9,7	33,9
b_2	919,2	114,2	1 077,6	89,9	708,2	49,8
b_3	-19,4	627,9	-7,6	1 151,1	-10,1	540,9
b_4	1 483,7	507,8	954,4	242,7	696,8	113,9
b_5	2 551,7	1 529,2	1 729,0	667,9	1 487,8	523,9
IV.						
b_0	1 611,0	26 748,1	1 486,7	23 478,5	-151,1	4 826,5
b_1	0,1	-12,9	13,0	-1,7	18,6	7,4
b_2	416,2	70,5	494,5	104,3	-60,1	61,3
b_3	129,5	-42,3	17,5	-118,6	49,7	-149,1
b_4	773,7	1 063,7	671,5	299,5	206,7	373,8
b_5	1 067,5	-625,4	936,0	-398,8	747,2	-220,8
V.						
b_0	-41 586,8	-14 633,4	-20 212,0	-23 513,1	-31 906,1	-26 080,7
b_1	111,2	468,8	118,5	507,9	90,8	241,7
b_2	2 543,8	264,9	1 347,2	-23,5	2 153,7	75,0
b_3	-96,9	-2 026,6	-33,0	1 176,9	-85,9	-2 612,3
b_4	476,4	-151,2	211,7	3 456,4	359,6	-590,9
b_5	5 464,0	8 299,2	2 402,8	3 528,2	2 538,9	3 902,2
VI.						
b_0		44 994,2		26 058,7		57 084,5
b_1		-27,7		19,1		-100,0
b_2		181,1		138,2		-93,7
b_3		-756,5		-169,0		-26,4
b_4		-1 380,2		-497,8		-803,2
b_5		3 895,1		976,9		3 351,7

Znaménko minus u některých koeficientů znamená, že v případě zvyšujícího se počtu jedinců ve vzdělanostní skupině se bude jejich podíl na ukazatelích snižovat.

První výpočty koeficientů efektivnosti vzdělanostních skupin u nás provedl A. Kamiač (1971 a 1973). Základ jeho výpočtů tvoří společenské náklady vynaložené na jednotlivé stupně školského vzdělání.

Metody hodnocení účinnosti vzdělání v oblasti zemědělství se dostávají do popředí až v posledním období. Některé z nich navrhuje Grolig (Breznický 1984). Pomocí bodovacího systému každého stupně školského vzdělání navrhuje zjistit kvalifikační úroveň zemědělského podniku. Podílem celkové hrubé produkce (nebo hrubé zemědělské produkce) a celkovým počtem kvalifikačních bodů lze vypočítat kvalifikační efekt. Užitím obou nově zavedených ukazatelů lze dále zjistit využití kvalifikované pracovní síly v zemědělství.

V našem příspěvku se pokoušíme ukázat, že v podmínkách konkrétních podniků mohou být koeficienty efektivnosti vzdělanostních skupin různé a že jde o přeměnu kvantity vynaložených prostředků na vzdělání v kvalitu, jak vyplývá z regresních koeficientů upravených vlastních výkonů diferencovaných podle stupňů vzdělání (Salajka a Šlesinger 1982). Tento přístup nám dále umožní vypočítat potenciální vliv plánované vzdělanostní struktury na plnění vybraných hospodářských ukazatelů.

POTENCIÁLNÍ VLIV VYŠŠÍ PLÁNOVANÉ VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURY PRACOVNÍKŮ NA PLNĚNÍ HOSPODÁŘSKÝCH UKAZATELŮ JZD

Výchozí údaje k výpočtům u všech JZD pro velký rozsah publikovat nelze. Rovněž souhrnné údaje za sledovaná léta by nesplnily účel, poněvadž k výpočtům nebyly použity. Přesto k utvoření částečné představy o rozsahu vybraných hospodářských ukazatelů uvádíme hodnoty krajních let (tab. III). Celkový stav pracovníků JZD okresu Hodonín ve skutečné vzdělanostní struktuře je v roce 1979 překročen vzhledem k plánovanému stavu.

III. Hodnotové ukazatele hospodářských výsledků (v tis. Kčs) JZD okresů Hodonín a Břeclav

Okres	Rok	Výkony	Hrubá zemědělská produkce	Upravené vlastní výkony
Hodonín	1979	981 368	651 271	466 383
Břeclav	1980	1 268 980	1 061 410	550 730
Hodonín	1985	1 480 706	1 000 625	708 108
Břeclav	1985	1 690 520	995 799	582 572

Při konkrétním srovnání zjistíme, že největší podíl na překračování plánovaného stavu mají počty pracovníků se základním vzděláním na úkor ostatních skupin, zejména vyučených pracovníků. Např. v roce 1979 byl skutečný stav pracovníků se základním vzděláním překročen o 2 250 pracovníků, tj. o 63 % vůči plánu, v roce 1985 se disproporce snížila na 41 %. Jde především o pracovníky vyšších věkových kategorií, u nichž další zvýšení vzdělání nepřichází v naprosté většině v úvahu.

IV. Výpočty výkonů, hrubé zemědělské produkce a upravených vlastních výkonů ze skutečné na plánovanou vzdělanostní strukturu JZD okresu Hodonín (v % podle stanovištních pásem)

JZD	Výkony celkem			Hrubá zemědělská produkce			Upravené vlastní výkony			Součty pořadí	
	P _u	P _p		P _u	P _p		P _u	P _p		U	P
III.											
Vracov	14,9	10	6	9,6	12	5	10,8	11	4	33	15
Čejč	30,5	8	8	27,7	3	14	34,4	5	11	16	33
Čejkovice	8,3	13	2	5,2	15	2	7,2	12	2	40	6
Prušánky	21,2	9	7	17,0	6	11	24,8	9	7	24	25
IV.											
Žarošice	42,2	3	14	5,6	13	4	43,6	1	15	17	33
Vnorovy	9,9	11	4	5,4	14	3	4,1	13	1	38	8
Šardice	41,9	4	13	13,1	9	8	37,4	3	13	16	34
Strážovice	45,8	2	15	11,7	10	7	34,4	5	11	17	33
Strážnice	52,0	1	16	10,0	11	6	31,8	8	8	20	30
Kyjov	32,4	6	10	2,7	16	1	33,6	6	10	28	21
Ježov	8,9	12	3	16,8	7	10	18,5	10	5	29	18
Dambořice	31,3	7	9	19,7	5	12	33,3	7	9	19	30
Blatnice	-4,6	14	1	31,2	2	15	-9,9	14	3	30	19
Bzenec	39,1	5	12	14,4	8	9	35,7	4	12	17	33
V.											
Ratiškovice	-11,2	15	5	130,3	1	16	38,5	2	14	18	35
Lipov	-38,5	16	11	23,6	4	13	-24,0	15	6	30	8

P_u – pořadí podle ukazatelů
P_p – pořadí podle úrovně plánu

V. Výpočty výkonů, hrubé zemědělské produkce a upravených vlastních výkonů ze skutečné na plánovanou vzdělanostní strukturu JZD okresu Břeclav (v % podle stanovištních pásem)

JZD	Výkony celkem			Hrubá zemědělská produkce			Upravené vlastní výkony			Součty pořadí	
	P _u	P _p		P _u	P _p		P _u	P _p		U	P
II.											
Mikulov	-37,7	18	14	-23,6	18	15	-102,8	19	18	55	47
Hustopeče	-3,3	16	2	2,5	14	3	-1,8	15	1	45	6
Šakvice	43,0	4	15	3,6	12	5	86,7	3	16	19	36
Brumovice	88,7	1	18	34,2	1	18	95,3	2	17	4	53
III.											
Pavlov	15,6	9	8	11,5	8	10	-9,7	17	3	34	21
Strachotín	30,7	5	13	9,7	9	9	31,3	6	13	20	35
V. Němčice	6,5	13	4	1,7	13	2	17,2	10	9	36	15
Boleradice	-13,4	17	5	-0,8	15	1	-15,4	18	8	50	14
Kobylí	15,0	10	7	9,1	10	8	14,4	11	7	31	22
M. N. Ves	8,8	12	4	-3,4	16	4	-5,2	16	2	44	10
Rakvice	21,0	6	12	27,0	2	17	35,2	5	14	13	43
Sedlec	44,6	3	16	15,8	6	12	11,3	13	5	22	33
V. Bílovice	18,4	8	9	7,9	10	7	9,7	14	4	33	20
Klobouky	14,8	11	6	1,7	13	2	13,0	12	6	35	14
V. Pavlovice	20,2	7	10	24,9	3	16	19,7	8	11	18	37
IV.											
Vranovice	20,2	7	11	16,7	5	13	45,0	4	15	16	39
Lanžhot	1,4	15	1	22,0	4	14	22,9	7	12	26	27
Šitbořice	4,7	14	3	12,0	7	11	17,9	9	10	30	24
V.											
Břeclav	67,8	2	17	-4,6	17	6	108,2	1	19	20	42

Zlepšovat vzdělanostní strukturu pracovníků lze výchovou a vzděláváním zemědělské mládeže nastupující do výroby a získáváním výučních listů u pracovníků středních let. Rozhodující je také postupné zlepšování a plnění plánu v růstu počtu pracovníků ve vzdělanostních skupinách se středoškolským vzděláním s maturitou.

V JZD Břeclav je situace podobná. V roce 1980 je stav pracovníků se základním vzděláním ve skutečnosti vyšší o 2 751 proti plánu (tj. 124 %), v roce 1985 se rozdíl snížil o 1 272 pracovníků (tj. 64 %).

Celkovým srovnáním obou okresů zjišťujeme, že v případě okresu Břeclav je zkvalitňování vzdělanostní struktury na vyšší úrovni. Můžeme tak usuzovat z procentuálního podílu rozhodujících vzdělanostních skupin vyučen — ÚSO a VŠ na celkovém počtu pracovníků. V roce 1985 je podíl procentuálního zastoupení mezi oběma okresy následující:

$$\text{Břeclav : Hodonín} = 62,5 : 53,9 = 1,16$$

Dosadíme-li plánovanou vzdělanostní strukturu do zjištěné lineární funkční závislosti, dostaneme hodnotové ukazatele výsledků, kterých by se dosáhlo při dodržení (naplnění) této plánované vzdělanostní struktury. Propočty jsme provedli u všech JZD včetně procentuálního vyjádření.

Shrnutí výsledků všech JZD jsme vyřešili tím, že jsme za sledované období vypočítali v procentech průměrné potenciální hodnoty ukazatelů, jichž by bylo dosaženo.

Hlavní smysl zkvalitňování vzdělanostní struktury spočívá ve vytváření podmínek k zabezpečení hospodářských úkolů JZD. Proto jsme z hlediska potenciálního vlivu vzdělání na plnění výrobních ukazatelů uspořádali JZD podle pořadí. Čím vyšší potenciální vliv plánované vzdělanostní struktury, tím lepší umístění. Jednotlivé body u všech ukazatelů jsme dále sečetli a odvodili výsledné pořadí.

Tab. IV a V ukazují, že v okrese Hodonín se nejvyšší vliv plánované vzdělanostní struktury projevil v JZD Čejč, Šardice, Žarošice, Strážovice, Bzenec, v okrese Břeclav u JZD Brumovice, Rakvice, Vranovice, Velké Pavlovice a Šakvice. Další pořadí vyplývá z tabulek.

DIFERENCIACE JZD PODLE ÚROVNĚ PLÁNOVÁNÍ VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURY PRACOVNÍKŮ

V předcházející části vypočítané potenciální ztráty nemusí ukazovat adekvátní vliv vzdělání na plnění hospodářských ukazatelů, neboť u některých JZD se může projevit i zkreslující vliv plánované vzdělanostní struktury samé.

Plánovaná vzdělanostní struktura může být:

- a) neúměrně nadsazena nad skutečnou potřebu,
- b) podhodnocena,
- c) stanovena reálně.

Tento poznatek se zčásti projevuje již z uvedeného hodnocení. Abychom zjistili optimální úroveň v plánování vzdělanostní struktury, stanovili jsme opačný postup. Pořadí jsme stanovili podle toho, jak se zjištěné hodnoty hospodářských ukazatelů (bez ohledu na znaménko plus nebo minus) co nejvíce přibližují nule.

Vycházíme z postupu, že potenciální ztráty jsou vypočítány ze skutečné na plánovanou vzdělanostní strukturu a jejich průměrné hodnoty jsou odchylky od skutečně dosažených výsledků, hrající v tomto srovnávání základ. Proto čím blíže nule, tím je lepší úroveň mezi skutečnými a potenciálními hospodářskými výsledky a tím lepší je umístění jednotlivých JZD v celkovém pořadí v okresech.

VI. Průměrné vypočtené potenciální ztráty ukazatelů III. a IV. stanovištního pásma (v %)

	Břeclav	Hodonín
III. stanovištní pásmo		
Výkony celkem	16,55	18,73
Hrubá zemědělská produkce	9,54	14,88
Upravené vlastní výkony	9,42	19,30
IV. stanovištní pásmo		
Výkony celkem	8,73	29,96
Hrubá zemědělská produkce	16,90	13,06
Upravené vlastní výkony	28,60	26,25

VII. Aritmetické průměry výkonů celkem a upravených vlastních výkonů podle stanovištních pásem – základní parametry souborů

	III. stanovištní pásmo Výkony celkem		IV. stanovištní pásmo Upravené vlastní výkony	
	Břeclav	Hodonín	Břeclav	Hodonín
Počet prvků	11	4	3	10
Aritmetický průměr	16,55	18,73	28,60	26,25
Směrodatná odchylka	13,78	8,19	11,70	16,04
		kritické		kritické
<i>F</i>	2,34	14,42	1,39	39,39
<i>t</i>	0,28	2,16	0,22	2,20
Shodnost průměrů	shodné		shodné	

Z tohoto pohledu mají nejlepší plánovanou vzdělanostní strukturu v okrese Hodonín JZD Čejkovice, Vnorovy, Vracov, Ježov a Blatnice, v okrese Břeclav jsou to JZD Hustopeče, Moravská Nová Ves, Boleradice, Klobouky a Velké Němčice. U těchto JZD se projevují relativně nejnižší rozdíly mezi skutečnou a plánovanou vzdělanostní strukturou. Je nutno mít na zřeteli, že tento postup je orientační, ale lze jej použít v případě, že rozptyly hodnot v jednotlivých letech se významně neliší.

K dílčímu srovnání plánování mezi okresy jsme dále užili údajů JZD ze společných stanovištních pásem. Výpočty jsme provedli pomocí metody testování významnosti rozdílu mezi dvěma průměry při 95% hladině významnosti. Výsledky ukazují tab. VI a VII. Základní údaje tab. VI naznačují, že ve většině sledovaných ukazatelů III. a IV. stanovištního pásma je pozitivnější tendence ve vyváženosti mezi skutečnou a plánovanou vzdělanostní strukturou v okrese Břeclav.

Avšak přes některé empiricky větší rozdíly mezi uváděnými potenciálními ztrátami se ze statistického hlediska tato rozdílnost nepotvrdila, neboť všechny průměry se prokázaly testováním jako shodné. V tab. VII uvádíme ukazatele, kde se skupiny obou okresů k sobě nejvíce přibližují v základních parametrech obou souborů. Uvažujeme tak na základě hodnoty *t*, jež jsou v obu případech vzhledem ke kritické hodnotě *t* velmi nízké (0,2167 a 0,2761).

Je však nutno zdůraznit, že nelze jednoznačně a zjednodušeně tvrdit přesnou závislost hospodářských výsledků na vzdělanostní struktuře tak, jak byla vypočítá-

na, neboť víme, že pracovní síla užívá ke své činnosti stroje, zařízení, chemické přípravky atd. (tj. práci zhmotnělou), jež ve svém souhrnu spoluurčuje kvalitu výrobní činnosti lidí. Proto naše výpočty a diferenciacie JZD mají především orientační hodnotu a snaží se ukázat na možnosti použití matematicko-statistických metod ke zjištění vztahů mezi vzděláním a hospodářskými výsledky pracovníků.

Při podrobnějším rozboru plánované vzdělanostní struktury v konkrétních JZD jsme mimo jiné zjistili, že zde dochází často k metodickým chybám:

1. někteří pracovníci kádrových a personálních útvarů neznají přesně, podle jakých kritérií mají stanovit plánovanou strukturu;

2. pokud ji stanoví, pak uvádějí v plánu celkovou potřebu kvalifikovaných pracovníků dělnických a technicko-hospodářských pracovníků (a rozpracování podle jednotlivých let) bez ohledu na reálné možnosti tato stanovená plánovaná čísla naplnit v jednotlivých letech.

Z toho plyne potřeba, aby útvary KPP měly např. v pětiletém plánu ještě jednu vzdělanostní strukturu, tj. reálnou, stanovenou s ohledem na finanční možnosti JZD, příjem mladých vyučených pracovníků, absolventů s ÚSO vzděláním a z vysokých škol atd.

Samostatným problémem a úkolem pak zůstává vypracovat metodický materiál k plánování vzdělanostní struktury v podmínkách JZD.

ZÁVĚR

V praxi vyvstala potřeba rozvoje ekonomiky vzdělání na mikroúrovni a tato potřeba roste tím více, čím vyšší je vzdělanost pracujících. Tato tendence se objektivně prosazuje a je nutno ji respektovat. Je tedy nutné provádět analýzy efektivnosti vzdělání a užívat je ke komplexnějším pohledům: při plánování vzdělanostní struktury, ke kontrole jejího naplňování i ke zjišťování využívání, tj. ke konkrétní účinnosti vzdělání a tím i k odhalování rezerv v řízení tohoto procesu.

Z tohoto pohledu je aktuální analyzování těchto problémových oblastí:

1. závislost odměňování pracovníků na úrovni profesní přípravy,
2. vliv úrovně vzdělání na kvalitu odváděné práce,
3. vliv vzdělání na rozvoj tvořivosti pracujících.

Nezbytnou součástí ekonomiky vzdělání je rovněž napomáhat motivaci pracujících k využívání, rozšiřování a zvyšování vzdělání a kvalifikace v souladu s potřebami společnosti. Je třeba na konkrétních faktech analýz z pracovišť ukazovat, že vzdělání je jedním ze základních faktorů a předpokladů rozvoje osobnosti člověka, že vztah, poměr člověka ke vzdělání je poměrem k sobě, k pracovnímu kolektivu i ke společnosti.

V naší analýze jsme vliv vzdělání na ekonomický růst JZD zjistili dvěma přístupy: zvyšujícím se podílem vzdělanostních skupin vyučen – ÚSO – VŠ na plnění vybraných hospodářských ukazatelů a na diferenciaci JZD na základě výpočtů potenciálních hodnot výroby ze skutečné na plánovanou vzdělanostní strukturu pracovníků.

Dále jsme využili srovnání vypočtených potenciálních hospodářských ukazatelů k zjišťování optimální úrovně v plánování vzdělanostní struktury pracovníků na okresní úrovni. Tento přístup může být využit i na krajské úrovni k srovnávání skupin JZD mezi okresy podle stejných stanovištních pásem.

Rovněž v průmyslových organizacích mohou útvary kádrové a personální práce generálních ředitelství analogicky uplatnit tento přístup ke zdokonalování hodnocení a zkvalitňování vzdělanostních struktur v řízených podnicích.

Analýzy efektivity vzdělání na mikroúrovni a využívání jejich dílčích poznatků v řídicích procesech jsou jedním z prostředků aktivizace lidského faktoru k naplňování náročných sociálně ekonomických úkolů v budování naší socialistické společnosti.

Literatura

- BREZNICKY, J.: Reprodukce pracovních sil v našem zemědělství. Praha, Horizont 1984.
KAMIAČ, A.: Ekonomika a racionalizácia vzdelávania. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973.
KAMIAČ, A.: Ekonomika vzdelania. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971.
REISENAUER, V.: Metody matematické statistiky a jejich aplikace v technice. Praha, SNTL 1970.
SALAJKA, M. – ŠLESINGER, F.: Testování závislosti vlastních výkonů a hrubé výroby na vzdělanostní struktuře. Ekonomika práce, 1982, č. 6, s. 388–390.

Došlo 13. 4. 1987

ŠLESINGER F. a kol. Vysoká škola zemědělská, Lednice na Moravě

Vliv vzdělanostní struktury pracovníků na plnění hospodářských ukazatelů JZD

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 2, s. 107–118. — 7 tab., lit. 5, res. čes., rus., angl., něm.

JZD, vzdělání, ukazatele výrobní, matematický model, efektivnost ekonomická, analýza vztahů, analýza ekonomická

Stat' je věnována problematice podnikové ekonomiky vzdělání. Na souboru 16 JZD okresu Hodonín a 19 JZD okresu Břeclav byl zjišťován vliv vzdělanostních skupin pracovníků na plnění vybraných ekonomických ukazatelů (výkony celkem, hrubá zemědělská produkce a upravené vlastní výkony) pomocí regresní závislosti $Y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$. Vypočtené regresní koeficienty prokázaly, že nejnižší podíl na dynamice hospodářských ukazatelů má skupina pracovníků se základním vzděláním. Zároveň se prokazuje vliv vzdělanostních skupin směrem k vysokoškolskému vzdělání. Dále byly vypočteny potenciální ztráty při neplnění plánované vzdělanostní struktury. Podle průměrné roční potenciální ztráty u ukazatelů (v %) bylo stanoveno pořadí úrovně plánování vzdělanostní struktury pracovníků v JZD podle okresů.

Влияние образовательной структуры работников на выполнение экономических показателей в ЕСХК

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 2, с. 107–118. — 7 табл., лит. 5, рез. чешск., русск., англ., нем.

ЕСХК, образование, производственные показатели, математическая модель, экономическая эффективность, анализ связей, экономический анализ

Рассматривается проблематика экономики образованности в хозяйствах. На группе из 16 ЕСХК в районе Годонин и 19 ЕСХК в районе Бржецлав показано влияние образованности рабочих коллективов на выполнение некоторых экономических показателей (общая выработка, валовая с/х продукция и собственная выработка в пересчете) с помощью регрессионных зависимостей $Y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$. Как показывают эти коэффициенты, меньше всего участвует в динамике показателей группа с начальным образованием. В то же время выявляется влияние вузовского образования людей. Вычислены и потенциальные потери при невыполнении плановой структуры образования. На основе среднегодовой потенциальной убыли показателей (в %) приводится очередность уровня планирования этой структуры в ЕСХК по районам.

ŠLESINGER F. et al., University of Agriculture, Lednice na Moravě

The Effect of the Education Structure of Workers on the Realization of the Economic Parameters by the Co-operative Farms

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 2, pp. 107–118. — 7 tabs, refs 5, summaries in cs, ru, en, de

co-operative farm, education, production parameters, mathematical model, economic effectiveness, analysis of relations, economic analysis

The problems of the co-operative farm economy were investigated in relation to the education of the workers. In a set of 16 co-operative farms of the Hodonín district and 19 co-operatives of the Břeclav district, the influence of the education structure of the workers on the selected economic parameters of the co-operatives (total output, gross agricultural production, and adjusted own output) was determined by means of the regression relation $Y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$. It is demonstrated by the calculated regression coefficients that the group of workers with primary education makes the lowest contribution to the development of the economic parameters; it was found at the same time that the higher the education, the higher the contribution to the fulfilment of the economic parameters. Potential losses caused by failure to meet the plan of education structure were also calculated. The order of the quality of the plans of education structure on the co-operative farms was determined according to the districts on the basis of the average annual potential loss in the parameters (%).

Einfluß der Bildungsstruktur der Beschäftigten auf die Erfüllung der Wirtschaftskennziffern der LPG

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 2, S. 107–118. — 7 Tab., Lit. 5, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

LPG, Bildung, Produktionskennziffern, math. Modell, ökon. Effektivität, Analyse der Beziehungen, ökon. Analyse

Behandelt wird die Problematik der betrieblichen Ökonomik der Bildung. Bei einer Gruppe von 16 LPG des Kreises Hodonin und 19 LPG des Kreises Břeclav wurde der Einfluß des Bildungsgrades der Gruppen von Beschäftigten auf die Erfüllung der ökonomischen Kennziffern (Gesamtleistung, landw. Bruttoproduktion und aufbereitete Eigenleistung) nach der Regressionsgleichung $Y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$ untersucht. Die errechneten Koeffizienten zeigten, daß der niedrigste Anteil an der Dynamik der ökonomischen Kennziffern bei der Gruppe mit nur Grundschulbildung zu verzeichnen ist. Ferner wurden die potentiellen Verluste bei Nichterfüllung der planmäßigen Bildungsstruktur berechnet. Entsprechend deren jährlichem Durchschnitt (in %) wurde die Rangfolge des Niveaus der planmäßigen Bildungsstruktur der LPG-Mitarbeiter nach Kreisen festgelegt.

Adresy autorů:

PhDr. František Šlesinger, zahradnická fakulta VŠZ Brno, 691 44 Lednice na Moravě
Ing. Milan Vítek, Ing. Vladimír Krček, Gumotex, n. p., 690 75 Břeclav
Ing. Marian Čambala, Okresní zemědělská správa, 690 02 Břeclav
Františka Pekárková, Okresní zemědělská správa, 697 00 Hodonín

Rastúce požiadavky na racionálne využívanie územia a najmä ochrana pôdneho fondu pred stavebnými zábermi, ako aj mnohé ďalšie faktory nútia racionálne, efektívne a plánovite pristupovať k rozvoju vidieckeho osídlenia. Relatívne rýchle tempo v mnohých aspektoch života sa viac koncentrovalo do mestských typov osídlenia, zatiaľ čo vo vidieckych typoch dochádza k diferencovanému a špecifickému vývoju. V súčasnom období je urbanistická koncepcia organizácie osídlenia riešená nasledujúcou kategorizáciou osídlenia:

Kategória sídla A – sídla obvodného významu (77 v SSR), ktoré zároveň plnia funkciu miestneho významu

Kategória sídla B – sídla miestneho významu (622 v SSR)

Kategória sídla C – sídla nestrediskové vyššieho významu (1429 v SSR)

Kategória sídla D – ostatné nestrediskové sídla (575 v SSR)

Každé sídlo obvodného významu má vymedzený spádový obvod. Tieto spádové obvody sídiel obvodného významu nepresahujú hranice okresu. Spádový obvod sídiel obvodného významu sa ďalej člení na spádové územia (obvody) sídiel miestneho významu (spádové obvody jednotlivých strediskových obcí). Nestrediskové sídla vyššieho významu (kategória C) a ostatné nestrediskové sídla (kategória D) sa už ďalej nečlenia, tvoria v podstate najnižšie sídelné jednotky.

Z pohľadu urbanistickej koncepcie sú nestrediskové sídla (najmä kategória D) chápané ako relatívne nerozvojové, teda nepočíta sa tu s väčšími zásahmi do rozšírenia technickej a sociálnej infraštruktúry, bytového fondu apod.

Základom rozvojového vidieckeho osídlenia sa tak stávajú sídla miestneho významu. Do týchto sídiel sa plánuje koncentrácia zariadení poľnohospodárskej výroby aj rozhodujúci podiel zariadení ostatných výrobných činností (spracovateľský priemysel, miestny priemysel, komunálne služby atď.) a zložky nevýrobných služieb a občianskej vybavenosti (predškolské zariadenia, školy, zdravotné strediská, služby apod.). Posilňovanie vlastnej hospodárskej základne týchto sídiel a zvyšovanie úrovne ich vybavenosti tvorí spolu s dopravným spojením s mestami vhodné podmienky aj pre ich priaznivý demografický vývoj.

Na druhej strane nestrediskové sídla stále tvoria väčšinu obcí v SSR. V dôsledku koncentrácie urbanizačných aktivít do sídiel miestneho významu dochádza tu k nežiadúcim vývojovým trendom. Aj keď došlo vyhláškou č. 136/1985 Zb. k odstráneniu prekážok vo výstavbe bytového fondu v nestrediskových sídlach, dochádza stále k „vyľudňovaniu“ týchto sídiel.

Význam týchto nerozvojových, regresívnych sídiel je daný predovšetkým ich veľkým počtom a ich stále značným podielom na celkovom počte vidieckeho oby-

vateľstva a na bytovom fonde vidieka. Podľa urbanistov ide o sídla, ktoré už stratili alebo postupne strácajú svoje hospodársko-výrobné, kultúrno-spoločenské, prípadne aj ďalšie funkcie. Poukazujú na rozpor stále stúpajúcich požiadaviek na technicko-sanitárne vybavenie obcí a domov so zámermi racionálneho hospodárenia. Nepovažujú za ekonomické, aby každá lokalita bola vybavená tak, aby zodpovedala požadovanému štandardu. Nákladné sú predovšetkým lineárne ťahy technickej infraštruktúry (dopravné komunikácie, vodovod, kanalizácia atď.).

Ako stúpajú nároky so zvyšovaním životnej úrovne, zväčšuje sa aj disproporia v potrebách a možnostiach ich uspokojovania, predovšetkým v malých sídelných jednotkách. Ovšem z hľadiska poľnohospodárskej prvovýroby je význam týchto obcí značne dôležitý a naznačená tendencia vyľudňovania je nežiadúca. (V roku 1980 bývalo v nestrediskových sídlach SSR viac ako štvrtina obyvateľstva – 26,9 %, ale pritom je v týchto sídlach z ekonomicky aktívneho obyvateľstva najvyšší podiel pracovníkov v poľnohospodárstve.)

Potreba skrátenia prepravných vzdialeností medzi pôdnymi plochami a objektami rastlinnej a živočíšnej výroby a intenzívnejšieho a efektívnejšieho využívania základných poľnohospodárskych fondov nutne vyžaduje aj hustejšiu sieť poľnohospodárskych stavieb a zariadení v území, čo obnovuje význam menších, nestrediskových sídiel pre poľnohospodársku výrobu. Ich výrobná funkcia potom vyžaduje, aby sa v nich sústreďovala aj vlastná, územná základňa pracovných síl, k čomu je nevyhnutná primeraná dekoncentrácia bytovej výstavby, ako aj občianskej a technickej vybavenosti v týchto sídlach. Zabezpečenie disponibilných pracovných síl pre poľnohospodársku výrobu v týchto lokalitách nemožno trvale riešiť dovozom pracovníkov do zamestnania, ale len obnovením podmienok pre plynulú reprodukciu pracovných síl v miestnom, územnom kontexte.

Preto súčasný vývoj vyvoláva potrebu určitého zladenia urbanistickej koncepcie s potrebami poľnohospodárstva, najmä v tých oblastiach, kde poľnohospodárska výroba dominuje a určuje sociálno-ekonomickú základňu danej oblasti. V našom príspevku sa zameriame predovšetkým na väzbu urbanistického členenia územia a štruktúry JRD v SSR.

SPÁDOVÉ OBVODY SÍDELNÝCH JEDNOTIEK A HOSPODÁRSKE OBVODY JRD

Prevážna väčšina sídiel JRD v SSR je sústredená v sídlach miestneho významu (334 JRD, t. j. 52,9 %) a v nestrediskových sídlach vyššieho významu (237 JRD, t. j. 37,6 %). V najnižších kategóriach nestrediskových sídiel je len 11 JRD, t. j. 1,7 % zo všetkých JRD SSR (tab. I). Sídlá ŠM v SSR sú naopak najviac sústredené do sídiel obvodného (32 ŠM, t. j. 47,8 %) a miestneho významu (27 ŠM, t. j. 40,3 %). V najnižších nestrediskových sídlach nemá sídlo žiadny ŠM. Relatívne vysoká kumulácia sídiel JRD v strediskových obciach je v Západodoslovenskom kraji, kde je 65,7 % JRD v sídlach obvodného a miestneho významu (napr. v okrese Nitra je 72,2 % všetkých JRD sústredených v sídlach miestneho významu, t. j. strediskových obciach), a naopak vo Východoslovenskom kraji je až 42,6 % všetkých JRD koncentrovaných do nestrediskových sídiel (najmä v okrese Svidník, kde je 64,7 % JRD, a v okrese Spišská Nová Ves 60 % JRD koncentrovaných do nestrediskových sídiel).

V rámci rozmiestnenia sídiel JRD v SSR sa ukazuje výhodné a nakoniec aj efektívne sústreďovať sídla JRD do strediskových obcí.

Sídla obvodného a miestneho významu majú vyčlenené svoje spádové obvody. Z tohoto pohľadu 65 % JRD SSR je lokalizovaných v jednom spádovom obvo-

I. Lokalizácia sídiel JRD v SSR v kategóriách sídelných jednotiek podľa okresov

Západoslovenský kraj	Počet JRD					Stredoslovenský kraj	Počet JRD					Východoslovenský kraj	Počet JRD				
	v kategóriách sídiel				spo-lu		v kategóriách sídiel				spo-lu		v kategóriách sídiel				spo-lu
	A	B	C	D			A	B	C	D			A	B	C	D	
Bratislava-vidiek	7	9	4	—	20	B. Bystrica	3	8	8	—	19	Bardejov	2	11	5	—	18
Dunajská Streda	2	9	10	2	23	Čadca	—	6	1	—	7	Humenné	1	12	9	—	22
Galanta	1	9	5	—	15	Dolný Kubín	2	11	12	1	26	Košice-vidiek	—	11	6	—	17
Komárno	—	14	8	—	22	L. Mikuláš	1	6	6	—	13	Michalovce	—	11	11	—	22
Levice	3	16	7	—	26	Lučenec	—	10	5	—	15	Poprad	2	8	8	—	18
Nitra	1	13	3	1	18	Martin	—	5	3	—	8	Prešov	—	13	4	—	17
Nové Zámky	1	14	6	—	21	P. Bystrica	4	4	3	—	11	Rožňava	1	6	6	—	13
Senica	3	10	5	—	18	Prievidza	1	4	1	—	6	Sp. Nová Ves	—	6	9	—	15
Topoľčany	—	13	6	1	20	R. Sobota	1	10	9	—	20	St. Ľubovňa	—	8	6	1	15
Trenčín	2	13	10	1	26	V. Krtíš	—	5	7	1	13	Svidník	—	6	11	—	17
Trnava	3	16	14	—	33	Zvolen	1	10	7	1	19	Trebišov	1	7	9	—	17
						Žiar n. Hronom	1	1	6	1	9	Vranov	2	13	4	1	20
						Žilina	3	6	3	—	12						
	23	136	78	5	242		17	88	71	4	178		9	112	88	2	211

de sídla miestneho významu a 241 JRD (t. j. 35 % zo všetkých JRD SSR) má pôsobnosť vo viacerých spádových obvodoch sídiel miestneho významu, čo vyplýva z tab. II. Až 121 JRD má v svojom katastri len jednu obec (ide tu ale aj o integrované, zlúčené obce), najviac je týchto JRD v Západoslovenskom kraji v okresoch Dunajská Streda (15 JRD), Komárno (13 JRD) a Trnava (13 JRD).

Na druhej strane najmenej týchto JRD je vo Východoslovenskom kraji (len 18 JRD). Až 183 JRD v SSR (t. j. 29 %) presahuje do dvoch spádových obvodov sídiel miestneho významu, tzn. že v katastri JRD sú obce so spádovosťou do dvoch strediskových obcí. Najvyšší počet týchto JRD sa objavuje v Západoslovenskom kraji (65 JRD). Okrem toho sa u tejto skupiny JRD objavili aj prípady, že majú v svojom katastri obce, ktoré spadajú do odlišných spádových obvodov sídiel obvodného významu.

Celkove 33 JRD v SSR (t. j. 5,2 %) má v svojom katastri obce, ktoré sú začlenené do troch spádových obvodov sídiel miestneho významu (t. j. do troch strediskových sídiel). Najviac týchto JRD je vo Východoslovenskom kraji (13 JRD). Aj v tejto skupine podnikov sú JRD, ktoré majú v svojom katastri obce, ktoré spadajú do rôznych spádových obvodov sídiel obvodného významu.

ŠM majú v tomto smere, v porovnaní s JRD, diferenciáciu vyššiu, pretože majú viac roztrieštený pôdny fond, ktorý zasahuje do viacerých katastrálnych území obcí, a často sa stáva, že v katastri jednej obce hospodári JRD i ŠM.

Pri rekapitulácii je nutné konštatovať, že z hľadiska riadenia poľnohospodárskej výroby aj z hľadiska reálnych životných podmienok poľnohospodárskeho obyvateľstva pretrvávajú určité problémy v tých JRD, ktoré majú viacero nestrediskových obcí, ktoré okrem toho spadajú aj do rôznych spádových strediskových obcí. V niektorých prípadoch dochádza ku kolíziám a rozporom s prirodzenou, tradičnou spádovosťou obce a urbanizačnou spádovosťou do vymedzených sídiel obvodného a miestneho významu. Tie JRD, ktoré majú v svojom katastri viac týchto spádových oblastí, majú spravidla problémy s dopravou svojich pracovníkov do zamestnaní, a preto sa zvyšujú náklady na vnútro podnikovú dopravu, zvyšujú sa nároky na organizáciu a riadenie, a nakoniec dochádza aj ku zhoršovaniu životných podmienok v týchto nestrediskových obciach s rozdielnou spádovosťou.

Z pohľadu veľkosti jednotlivých JRD podľa počtu obcí v katastri JRD sa ukázalo, že týchto najväčších JRD (z hľadiska počtu obcí v svojom katastri, nie podľa počtu hektárov p. p.) je najviac vo Východoslovenskom kraji (tab. III). V tomto kraji je 18 JRD, ktoré majú sedem a viac obcí v svojom katastri, pričom až 50,7 % JRD má vo svojom katastri nad štyri a viac obcí.

Naopak v Západoslovenskom kraji je týchto JRD štvrtina z ich celkového počtu (25,2 %). Naproti tomu je v tomto kraji výrazne najvyšší počet tých JRD, ktoré majú v svojom katastri len jednu obec (69 JRD, t. j. 28,5 %). Vo Východoslovenskom kraji je takovýto JRD len 18 (8,5 % zo všetkých JRD v kraji).

Z naznačenej analýzy je vidieť, že JRD vo Východoslovenskom kraji majú komplikovanejšiu situáciu s dopravou svojich pracovníkov, s organizáciou a riadením poľnohospodárskej výroby, s vytváraním potrebných životných podmienok a tak aj so zabezpečovaním reprodukcie pracovných síl, pretože majú najviac obcí, ktoré sú urbanisticky začlenené medzi nerozvojové.

Pohľad na urbanistické problémy vidieka a ich vzťah k poľnohospodárskej výrobe avizuje narastanie závažných sociálno-ekonomických otázok, riešeniu ktorých sa nemôže vyhnúť riadenie v rezorte ako na podnikovej, tak aj na nadpodnikovej úrovni. Tieto otázky sú spojené nielen s momentálnymi problémami dovozu pracovníkov do práce a ich odvozu z práce. Ide o reprodukciu pracovných síl a v tejto súvislosti aj o ich bývanie a nadväzujúce pracovné a životné podmienky.

II. Porovnanie katastrálnych území JRD SSR so spádovými obvody sídiel miestneho významu (SMV)

Západoslovenský kraj	Spádovosť obcí v kat. JRD				Stredoslovenský kraj	Spádovosť obcí v kat. JRD					Východoslovenský kraj	Spádovosť obcí v kat. JRD			
	a	b	c	d		a	b	c	d	e		a	b	c	d
Bratislava-vidiek	8	6	5	1	B. Bystrica	8	6	3	1	1	Bardejov	—	11	5	2
Dunajská Streda	15	4	4	—	Čadca	2	—	3	2	—	Humenné	4	11	6	1
Galanta	4	8	2	1	Dolný Kubín	4	13	9	—	—	Košice-vidiek	—	9	5	3
Komárno	13	8	1	—	L. Mikuláš	6	4	1	1	1	Michalovce	3	10	8	1
Levice	4	12	8	2	Lučenec	2	6	6	—	1	Poprad	5	10	3	—
Nitra	1	10	6	1	Martin	1	2	3	2	—	Prešov	—	10	5	2
Nové Zámky	2	10	8	1	Pov. Bystrica	1	2	6	—	2	Rožňava	1	9	3	—
Senica	1	7	10	—	Prievidza	—	4	1	1	—	Sp. Nová Ves	2	7	3	3
Topoľčany	2	9	9	—	Rim. Sobota	2	12	6	—	—	Stará Ľubovňa	2	9	3	1
Trenčín	6	11	7	2	Veľký Krtíš	1	8	4	—	—	Svidník	—	13	4	—
Trnava	13	15	5	—	Zvolen	5	7	7	—	—	Trebišov	1	9	7	—
					Žiar n. Hronom	1	2	5	—	1	Vranov n. Topľou	—	13	7	—
					Žilina	1	2	5	4	—					
Spolu	69	100	65	8	Spolu	34	68	59	11	6	Spolu	18	121	59	13

a — v katastri JRD je jedna obec

b — spádové územia obcí v kat. JRD sa zhodujú so spádovým obvodom sídla JRD

c — spádové územia obcí v kat. JRD patria do spádových obvodov 2 SMV

d — spádové územia obcí v kat. JRD patria do spádových obvodov 3 SMV

e — spádové územia obcí v kat. JRD patria do spádových obvodov 4 SMV

III. Počet obcí v hospodárskom obvode jednotlivých JRD v SSR podľa okresov

Západoslovenský kraj	Počet obcí v hospodárskom obvode JRD								Stredoslovenský kraj	Počet obcí v hospodárskom obvode JRD								Východoslovenský kraj	Počet obcí v hospodárskom obvode JRD							
	1	2	3	4	5	6	7	Spo-lu		1	2	3	4	5	6	7	Spo-lu		1	2	3	4	5	6	7	Spo-lu
Bratislava-vidiek	8	4	3	2	3	—	—	20	Banská Bystrica	8	2	5	4	1	—	2	19	Bardejov	—	—	2	7	5	2	2	18
D. Streda	15	4	1	1	1	—	1	23	Čadca	2	1	1	2	1	—	—	7	Humenné	4	3	7	2	4	—	2	22
Galanta	4	4	2	2	2	1	—	15	D. Kubín	4	16	5	1	—	—	—	26	Košice-vidiek	—	4	3	1	3	2	4	17
Komárno	13	6	3	—	—	—	—	22	L. Mikuláš	6	1	2	1	1	—	1	13	Michalovce	3	3	5	4	3	2	2	22
Levice	4	3	9	4	5	1	—	26	Lučenec	2	3	3	4	2	1	—	15	Poprad	5	6	3	1	2	—	1	18
Nitra	1	3	3	2	6	3	—	18	Martin	1	1	—	2	—	1	3	8	Prešov	—	—	2	6	3	3	3	17
Nové Zámky	2	8	8	2	—	1	—	21	P. Bystrica	1	3	1	2	2	2	—	11	Rožňava	1	1	3	3	2	2	1	13
Senica	1	5	6	3	2	1	—	18	Prievidza	—	1	—	4	1	—	—	6	S. Nová Ves	2	6	2	4	—	—	1	15
Topoľčany	2	4	1	6	4	1	2	20	R. Sobota	2	3	6	3	4	1	1	20	St. Ľubovňa	2	4	6	2	—	1	—	15
Trenčín	6	13	4	2	1	—	—	26	V. Krtíš	1	3	2	2	1	2	2	13	Svidník	—	2	5	4	2	3	1	17
Trnava	13	10	8	2	—	—	—	33	Zvolen	5	3	3	2	2	1	3	19	Trebišov	1	4	5	5	1	1	—	17
									Žiar n. Hronom	1	1	2	2	1	—	2	9	Vranov n. Topľou	—	5	5	5	3	1	1	20
									Žilina	1	3	—	3	2	1	2	12									
Spolu	69	64	48	26	24	8	3	242	Spolu	34	41	30	30	18	9	16	178	Spolu	18	38	48	44	28	17	18	211

Rezort musí tieto otázky riešiť, pokiaľ sú v jeho kompetencii, alebo navrhovať riešiť, pokiaľ sa dotýkajú centra. Všetko sú to však perspektívne i aktuálne otázky riadenia, ktorým sa rezort ani jeho výskum nemôže vyhnúť.

PREDPOKLADANÝ VÝVOJ OBYVATELSTVA V NESTREDISKOVÝCH SÍDLACH

V roku 1980 trvale bývalo v nestrediskových sídlach v SSR 1 344 061 obyvateľov (z toho v kategórii sídiel D 222 017 obyvateľov a v kategórii sídiel C 1 122 044 obyvateľov). Toto obyvateľstvo tvorilo 27,08 % z celkového počtu obyvateľov SSR (v kategórii D trvale bývalo 4,47 % a v kategórii C 22,61 % obyvateľstva). Najvyšší počet trvale bývajúceho obyvateľstva bol v uvedenom roku koncentrovaný do kategórií sídiel obvodného významu (2 189 747 obyvateľov, t. j. 44,12 %) a sídiel miestneho významu (1 429 628 obyvateľov, t. j. 28,80 % z obyvateľstva SSR). V roku 1970 bývalo v sídlach obvodného významu 34,5 %, v sídlach miestneho významu 29,8 % a v nestrediskových sídlach 35,7 % obyvateľstva SSR. Tieto údaje poukazujú na jednoznačnú koncentráciu obyvateľstva do sídiel obvodného významu.

V roku 1980 podľa jednotlivých sídelných kategórií bol najvyšší podiel pracovníkov v poľnohospodárstve v ostatných nestrediskových sídlach (D) – 31,4 % z ekonomicky aktívneho obyvateľstva a 14,8 % z trvale bývajúceho obyvateľstva – a v nestrediskových sídlach vyššieho významu (C) 28 % z ekonomicky aktívneho obyvateľstva a 13,3 % z trvale bývajúceho obyvateľstva.

V nestrediskových sídlach je najviac koncentrované obyvateľstvo vo Východoslovenskom kraji (497 709 obyvateľov, t. j. 37 % z obyvateľov bývajúcich v nestrediskových sídlach SSR), a naopak najmenej je ich v Stredoslovenskom kraji (395 923 obyvateľov, t. j. 29,5 % z obyvateľov bývajúcich v nestrediskových sídlach SSR). V sídlach obvodného a miestneho významu je najvyššia koncentrácia obyvateľstva v Západoslovenskom kraji.

V Urbione Bratislava bola spracovaná prognóza zohľadňujúca výhľadové trendy rastu počtu obyvateľov sídiel do roku 2000 (táto prognóza však bola vypracovaná pred pôsobnosťou vyhlášky č. 136/1985 Zb., takže jej platnosť a spoľahlivosť je znížená). Podľa tejto prognózy dôjde k najväčšiemu úbytku obyvateľstva v nestrediskových obciach v Západoslovenskom kraji – 159 618 obyvateľov (tab. IV). Tento úbytok predstavuje zníženie o 35,4 % zo stavu obyvateľstva z roku 1980. K relatívne najmenšiemu úbytku obyvateľstva dôjde vo Východoslovenskom kraji (17,8 %). V rámci SSR predstavuje tento úbytok 336 664 obyvateľov, t. j. zníženie o 25,05 %, tzn. že v roku 2000 bude bývať v týchto obciach len 74,95 % obyvateľstva zo stavu v roku 1980.

Najvyššie relatívne úbytky obyvateľstva sa koncentrujú do najnižšej kategórie osídlenia, do ostatných nestrediskových sídiel. V rámci SSR v roku 2000 bude podľa tejto prognózy bývať v týchto sídlach len 66,3 % obyvateľstva z roku 1980, pritom najvyššie relatívne úbytky sa objavujú v Stredoslovenskom (38,4 %) a Západoslovenskom kraji (34,8 %). V kategórii nestrediskových obcí vyššieho významu dochádza v rámci SSR k úbytku o 23,3 %, ale takmer polovica (49 %) z tohoto úbytku je koncentrovaná do Západoslovenského kraja, kde má dôjsť v roku 2000 k úbytku o 128 307 obyvateľov, t. j. o 35,6 % zo stavu obyvateľstva v roku 1980.

V sídlach miestneho významu má dôjsť k zvýšeniu trvale bývajúceho obyvateľstva o 31 213 obyvateľov, t. j. o 2,2 %. Najvyšší nárast sa objavuje vo Východo-

IV. Počet obyvateľov trvale bývajúcich v jednotlivých sídelných kategóriách SSR v roku 1980 a predpokladaný vývoj v roku 2000 podľa krajov

Kraj	Sídla kategórie A			Sídla kategórie B			Sídla kategórie C			Sídla kategórie D		
	počet trvale bývajúcich obyvateľov		rozdiel	počet trvale bývajúcich obyvateľov			počet trvale bývajúcich obyvateľov			počet trvale bývajúcich obyvateľov		rozdiel
	1980	2000		1980	2000		1980	2000		1980	2000	
Západoslovenský	1 014 280	1 478 554	464 274	590 181	581 851	-8 330	360 402	232 095	-128 307	90 027	58 716	-31 311
Stredoslovenský	587 033	831 900	244 867	539 839	554 167	+14 328	337 654	271 495	-66 159	58 269	35 911	-22 358
Východoslovenský	588 434	923 382	334 948	299 608	324 823	+25 215	423 988	356 583	-67 405	73 721	52 597	-21 124
SSR	2 189 747	3 233 836	1 044 089	1 429 628	1 460 841	31 213	1 122 044	860 173	-26 187	222 017	147 224	-74 793

Prameň: Vlastné výpočty na základe údajov zo sčítania ľudu a z vývoja počtu obyvateľov podľa sídelných kategórií do roku 2000 vypracovaný v Urbione Bratislava

slovenskom kraji (8,4 %) a naopak k poklesu dochádza v Západoslovenskom kraji (pokles o 1,4 %).

K výraznému nárastu obyvateľstva potom dochádza v sídlach obvodného významu. V roku 2000 má v týchto sídlach trvale bývať 3 233 836 obyvateľov a oproti roku 1980 dôjde k zvýšeniu o 1 044 089, t. j. o 47,6 %. K najvyššiemu absolútnemu nárastu má dôjsť v Západoslovenskom kraji (o 464 274 obyvateľov) a relatívne vo Východoslovenskom kraji (o 56,9 %). Naznačený trend je najmä v Západoslovenskom kraji nereálny v tom zmysle, že ráta s úbytkom obyvateľstva vo všetkých kategóriách obcí (s výnimkou sídiel obvodného významu), v ktorých uvažuje s veľmi vysokým nárastom. Veľmi silný trend vyludenia vidieka je vidieť aj v Stredoslovenskom kraji, na rozdiel od Východoslovenského kraja, kde je táto tendencia relatívne najslabšia, ale aj tu je vidieť silný smer koncentrácie obyvateľstva do miest (sídiel obvodného významu).

Ak v roku 1980 bývalo v ostatných nestrediskových sídlach (D) 4,47 % obyvateľstva, potom v roku 2000 tu bude bývať len 2,58 % obyvateľstva SSR. V nestrediskových sídlach vyššieho významu (C) bude v roku 2000 bývať len 15,09 % obyvateľstva (v roku 1980 22,61 %), v sídlach miestneho významu (B) 25,62 % (roku 1980 28,80 %) a v sídlach obvodného významu (A) 56,71 % trvale bývajúcего obyvateľstva SSR (v roku 1980 44,12 %). Najväčší úbytok sa predpokladá v nestrediskových sídlach (o 9,41 %), najmä v sídlach kategórie C (o 7,52 %), a najväčší prírastok obyvateľstva SSR sa objavuje v sídlach obvodného významu (o 12,59 %).

Pritom do roku 2000 sa plánuje v SSR zánik 15 obcí kategórie D, 18 obcí kategórie C a jednej obce kategórie B, t. j. celkom 34 obcí.

Naznačený vývoj obyvateľstva podľa sídelných kategórií potvrdzuje nebezpečie postupného vyludňovania najmenších vidieckych sídiel, v ktorých má poľnohospodárstvo zatiaľ značný počet pracovných síl. To, že urbanisti predpokladajú, že za dvadsať rokov sa v ostatných nestrediskových sídlach zmenší počet obyvateľov o jednu tretinu, signalizuje vážne potenciálne problémy.

Naznačená silná urbanistická centralizácia a koncentrácia najmä v Západoslovenskom kraji je z hľadiska ďalšieho rozvoja vidieckeho osídlenia nereálna a je treba ju prehodnotiť. V tomto zmysle je nutné, aby tento problém riešili aj príslušné vrcholné orgány rezortu, pretože by rezort v tomto poľnohospodársky najproduktívnejšom kraji stratil dôležitý rozvojový faktor, a to pracovné sily.

Ak by doterajší vývoj úbytkov obyvateľstva v tomto kraji (za dvadsať rokov tu dochádza v nestrediskových sídlach k úbytku jednej tretiny trvale bývajúcего obyvateľstva) pokračoval týmto tempom, potom v roku 2020 tu bude bývať len jedna tretina obyvateľstva z roku 1980. Pritom odchádzať bude predovšetkým ekonomicky aktívne obyvateľstvo v produktívnom veku a zostane tu predovšetkým obyvateľstvo v poproduktívnom veku. Ak bolo ešte v roku 1970 v nestrediskových sídlach 35,7 % obyvateľstva, v roku 2000 sa predpokladá, že tu bude trvale bývať len 17,67 % obyvateľstva SSR.

Naznačené reálne i potenciálne úbytky tohoto obyvateľstva je nutné utlmiť, prípadne v niektorých oblastiach celkom zastaviť tak, aby nedochádzalo k deformáciám pri efektívnom rozmiestňovaní výrobných síl, občianskej vybavenosti a technickej infraštruktúry. Prestavba osídlenia je proces, ktorý treba chápať ako vývojovú tendenciu, ktorá sa postupne naplňa a upresňuje podľa vývoja spoločnosti, v súlade s potrebami sociálneho a ekonomického rozvoja spoločnosti. V tomto zmysle je nutné pristupovať k tejto problematike a neprispôbovať sa krátkodobým a nesystematickým prístupom a navrhovať cesty a spôsoby usmernenia všetkých nežiadúcich prvkov a procesov súčasného vývoja vidieckeho osídlenia.

Obyvateľstvo zamestnané v poľnohospodárstve sa stalo na dedine profesnou menšinou a vidiecke sídla majú robotnícky, resp. robotnícko-zamestnanecký charakter. Poľnohospodárske obyvateľstvo prevažuje len v najmenších sídelných jednotkách, v ktorých sa zhoršuje demografická štruktúra obyvateľstva. Zvyšujú sa rozdiely v životných podmienkach medzi jednotlivými kategóriami osídlenia. Urbanistická koncepcia sídelných jednotiek explicitne ráta so stagnáciou a odumieraním najnižších nestrediskových sídelných jednotiek s tým, že nadobudnú iné funkcie.

Uvažované zmeny v systéme osídlenia SSR sú nevýhodné najmä pre poľnohospodárstvo, pretože stratia reálnu a potenciálnu základňu, predovšetkým v najmenších sídelných jednotkách, kde poľnohospodárske obyvateľstvo zatiaľ prevažuje, pre reprodukciu pracovných síl v poľnohospodárskej prvovýrobe (najmä v ŽV).

Charakter práce v poľnohospodárstve so svojimi špecifikami vyžaduje určitú minimálnu základňu pracovných síl priestorovo rozptýlenú a jednostranná koncentrácia urbanizačných aktivít a následne aj obyvateľstva do vymedzených rozvojových sídelných aglomerácií spôsobuje už teraz poľnohospodárstvu značné problémy. Pri doterajšom vývoji sa tieto problémy budú znásobovať a budú ťažko riešiteľné. Preto je nutné diferencovať a oblastne riešiť tento stav, predovšetkým z hľadiska potrieb poľnohospodárskej prvovýroby. V tomto zmysle bude nutné diferencovať prístupovať k projektu urbanizácie a pripustiť tu aj určité nevyhnutné prvky dekoncentrácie. V tomto zmysle tu musí dôjsť k vyššej vzájomnej previazanosti urbanizmu a územného plánovania.

Súčasný urbanizačný trend, ktorý smeruje ku centralizácii a koncentrácii a vedie k priestorovému prerozdeleniu obyvateľstva a disproporciám v životných podmienkach, je do určitej miery narušený vyhláškou č. 136/1985 Zb. (platnou od 1. 1. 1986), ktorá umožňuje poskytnutie finančnej podpory individuálnym stavebníkom rodinných domov aj v nestrediskových sídlach nachádzajúcich sa mimo urbanizačných priestorov sídiel obvodného a miestneho významu.

Zo strany urbanistov existuje snaha diferencovaného prístupu k aplikácii vyhlášky č. 136/1985 Zb. s tým, že v najmenších sídlach je treba poskytnúť minimálnu výšku týchto subvencií, a naopak v najväčších sídlach umožňovať maximálnu výšku. S takýmto prístupom nie je možné súhlasiť. V tomto smere je potrebné urobiť detailnú a komplexnú analýzu potreby pracovných síl v jednotlivých JRD a ŠM SSR, skonfrontovať a urbanistickým riešením daných regionov a navrhnúť koncepciu riešenia, ktorá by mala byť v rámci aktualizácie projektu urbanizácie SSR jeho doplnkom.

Výsledkom doterajšieho stavu je vysoký stupeň migrácie vidieckeho obyvateľstva do miest a vyľudňovanie vidieka, najmä najmenších vidieckych sídiel. Dochádza k zvyšovaniu nevyužitého bytového fondu, k rušeniu občianskej vybavenosti v rámci integrácie a zlučovania obcí (materské školy, školy, obchody a pod.) a k relatívne rýchlemu rastu podielu obyvateľstva v poproduktívnom veku.

Imigrácia vidieckeho obyvateľstva do miest zvyšuje kvantitatívne nároky na výstavbu bytov a na druhej strane zvyšuje nevyužitelnosť existujúceho domového a bytového fondu pre trvalé bývanie v dedinských obciach. (V roku 1980 bolo z trvale obývaných bytov v SSR 12 930 bytov občas obývaných, t. j. 0,9 %, a 69 510, t. j. 4,6 % neobývaných). Pritom ide o značný počet obcí (obce do 500 obyvateľov tvoria 35,3 % zo všetkých sídelných jednotiek v SSR).

Pri doterajšom stave vývoja bude v týchto najmenších obciach poľnohospodárstvo strácať reálne aj potenciálne zdroje pracovných síl a dôjde k deformácii sociodemografickej štruktúry obyvateľstva. To sa prejavuje napríklad aj tak, že pri

súčasnóm rýchlom raste vzdelanostnej úrovne, najmä u žien, dochádza u nich k nedostatku adekvátnych pracovných príležitostí, a to vedie k emigrácii žien z dediny.

Nedostatok pracovných síl sa v poľnohospodárskych podnikoch rieši hlavne pomocou bytovej politiky. Ukazuje sa, že forma stabilizácie pracovníkov prostredníctvom viacbytových domov mestského typu je neperspektívna (aj keď určité minimum týchto bytov podnik musí mať). Najsilnejším stabilizačným faktorom je možnosť výstavby, resp. odkúpenie rodinného domu.

V systéme sídiel JRD SSR je výhodné a efektívne sústreďovať sídla JRD do strediskových obcí. V tomto smere je najlepšia situácia v Západoslovenskom kraji, kde je 65,7 % JRD v sídlach obvodného a miestneho významu, a naopak vo Východoslovenskom kraji je takmer polovica (42,6 %) koncentrovaná do nestrediskových sídiel.

Súčasný urbanistický riešenie vidieka najviac postihuje poľnohospodárstvo, pretože v týchto menších nestrediskových sídlach stráca a zatiaľ aj bude strácať obyvateľstvo pracujúce v poľnohospodárstve. Preto tieto trendy je nutné utlmiť a vtiahnuť poľnohospodárske podniky do „záchranu“ a „regenerácie“ vidieckeho osídlenia.

V súčasnej dobe rastie potreba skúmať sídelné podmienky na vidieku a zhromažďovať odborné poznatky pre kvalifikované a perspektívne rozhodovanie o budúcom rozvoji vidieckych sídiel. Túto problematiku je treba riešiť v širších aglomeračných väzbách. Na základe získaných skúseností a poznatkov navrhujeme nasledovné opatrenia:

- Vypracovať koncepciu „regenerácie“ najmenších nestrediskových vidieckych sídiel, v ktorých prevažuje zatiaľ obyvateľstvo pracujúce v poľnohospodárstve. V tomto zmysle riešiť aj participáciu poľnohospodárskych podnikov na budovaní technickej a sociálnej infraštruktúry týchto sídiel. Tieto obce nemôžu zostať v technickej a občianskej infraštruktúre na úrovni „Z“ akcie a svojpomoci. Za rozvoj vidieckeho osídlenia má osobitnú spoluzodpovednosť aj poľnohospodársky podnik.

- Perspektívne riešiť nedostatok pracovných síl v poľnohospodárskej prvovýrobe predovšetkým koncepciou bytovou politikou, a to najmä všestrannou podporou individuálnej bytovej výstavby v lokalitách, kde má poľnohospodárska výroba základné fondy a kde by došlo k zníženiu dopravnej náročnosti pracovníkov. V týchto obciach vykupovať neobývané rodinné domy a po rekonštrukcii a modernizácii ich dávať do užívania pracovníkom, ktorí by ich po určitom čase od poľnohospodárskeho podniku odkúpili. Tak sa aj vložené prostriedky nestrácajú, ale zostávajú v poľnohospodárskom podniku a takto môže dôjsť k zastaveniu stále narastajúceho podielu trvale neobývaného bytového fondu v SSR. Vytvoriť tak podmienky pre stabilizáciu vybraných pracovníkov na vidieku i formou stabilizačnej výstavby rodinných domkov, ktoré by nahradili často urbanisticky, architektonicky i užívateľsky nevhodné bytové domy mestského typu.

- Zvzážiť sústredenie sídiel JRD do strediskových obcí. Z hľadiska efektívneho chodu tohto administratívneho centra poľnohospodárskeho podniku je výhodná táto dislokácia preto, že je tu koncentrovaná sieť technickej a sociálnej infraštruktúry, ktorá znižuje aj náklady na správnu réžiu podniku.

- V spolupráci s Urbionom vyriešiť spádové územia tých JRD, ktoré majú pôsobnosť vo viacerých spádových obvodoch sídiel miestneho významu. V týchto JRD dochádza k zložitým situáciám v dopravnom spojení, obchodnej sieti, lekárskej starostlivosti atď. Súčasne spoločne riešiť situáciu vo výhľadovej koncentrácii urbanizačných aktivít, najmä v Západoslovenskom kraji.

- Zvýšiť koordináciu územných, sociálnych i ekologických dôsledkov poľno-

hospodárskej prvovýroby s orgánmi štátnej správy, spoločenskými organizáciami, projektovo-inžinierskymi zložkami atď.

– Spracovať prehľad problémov, resp. konfrontácií rezortových poľnohospodárskych záujmov s ostatnými celospoločenskými záujmami pri urbanistickom riešení rozvoja vidieckeho osídlenia.

– Veľké počty najmenších sídiel, kde z centrálnych zdrojov nie je možné zabezpečiť hlavné druhy občianskej a technickej vybavenosti, naznačujú nielen participáciu poľnohospodárskych podnikov pri zabezpečovaní týchto činností, ale je tu nutná spoluúčasť vidieckeho obyvateľstva pri riešení potravinového problému (samozásobenie). V tomto smere podporovať v spolupráci s NV rôzne formy osobného hospodárstva (záhradkárstva, chovu domáceho zvieractva a pod.). Zriaďiť v poľnohospodárskom podniku osvetovo-informačné a poradenské služby pre individuálnych stavebníkov. Pomáhať pri riešení hospodárskeho príslušenstva vidieckych rodinných domov tak, aby nedochádzalo k neplánovitému vývoju po dokončení objektu a k vážnym hygienickým závadám, ktoré zhoršujú životné prostredie vidieka.

Pri ďalšom usmerňovaní rozvoja sídelnej štruktúry vidieka treba rešpektovať skutočnosť, že spoločenské požiadavky na funkcie jednotlivých kategórií sídiel sa budú postupne meniť v súlade s možnými zmenami v rozmiestňovaní výrobných síl a kvalitatívnymi premenami v životnom štýle pracujúcich.

Vzhľadom k tomu, že poľnohospodárstvo má plošne rozmiestnenú výrobnú základňu, treba spracovať koncepciu diferencovaného rozvoja vidieckeho osídlenia a dôrazom na zachovanie tých obcí zaradených do kategórie nestrediskových sídiel, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri zabezpečovaní poľnohospodárskej výroby pracovnými silami. Význam zachovania týchto sídiel pre poľnohospodársku výrobu ozrejmuje skutočnosť, že v nich v roku 1980 bývalo takmer 180 000 pracovníkov poľnohospodárstva, čo je približne polovica všetkých pracovníkov tohoto odvetvia v SSR.

Literatúra

- BENUŠKA, M.: Bilancovanie bytovej výstavby. Plánované hospodárství, 1986, č. 8.
Organizácia osídlenia SSR. Urbanita, 1985, č. 51 + mapová príloha.
Sčítání lidu, domů a bytů 1980, SSR; Střediskovost, sídelní typy a velikostní skupiny obcí SSR. Praha, FSÚ 1981.
Statistický lexikon obcí ČSR, 1982, díl 2. Praha, FSÚ, SEVT 1984.

Došlo 4. 6. 1987

Urbanizácia vidieckeho osídlenia a potreby rozvoja poľnohospodárskej prvovýroby

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 2, s. 119–132. — 4 tab., lit. 4, res. slov., rus., angl., něm.

SSR, kategorizace sídel, pracovní síly, reprodukce, rozmístění, podmínky životní, analýza, směry řešení

Práca sa zaoberá analýzou kategorizácie sídiel v SSR vo väzbe na rozvoj poľnohospodárskej prvovýroby, najmä z hľadiska zabezpečenia potrebných zdrojov pracovných síl a zabezpečovania nutných životných podmienok v najmenších nestrediskových sídlach SSR. Ukazuje sa disproporcía v spádových obvodoch strediskových sídiel a hospodárskych obvodoch JRD. Poukazuje na jednostrannosť urbanizačných výhľadov rozvoja vidieckeho osídlenia vrátane vidieckeho obyvateľstva a navrhuje smer ďalšieho praktického riešenia tejto spoločensky závažnej problematiky.

БУХТА С., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Братислава

Урбанизация сельского поселения и потребности первичного с/х производства

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 2, s. 119–132. — 4 табл., лит. 4, рез. слов., русск., angl., нем.

ССР, категоризация поселений, рабочая сила, воспроизводство, размещение, бытовые условия, анализ, направления разработок

Анализируется категоризация населенных пунктов в ССР в увязке с первичным с/х производством, главное, с учетом необходимости обеспечивать ресурсы рабочей силы и нужные бытовые условия в наименьших необластных населенных пунктах ССР. Указаны диспропорция в районах вокруг центров и в хозяйственных районах ЕСХК, а также односторонность урбанизационных перспектив в сельском заселении, вкл. сельское население. Выдвигается направление в практическом решении этой общественно важной проблематики.

Urbanization of Rural Settlement and the Requirements for the Development of Primary Agricultural Production

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 2, pp. 119–132. — 4 tabs, refs 4, summaries in sl, ru, en, de

Slovak Socialist Republic, categories of settlements, manpower, reproduction, distribution, living conditions, analysis, directions of solution

The categories of settlements in the SSR are analyzed in relation to the development of primary agricultural production, with special regard to securing the needed resources of manpower and to securing the necessary living conditions in the smallest non-central settlements in Slovakia. A disproportion was found between the hinterland districts around the local centres on the one hand and the production districts of the co-operative farms on the other. Attention is drawn to the one-sided nature of the urbanization prospects of the development of rural settlement, and the direction of further practical solutions to these problems of a high social importance is suggested.

BUCHTA S., Forschungsinstitut für die Ökonomik der Land- und Nahrungsgüterwirtschaft, Bratislava

Die Urbanisierung des ländlichen Siedlungsgebiets und die Erfordernisse der Entwicklung der landwirtschaftlichen Primärproduktion

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 2, S. 119–132. — 4 Tab., Lit. 4, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtech.

SSR, Kategorisierung der Siedlungsgebiete, Arbeitskräfte, Reproduktion, Standortverteilung, Lebensbedingungen, Analyse, Lösungsrichtungen

Analysiert wird die Kategorisierung der Siedlungsgebiete in der SSR im Zusammenhang mit der Entwicklung der landwirtschaftlichen Primärproduktion, insbesondere vom Gesichtspunkt der Sicherung der notwendigen Arbeitskräfte sowie der notwendigen Lebensbedingungen in den kleinsten Orten der SSR. Es zeigt sich eine Disproportion in den Einzugsbereichen der Zentrumsdörfer und den Wirtschaftsbereichen der LPG. Hingewiesen wird auf die Einseitigkeit urbanistischer Aussichten für die Entwicklung des ländlichen Siedlungsgebietes, hinsichtlich dessen Einwohner. Vorgeschlagen wird die Richtung der weiteren praktischen Lösung dieses gesellschaftlich wichtigen Problems.

Adresa autora:

PhDr. Stanislav Buchta, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianská 55, 824 80 Bratislava

Dlouhodobá strategická linie rozvoje československého zemědělství byla vytyčena na předcházejících sjezdech KSČ. K dosažení stanovených konkrétních cílů byly vždy určeny náročné úkoly v dalším rozvoji zemědělské výroby, které byly konkretizovány jak pro rostlinnou a živočišnou výrobu, tak i pro oblast ekonomiky.

Stanovené požadavky nabyly na významu v rámci Souboru opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980. V tomto dokumentu byl dán jednoznačný požadavek dosáhnout výrazného pokroku při zdokonalení normování a při tvorbě ucelené soustavy progresivních normativních materiálů. V souboru opatření je nasměrován další vývoj ke komplexnímu pojetí rozvoje normativní základny, jejímu použití v plánovací a rozborové činnosti, ke zvýšení efektivity výroby. Materiály tohoto dokumentu předpokládají posílení úlohy plánu, jeho provázanosti v technické i ekonomické části, při využívání soustavy norem, orientačních normativů, ekonomických propočtů i kalkulačí.

Konkrétně XVII. sjezd KSČ jednoznačně vytyčil úkol zaměřit ekonomické nástroje a normativy především ke zvyšování efektivity, vyššímu zhodnocování energetických a naturálních vstupů, vyššímu využívání základních prostředků a tím i ke zvyšování rentability výroby, a to vše při plném využití technicky zdůvodněných norem a normativů.

Významné podněty přinesl článek s. Pitry: Dále zvyšovat míru soběstačnosti (Rudé právo 23. 10. 1986). Vytyčený požadavek zvyšování náročnosti na ekonomické klima má své dopady do celé oblasti tvorby a inovací normativní základny. V rámci procesu zdokonalování kvalitativních stránek výroby má své nezastupitelné místo rovněž ekonomická kvalita výrobního procesu, daná úrovní technicko-hospodářských norem, nákladových normativů a ekonomických kalkulačí včetně vyústění do hodnotitelných ekonomických efektů. V citovaném článku lze vysledovat jednu z podstatných ekonomických vazeb, tj. v rámci vnitropodnikové ekonomiky kvalitní rozpracování podnikového plánu podloženého normami, normativy a kalkulačemi. Bylo zdůrazněno rovněž rozšiřování normativní základny, využívání technicko-hospodářských norem i kalkulačí.

Rovněž lze uvést Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR, (Rudé právo 9. 1. 1987), které zvýrazňují náročnost ekonomických podmínek normativů dlouhodobých, nebo naopak individualizovaných podnikových normativů, to vše v rámci dlouhodoběji stabilních ekonomických normativů ve vazbě na přesné nástroje řízení.

Následně rovněž Konkretizace zásad přestavby hospodářského mechanismu ČSSR (Hospodářské noviny 1987) zdůrazňují význam závazných ekonomických normativů pro řídicí mechanismus naší ekonomiky.

METODIKA TVORBY NÁKLADOVÝCH NORMATIVŮ A NÁKLADOVÝCH KALKULACÍ

V návaznosti na uvedené dokumenty a jim odpovídající celostátně platné tendence prohlubování podnikové a vnitropodnikové ekonomiky existuje potřeba (daná objektivizací ekonomických procesů v návaznosti na procesy výrobní) vytvářet a zdokonalovat soustavu nákladových normativů a ekonomických kalkulací, založenou na všestranném využití technicko-hospodářských norem, soustavu průběžně rozšiřovanou (tj. z aspektů kvantitativních), zkvalitňovanou (z hledisek kvalitativních), to znamená takovou, která má všestranné ekonomické využití v široké horizontální i vertikální úrovni podnikové, a zejména vnitropodnikové praxe.

Těmto požadavkům odpovídá uživatelská příručka Ústavu racionalizace řízení a práce (ÚŘŘP) s názvem Technicko-hospodářské normy, nákladové normativy a normálové kalkulační postupy pro zemědělské podniky (1982). Příručka je ve všech zemědělských podnicích a obsahuje zásadní metodické přístupy konstrukce jednotlivých položek nákladových normativů včetně vzorů normálových kalkulací pro rozhodující výkony zemědělské výroby.

Komplexní problém řešení jako výsledek přestavby vědeckovýzkumné sféry i podnikové a vnitropodnikové praxe však dále vyžaduje následně specifikovat celý okruh problémů:

- věcný rozsah tvorby normativní ekonomické činnosti,
- prezentaci normativní činnosti včetně jednotného uložení,
- využití metody transformace na bázi „odvětví – podnik“,
- kontinuální naplňování normativní základny (podnikové i vnitropodnikové),
- řešení procesů kvantitativní i kvalitativní inovace (jak je uvedeno dále).

Rovněž v návaznosti na tyto požadavky lze odvinout nutnost vytváření normativní základny použité v podnikové i vnitropodnikové sféře v časovém horizontu ročního (případně i perspektivního), a zejména operativního plánování.

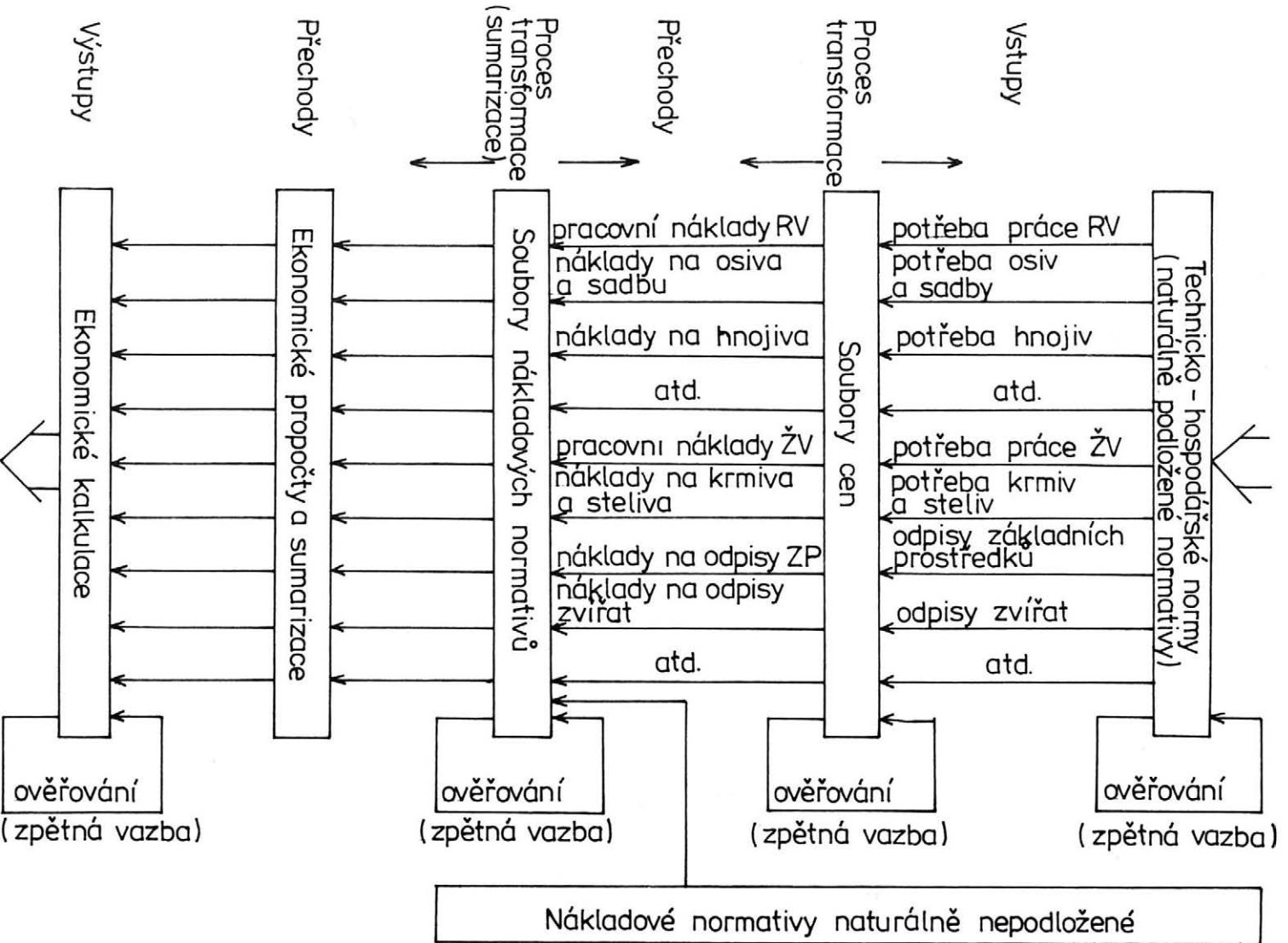
Postup náběhu strukturálních nákladových položek až po jejich vyústění do ekonomických kalkulací znázorňuje obr. 1. Schéma dokumentuje proces postupu nákladových položek v hospodářské plánovací praxi.

Na vstupu to musí být prioritně technicko-hospodářské normy, vycházející z naturálně podložených normativů, které jsou převáděny do ekonomických pozic formou souborů nákladových normativů a v poslední fázi řešení do vyústění až po ekonomické (normálové, plánové a další) kalkulační postupy.

Takto konstruovaná struktura umožňuje vytvářet nákladové normativy v závislosti na použité technologii v rostlinné a živočišné výrobě v návaznosti na kvantitativní výši i kvalitativní úroveň naturálních vstupů, existující úroveň cen a dalších postižitelných faktorů, ovlivňujících výši té které nákladové položky.

Naturálně hodnotová metoda jako analytická metoda důsledněji plní normativní poslání, neboť vychází právě z naturální normativní základny a transformuje ji do ekonomických poloh. Je třeba v této souvislosti zdůraznit, že použitý metodický postup tvorby a inovací normativů předpokládá vytváření naturálních normativů specializovanými výzkumnými ústavy, případně orgány hospodářského řízení, nebo alespoň objektivizované vnitropodnikové naturální nebo ekonomické údaje.

Ve smyslu platného oborového kalkulačního vzorce existuje však řada nákladových položek, které bezprostředně strukturálně zjistitelnou naturální podobu nemají. Z tohoto důvodu i v kalkulačních ÚŘŘP jsou v rámci konstrukce normativů nákladové normativy naturálně nepodložené, které jsou přejímány zvenčí (tj. z výsledků výzkumu, údajů řídicí sféry a objektivizované skutečnosti z praxe) formou metod ekonomického normování.

1. Struktura pohybu nákladových položek

I. Normálové kalkulace vlastních nákladů výroby mléka

TECHNOLOGIE : VKK pro 600 ks, ustájení volné boxové bezstelivové, stacionární
 krmná linka – žlabový dopravník, rybinové dojírny, úklid mrvy
 hydromechanicky
 PŘÍRODNÍ OBLAST : nížinná teplá, nížinná
 POČET KRMNÝCH DNŮ : letní krmné období 110, zimní 255

NORMATIVNÍ POTŘEBA ŽIVÉ PRÁCE

Pracovní operace	Pracnost (min . ks ⁻¹ . den ⁻¹)
Příprava krmiva	1,126
Krmení a napájení	3,025
Dojení	4,493
Úklid mrvy a podestýlání	0,388
Ostatní a nepravidelné práce	0,360
Potřeba času na kus a den celkem	9,392
Norma obsluhy (ks)	32

Kalkulační položky		Výše nákladových položek v závislosti na Ø roční dojitosti (v l)					
		Kčs. 100 KD ⁻¹			Kčs. l ⁻¹		
		3 050	3 355	3 660	3 050	3 355	3 660
Krmiva a steliva	letní krmné období ¹⁾	1 339	1 438	1 537	1,60	1,56	1,53
	zimní krmné období ²⁾	1 341	1 440	1 539	1,61	1,57	1,54
	celkem za rok	1 340	1 439	1 539	1,60	1,57	1,53
Ostatní přímý materiál a výrobky		80	80	80	0,10	0,09	0,08
Přímé mzdy a odměny	ošetřovatelů	284	284	284	0,34	0,31	0,28
	ostatních pracovníků	105	105	105	0,13	0,11	0,10
	přímé odměny JZD	389	389	309	0,47	0,42	0,38
	přísp. na soc. zab. JZD	84	84	84	0,10	0,09	0,08
	přímé mzdy statků (celk. přímé prac. nákl.)	473	473	473	0,57	0,51	0,46
Opravy a udržování		290	290	290	0,35	0,32	0,29
Odpisy	základních prostředků	370	370	370	0,44	0,40	0,37
	zvířat	320	320	320	0,38	0,35	0,32
Ostatní přímé náklady	prvotní	305	305	305	0,36	0,33	0,30
	druhotné	120	120	120	0,14	0,13	0,12
Celkové přímé náklady		3 298	3 397	3 497	3,94	3,70	3,47
Výrobní režie		230	230	230	0,28	0,25	0,23
Správní režie		180	180	180	0,21	0,19	0,18
Vlastní náklady celkem		3 708	3 807	3 907	4,43	4,14	3,38
Ocenění vedlejšího výrobku ³⁾		473	473	473	0,57	0,51	0,47
Vlastní náklady hlavního výrobku		3 235	3 334	3 434	3,86	3,63	3,41

¹⁾ pro letní krmné období byla použita krmná dávka č. 6 typových krmných dávek

²⁾ pro zimní krmné období byla použita krmná dávka č. 35 typových krmných dávek

³⁾ vedlejší výrobek zahrnuje tekutý hnůj a hmotnost narozeného telete

Příklad normálové kalkulace vytvářené v ÚRŘP, a to konkrétně v živočišné výrobě u výroby mléka ve velkokapacitním kravíně pro 600 kusů dojníc, blíže technologicky specifikovaném v záhlaví, je uveden v tab. I. Tabulka současně prezentuje příklady jedné z možných inovačních procesů, a to zde konkrétně při respektování změn v metodice sestavování naturálních krmných dávek v chovu dojníc, změn cen krmných komponentů k úrovni poznání v roce 1987 a úpravy dalších nákladových položek podle oborového kalkulačního vzorce (obojí ve vyjádření na jednotku kapacity anebo výrobku).

PROCES INOVACÍ

Pro další fázi řešení uváděné problematiky nutno konstatovat, že s uplatňovanou metodikou konstrukce technicko-hospodářských norem, nákladových normativů a kalkulací je dialekticky spjat systém jejich inovací.

Uvedené metodické aspekty konstrukce normativů a kalkulací a návazné prvkové změny tvoří základnu pro inovační procesy v normativní ekonomické základně, které je třeba pojímat jako veškeré změny metodiky tvorby výchozích vstupů, uspořádání a strukturalizace včetně systémového vytváření normativní základny za použití výpočetní techniky. Současně inovace musí respektovat nejnovější poznatky výzkumu (technologického i ekonomického), směrnice centrální sféry, rozhodnutí Meziresortní řídicí komise FMZVž a v neposlední řadě připomínky, potřeby a údaje zemědělské praxe.

Všechny podstatné procesy rozvoje a inovací v oblasti nákladových normativů a nákladových kalkulací jsou znázorněny na obr. 2.

Schéma ve své podstatě předznačuje procesy inovací jak na kvantitativní úrovni (tj. rozšiřováním souborů normativů), tak i na úrovni kvalitativní (tj. kvalitativní inovace normativů).

Rozšiřování souborů nákladových normativů a normálových kalkulací představuje cestu, kdy je následně třeba postihnout rozhodující výkony zemědělské výroby (v návaznosti na AIS), případně rozšířit o další výkony. Jako příklad lze uvést výkony silážování, senážování, horkovzdušné sušení a další.

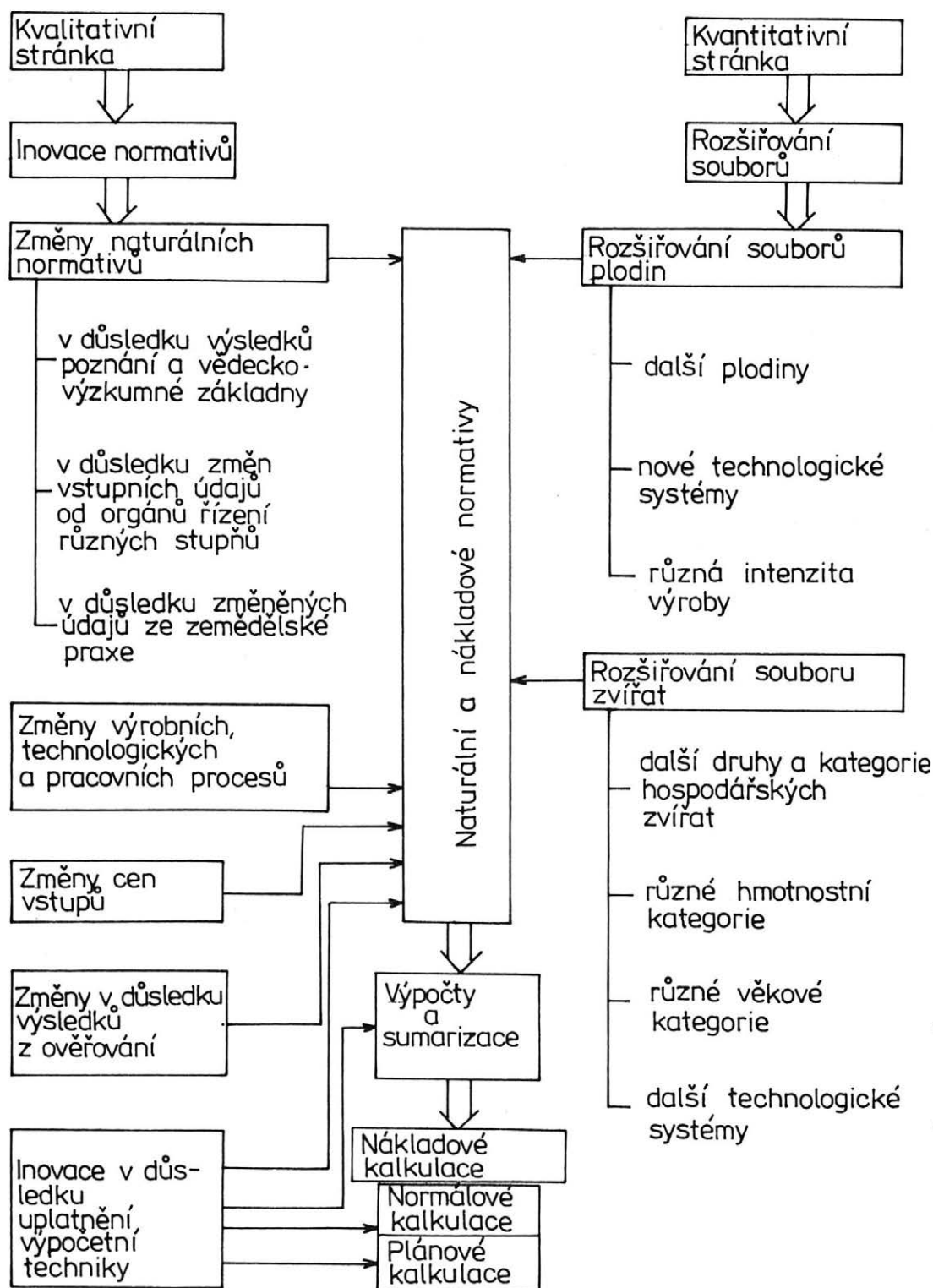
Rozvoj souborů kalkulací znamená nejen další rozšíření kalkulací o plodiny v rostlinné výrobě a druhy hospodářských zvířat v živočišné výrobě, ale rovněž postižení specifických variant technologických systémů pěstování plodin a chovů zvířat, a dále zohlednění různé intenzity výroby, různých hmotnostních a věkových kategorií v živočišné výrobě apod.

Kvalitativní stránka inovací představuje celý soubor změn, které jsou heslovitě uvedeny ve schématu. Podrobnosti a metodický přístup inovací je však třeba komentovat dále.

Inovacím nákladových normativů a ekonomických kalkulací (normálových i plánových) je nejbližší systémový přístup, který je realizovatelný i v této oblasti a je aplikován do řešení výzkumných a vývojových prací v ÚRŘP.

Obr. 1 mj. znázorňuje princip fungování jedné části ekonomického systému, tj. transformaci zdrojů na straně vstupů (potřeby jednotlivých nákladových druhů) do oblasti výstupů, kterými jsou jednotlivé nákladové položky a ekonomické kalkulace.

Aplikovaný systémový přístup přináší potřebu jednotné strukturalizace datové základny včetně její normativní složky. Uplatnění tohoto metodického přístupu je mimo jiné předpokladem zdokonalených metod plánování (např. Výpočet nákladu středisek... 1984). Jak bylo konstatováno již dříve (Vácha 1983), organizace normativní základny nemůže být především odtržena od dalších částí datové

2. Schematické znázornění procesů rozvoje a inovací v oblasti nákladových normativů a normálových kalkulací

(údajové) základny zemědělské výroby, tj. od informací o skutečnosti, a od plánovacích, případně jiných řídicích ukazatelů. Mají-li být vytvořeny podmínky pro efektivní řešení výroby, musí být jednotlivé složky datové základny, zabezpečující kontinuitu fáze plánování, přípravy a realizace výrobních procesů, jejich analýzu a hodnocení, jednotně systémově uspořádány.

Významným prvkem v metodice tvorby nákladových normativů, normálových a zejména plánových kalkulací souběžně s jejich inovacemi je důsledné uplatňování stavebnicového principu konstrukce.

Uplatňování tohoto principu předpokládá existenci technicko-hospodářských i ekonomických norem pro jednotlivé stupně řízení a kvantifikaci vlivu jednotlivých postižitelných faktorů na jejich velikost. Důsledná realizace souběžně vyžaduje vytváření nejenom odvětvových, ale zejména podnikových (tzv. místních) norem, které respektují konkrétní, individuálně nebo skupinově postižitelné přírodní a ekonomické podmínky.

Tento proces (jak je uvedeno i na obr. 3) představuje výrazný posun normativní činnosti do podnikové sféry, která může v maximálně dostupné podrobnosti postihnout většinu místních variabilních podmínek, tj. faktorů, které mají vliv na konkrétní výši nákladového normativu. Takto koncipovaná normotvorná činnost představuje výrazný racionalizační moment, kdy je současně vyžadována aktivní účast nejenom ekonomických, ale rovněž technických řídicích pracovníků.

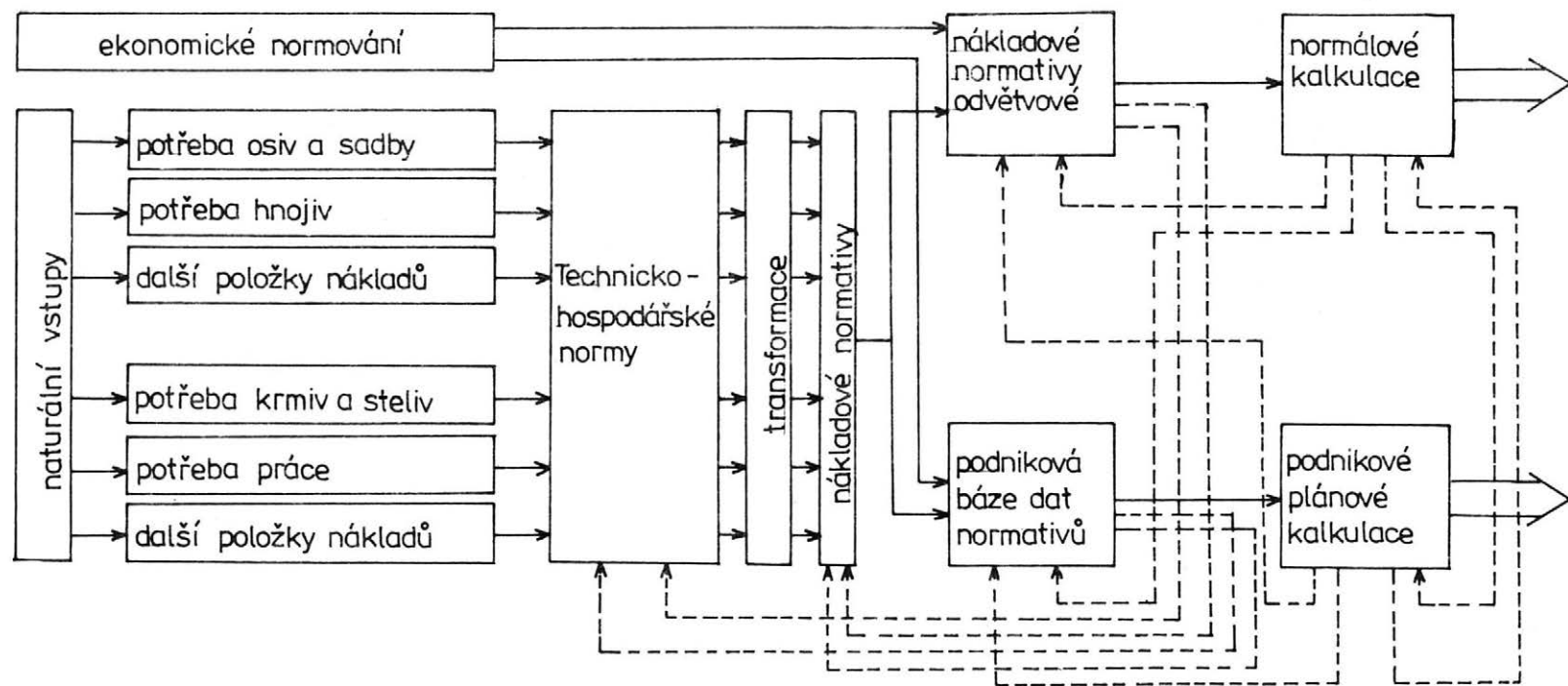
V souhrnu znázorňuje metodický přístup k tvorbě normativní základny v jejích ekonomických pozicích při uplatnění systémového přístupu, stavebnicového uspořádání a využití metody postupné konstrukce včetně naznačení zpětné vazby obr. 3.

Pro transformaci dílčích nákladových normativů do výsledné podoby formou normálových nebo plánových kalkulací je právě nezbytným předpokladem jejich stavebnicové uspořádání při realizaci ve fázi plánování, řízení a hodnocení pracovních, technologických i výrobních postupů. Následně možno konstatovat, že využití základních vstupních norem do jednotlivých plánovacích a dalších dokumentů je umožněno právě jejich stavebnicovým uspořádáním při aplikaci jak v horizontální, tak i ve vertikální strukturalizaci.

Souběžně (v souladu s obrázkem) stavebnicové uspořádání včetně uplatnění metody postupné konstrukce umožňuje ve vnitropodnikových organizačních a ekonomických útvech sestavovat takové normálové nebo plánové kalkulace, které do použitelné přesnosti a podrobnosti odrážejí normativní nebo objektivizované údaje včetně vnitropodnikových podmínek.

Vytváření normativní báze pro podnikové a vnitropodnikové využití předpokládá v místních podnikových podmínkách vypracovat pro každý objekt živočišné výroby, pro každou plodinu (s možnou konkretizací až na pozemek) tvůrčím způsobem na základě nejnovějších poznatků a zkušeností vlastní nákladovou kalkulaci. Konkrétní propočty poskytují cenné informace, napomáhají racionalizovat výrobní i pracovní proces a umožňují bezprostředně reagovat na výrobně ekonomické jevy a ovlivňovat je, aby probíhaly žádoucím směrem a přinášely lepší hospodářské výsledky. Ekonomické údaje se v procesu tvorby a inovací stávají objektivním měřítkem spotřeby i úsporného hospodaření s energetickými zdroji, optimálního využití základních fondů, hospodaření s živou prací a různými naturálními vstupy. Konkretizovaná normativní báze je srovnávacím objektivním materiálem pro nejrůznější kalkulace a stává se tak nástrojem ekonomického řízení.

Další prvky specifikace v rámci inovačních procesů lze vysledovat z obr. 2 a 3. Jde tu např. o zohledňování konkrétního technického vybavení organizace výrobních a pracovních postupů. Takto pojímané normy a kalkulace zahrnují reprodukční proces ve všech jeho formách a v obsahovém i časovém vyjádření.

3. Metodický přístup k tvorbě ekonomické normativní základny na odvětvové a podnikové úrovni

V inovačních a aktualizacích procesech má své nezastupitelné místo rovněž zohlednění cenových opatření, neboť se promítá rovněž do výsledné podoby normativních materiálů. V primární sféře se dotýká všech variant nákladových normativů a v sekundární sféře následně příslušných forem ekonomických kalkulací. Přeceňování je třeba zejména v návaznosti na automatizované zpracování provádět nejenom ročně (postačuje pro roční horizont plánování), ale rovněž kontinuálně v průběhu roku tak, aby platné výsledky existující cenové úrovně byly uloženy v paměti počítače a byly tak využitelné pro plánovací výpočty v rámci automatizovaných sestavování plánů nákladů i v časově kratším údobí. Lze konstatovat, že cenové změny mají časově vymezené období a promítají se nejen do normativní sféry, ale i do všech podkladových, plánovacích a dalších dokumentů. Z hledisek jejich platnosti mohou mít i různý termín nástupu platnosti (okamžitý, případně terminovaný).

V souladu s postupem aktualizace a inovací normativních podkladů jeví se rovněž nezbytným podkladem pro normování zjišťování skutečné úrovně nákladovosti ve vybraných zemědělských podnicích se zřetelem na použitou technologii výroby a v závěrečném kroku objektivizace těchto hodnot. Je třeba uvést, že tato činnost je především závislá na podrobnosti evidence skutečné spotřeby živé i zhmotněné práce především podle technologických systémů. Ověřováním lze postihnout nejen výši strukturálních položek vlastních nákladů, odvozovaných primárně od naturální nákladové báze, ale zejména těch, které jsou v různé úrovni kumulované a výsledné naturální vstupy postrádají.

Ověřování slouží nejenom k podchycení variability jednotlivých nákladových číselných hodnot, ale v neméně míře i k ověřování používané metodiky tvorby nákladových normativů, nákladových kalkulací v návaznosti na jejich aplikaci v zemědělské praxi. Tento metodický krok je rovněž vlastní přístupu k normování vyvíjeném v ÚRŘP.

Součástí inovačních procesů musí být rovněž aplikace výpočetní techniky. Po již dříve zpracovaném automatizovaném subsystému výpočtu nákladů středisek s využitím normálových kalkulací a automatizovaném výpočtu technologických karet a plánových kalkulací, rovněž s využitím normálových kalkulací, je v ÚRŘP řešen resortní výzkumný úkol Systém plánovitého chozrasčotního řízení v zemědělských podnicích s uplatněním výpočetní techniky. Jeho součástí je rovněž automatizace tvorby a uložení odvětvových normálových kalkulací a podnikových plánových kalkulací. Postup tvorby a výsledky řešení budou publikovány později.

SOUHRN

Potřeba podnikové a zejména vnitropodnikové ekonomiky vyžaduje nové ekonomické přístupy, nevýmaje normativní nákladovou stránku zemědělských výrobních procesů. Součástí přínosů je mimo jiné normativní pojetí ekonomických údajů, a to rovněž v oblasti naturálních údajů (na straně vstupů) nebo nákladových normativů a ekonomických kalkulací (na straně výstupů).

Ekonomický proces vyžaduje nejen naturální nebo ekonomické údaje tvořit, ale rovněž je aktualizovat a inovovat. Systémové pojetí, stavebnicový princip, uplatnění metody postupné konstrukce včetně zohlednění zpětněvazebního procesu by měly být ve svém komplexu dalším krokem při zdokonalování podnikové a zejména vnitropodnikové ekonomiky, a to až již v oblasti ekonomické teorie, nebo realizující praxe.

Literatura

JAVŮREK, J.—KOVÁŘ, F.: Inovace nákladových normativů a normálových kalkulací a realizace jejich stavebnicového uspořádání pro uložení v databázi. [Pracovní zpráva.] Brno, ÚRŘP 1984.

NOVOTNÝ, K.: Výpočet nákladů středisek s využitím normálových kalkulací. Praha, ÚRŘP 1984.

PITRA, F.: Dále zvyšovat míru soběstačnosti. Rudé právo 23. 10. 1986.

Konkretizace Zásad přestavby hospodářského mechanismu ČSSR. Hospodářské noviny 27. 3. 1987.

Problematika tvorby a využití normativní základny v zemědělství. [Tematické číslo.] Zeměd. Ekon., 29, 1983, č. 8.

Technicko-hospodářské normy, nákladové normativy a normálové kalkulace pro zemědělské podniky. Praha, MZVŽ ČSR a ÚRŘP 1982.

Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR. Rudé právo 9. 1. 1987.

Došlo 14. 5. 1987

JAVŮREK J., Ústav racionalizace řízení a práce, Brno

Inovace nákladových normativů a kalkulací ve vztahu k metodice jejich tvorby

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 2, s. 133–144. — 3 sch., 1 tab., lit. 7, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělská výroba, normy technicko-hospodářské, normativy nákladové, kalkulace nákladové, kalkulace normálové, kalkulace plánové, normativní základna, aktualizace, výsledky výzkumu

Příspěvek řeší v návaznosti na metodické aspekty ekonomické normativní činnosti další zdokonalování normotvorby, která sleduje logický postup tvorby od naturální nákladové báze přes nákladové normativy až po vyústění do ekonomických kalkulací, zde prezentovaných formou normálových (odvětvových) nebo plánových (podnikových) kalkulací. Souběžně je řešen proces inovací normativů jak v nadpodnikové, tak i na podnikové úrovni.

ЯВУРЕК Й., Институт рационализации управления и труда, Брно

Иновация расходных нормативов и калькуляций по отношению к методике их образования

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 2, с. 133–144. — 3 сх., 1 табл., лит. 7, рез. чешск., русск., англ., нем.

сельхозпроизводство, технико-хозяйственные нормы, расходные нормативы, калькуляции расходные, нормы, плановые, нормобазы, актуализация, результаты работ

В увязке с методическими аспектами экономической нормативной работы рассматривается дальнейшее совершенствование нормообразования в аспекте логического подхода к нормообразованию, начиная с натуральной расходной базы — через расходные нормативы — и кончая экономическими калькуляциями, представленными в форме отраслевых или плановых (хозяйственных) калькуляций. Одновременно процесс нововведений решается на уровне хозяйства и вышестоящих организаций.

JAVŮREK J., Institute of Management and Labour Rationalization, Brno

Innovation of the Cost Prescriptive Standards and Calculations in relation to the Methods of their Formation

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 2, pp. 133–144. — 3 diagrams, 1 tabs, refs 7, summaries in cs, ru, en, de

agricultural production, technico-economic standards, cost prescriptive standards, cost calculations, normal calculations, plan calculations, prescriptive base, up-dating, results of research

With a view to the methodical aspects of economic standardization, the problems of further improvement of the formation of standards are studied, following logically the procedure of standard formation from the natural cost base, through the cost prescriptive standards, up to the economic calculations, presented in the paper as the normal (sectorial) or plan (enterprise) calculations. The innovation of the prescriptive standards at the above-enterprise level and at the level of the enterprise itself is being solved parallelly.

Erneuerung der Aufwandsnormative und der Kalkulationen in bezug zur Methodik ihrer Ausarbeitung

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 2, S. 133–144. — 3 schem. Dar., 1 Tab., Lit. 7, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Landw. Produktion, Normen techn.-wirtsch., Aufwandsnormative, Kostenkalkulation, Normal- und Plankalkulation, Normativbasis, Aktualisierung, Forschungsergebnisse

Gelöst wird im Beitrag im Zusammenhang mit methodischen Aspekten der ökonomischen Normativtätigkeit die weitere Vervollkommnung der Ausarbeitung von Normen. Sie verfolgt den logischen Verlauf bei deren Ausarbeitung — von der naturalen Kostenbasis über Kosten-resp. Aufwandsnormative bishin zur ökonomischen Kalkulation. Diese wird als Normal- (zweigliche) kalkulation oder als Plan- (betriebliche) kalkulation vorgestellt. Gleichzeitig wird der Prozeß der Erneuerung der Normative sowohl auf überbetrieblichen als auch auf betrieblichem Niveau dargestellt.

Adresa autora:

Ing. Josef Javůrek, CSc., Ústav racionalizace řízení a práce, pracoviště Botanická 68A, 656 01 Brno

RACIONALIZÁCIA RIADIACEJ A VÝKONNEJ PRÁCE V POĽNOHOSPODÁRSTVE

Urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja a nadväzne aj ďalšieho rozvoja poľnohospodárstva sa spája s naliehavou požiadavkou zdokonalenia riadiaceho mechanizmu na všetkých stupňoch organizačnej štruktúry. Hlavnou príčinou tohto procesu je potreba urýchlene prenášať progresívne vedecké poznatky do praxe, mobilizovať sociálno-ekonomický rozvoj, zdokonaľovať výrobné vzťahy a udržiavať ich v súlade s dynamicky sa rozvíjajúcimi výrobnými silami.

Naznačené problémy boli predmetom rokovania účastníkov celoštátnej vedeckej konferencie Racionalizácia riadiacej a výkonnej práce v poľnohospodárstve, ktorú usporiadala Katedra riadenia poľnohospodárstva PEF VŠP v Nitre s Domom techniky ČSVTS Košice v Tatranskej Lomnici dňa 2. a 3. apríla 1987. Na konferencii odznelo 27 referátov, z toho štyri zahraničné.

Prednesené referáty i záujem účastníkov potvrdili aktuálnosť a opodstatnenosť konania konferencie. Z rokovania vyplynulo, že problematika zdokonaľovania riadiacej práce je naliehavá, veľmi aktuálna a dotýka sa všetkých článkov riadenia poľnohospodárstva. Prevažná časť príspevkov smerovala svojim obsahom do podnikovej sféry.

Závery príspevkov vzťahujúcich sa na racionalizáciu riadiacej práce možno rámcovo zhrnúť do nasledovných bodov:

— *Vymedzenie kompetencie centrálnej a podnikovej sféry riadenia.* Podstata racionalizácie vzájomných vzťahov spočíva v tom, aby obe sféry jednotnej socialistickej ekonomiky sa riadili jednotnými cieľmi a pritom si nezasahovali do právomoci. Takýto prístup môže celkom odstrániť, alebo aspoň zredukovať tradičné chápanie centralizácie na princípe administratívnych metód riadenia a liberálnej demokratizácie na úrovni podnikovej sféry.

— *Zvýšenie riadiaceho majstrovstva vedúcich.* Zefektívnenie rozsiahleho výrobného potenciálu v poľnohospodárstve rozhodujúcou mierou podmieňuje požiadavka všestrannej aktivizácie ľudského činiteľa, ale predovšetkým riadiaceho subjektu. V hierarchii nárokov na racionalizáciu riadiacej práce zaujíma prvoradá, ale aj špecifické postavenie politická a odborná vyspelosť vedúceho. Špecifičnosť tohto faktora spočíva v tom, že politicko-výchovnú zodpovednosť vedúceho za splnenie plánovaných úloh a dosiahnuté výsledky nemôžno delegovať.

— *Efektívne využívanie riadiacej práce.* Faktor ekonómie času vyjadruje všeobecne platnú požiadavku úspor živej i zhmotenej práce pri výrobe úžitkových hodnôt a ich uvedenie do sféry spotreby. Účinnosť riadiacej práce sa nezvyšuje väčším pracovným úsilím, ani predlžovaním pracovného času, ale osvojením si vedeckých metód práce, nových vedeckých poznatkov a progresívnych prvkov riadenia.

— *Využívanie technických prostriedkov pri prenose a spracovaní informácií.* Narastajúci objem nových vedeckých poznatkov postupne vytláča tradičnú formu komunikačného procesu. Požiadavku využívania spojovacej techniky na prenos rozhodovacích informácií zvýrazňujú niektoré špecifiká poľnohospodárskej techniky, napr. rozptýlenie výrobných fondov v obvod podniku, časové ohraňovania agrotechnických zásahov podľa vegetačného štádia plodín, zvyšovanie objemu informácií pre riadenie a pod.

— *Zdokonalenie motivačného mechanizmu.* Vedeckotechnický pokrok závisí predovšetkým od úrovne motivácie tvorčej riadiacej a organizátorskej práce. Účinnosť motivácie

podmieňujú dva faktory účelnosť a efektívnosť. Za účelný považujeme taký motivačný proces, ktorý nabáda k požadovanému chovaniu a využíva stimuly, ktoré s dostatočnou účinnosťou pôsobia v záujme dosiahnutia stanoveného cieľa.

Objektom rokovania vedeckej konferencie bola okrem aktuálnych otázok racionalizácie riadiacej práce aj problematika racionalizácie výkonnej práce. Na túto tému odznelo deväť z celkového počtu 27 referátov. Prednášatelia oboznámili účastníkov konferencie s najnovšími poznatkami a výsledkami vlastnej vedecko-výskumnej činnosti v oblasti ergonomického výskumu pri zdokonaľovaní práce a pracovných podmienok v poľnohospodárstve, v oblasti racionalizácie práce pri výrobe kukurice na zrno, zeleniny, v živočíšných odvetviach pri výrobe mlieka, hovädzieho mäsa a bravčového mäsa.

Celoštátna vedecká konferencia splnila očakávanie účastníkov. Analyzovala základné problémy riadiacej a výkonnej práce, poukázala na prvoradé zdroje a rezervy jej racionalizácie a podporila tak objektívnu požiadavku prestavby hospodárskeho mechanizmu.

Doc. Ing. Anton Bezák, CSc., VŠP Nitra

Strategickou linií rozvoje československé ekonomiky počínaje druhou polovinou osmdesátých let je linie urychlení sociálně ekonomického rozvoje. Není to specifický úkol pouze naší společnosti. Je tomu tak v SSSR i v ostatních socialistických zemích. V této souvislosti se v Politické zprávě ÚV KSSS uvádí: „Co rozumíme urychlením? Především urychlení tempa hospodářského růstu. Ale nejen to. Jeho podstata je v nové kvalitě růstu: ve všestranné intenzifikaci výroby na základě vědeckotechnického pokroku, strukturální přestavby ekonomiky, efektivních forem řízení, organizace a stimulování práce. Předpokládá uskutečňování aktivní sociální politiky, důsledné upevnění zásady socialistické spravedlnosti. Strategie urychlení předpokládá zdokonalování společenských vztahů, obnovování forem a metod činnosti politických a ideologických institucí, prohlubování socialistické demokracie, energické překonávání setrvačnosti, zkostnatělosti a konzervatismu — všeho, co zpomaluje společenský pokrok.“¹⁾

Má-li se to vše uvést do života, je zapotřebí aktivizovat všechny nástroje dynamického rozvoje ekonomiky, zejména všechno to, co je spojeno s organizací a řízením. To vše v praxi vyžaduje přestavbu hospodářského mechanismu. V dokumentech XVII. sjezdu KSČ se mezi jinými úkoly uvádí: „... zabezpečit další dynamický rozvoj plánování a řízení ekonomiky, postupně přebudovat hospodářský mechanismus.“²⁾

Máme-li stručně shrnout podstatu přestavby hospodářského mechanismu, pak spočívá v takovém uspořádání konkrétních ekonomických i organizačních vztahů, které by vedly k vnitřnímu zájmu hospodářských jednotek o co nejúplnější uspokojování společenských potřeb cestou urychlení vědeckotechnického pokroku.

Zemědělství je organickou součástí ekonomiky země. Jeho vazby i vliv na jednotlivé aspekty ekonomiky i života společnosti jsou daleko významnější než měření jeho váhy v národním hospodářství pomocí tradičních ukazatelů.³⁾ Zemědělství se všeobecně považuje spíše za silnější než slabší článek naší ekonomiky. Jeho silné stránky jsou spíše v tvorbě množství užitných hodnot než ve vztazích mezi takto docílenými efekty a vynaloženou prací a prostředky. Proto je zcela na místě formu-

¹⁾ XXVII. sjezd KSSS — Dokumenty a materiály. Praha, Svoboda 1986, 5.23

²⁾ Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu KSČ. Praha, Svoboda 1986, 5.16

³⁾ Máme zde na mysli podíl zemědělství na tvorbě společenského produktu a národního důchodu. Tento podíl v rozvíjející se ekonomice v důsledku změn v její struktuře se objektivně snižuje.

lovat otázku: Mají naše socialistické zemědělské podniky vnitřní zájem nejen na výrobě množství výrobků, ale i na jejich kvalitě a na tom, aby současně plánovaných cílů dosáhly s co nejmenším množstvím práce a prostředků, jednájí tak pod dostatečným ekonomickým tlakem a je tento tlak dostatečně účinný?

V československém zemědělství hospodaří podniky státní i družstevní a jejich váha je dominující.⁴⁾ Ve vývoji našeho zemědělství lze pozorovat vzájemný vliv obou sektorů. Přesto výchozí situace v nástupu do období přestavby se nejeví u obou typů socialistických podniků stejně. Proto lze přistoupit k analýze každého sektoru zvlášť.

Teoretická kvalitativní analýza bude doplněna kvantitativní analýzou 286 socialistických zemědělských podniků (až na výjimky jde vesměs o JZD) z 19 okresů ČR za rok 1985.⁵⁾

HLAVNÍ RYSY FUNGOVÁNÍ DRUŽSTEVNÍCH ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ A PROCES JEJICH SBLIŽOVÁNÍ S PODNIKY STÁTNÍMI

Odpověď na otázku, proč vůbec za socialismu máme v zemědělství co činit spolu se státními podniky také s podniky družstevními, lze hledat v podmínkách, které předcházely socialistickým přeměnám.

Proces koncentrace zemědělské výroby za kapitalismu nepostoupil tak daleko jako v průmyslu, a proto socialistická revoluce ve všech zemích, v nichž se uskutečnila, měla co činit s drobnými výrobci jako s masovým jevem. Z toho vycházel V. I. Lenin, když se ve své známé práci O družstevnictví v roce 1923 pokusil formulovat hlavní zásady přestavby drobné rolnické výroby na socialistickou velkovýrobu. Od momentu vzniku obou forem socialistických podniků vzniká současně proces jejich vzájemného ovlivňování. To ovšem na věci nic nemění — jak uvádí V. N. Čerkovec (1977, s. 170): „... socialistické vlastnictví výrobních prostředků v zásadě může vzniknout a existovat i bez družstevního vlastnictví. To závisí na konkrétních historických podmínkách výstavby socialismu v jednotlivých zemích. Ale bez všelidového vlastnictví by nemohlo být vlastnictví socialistického. Všelidové vlastnictví předurčuje socialistickou podstatu družstevního vlastnictví a jeho vývoj socialistickou cestou.“

Tradičně byl družstevní zemědělský podnik chápán jako podnik, který:

- a) vzniká na základě dobrovolného vstupu dřívějších drobných výrobců, a to za organizátorské i hospodářské pomoci socialistického státu;
- b) pracuje na principech samosprávy (volených orgánů);
- c) ekonomicky hospodaří na vlastní účet, tj. z vlastních zdrojů uhrazuje své povinnosti vůči státu a současně zajišťuje úhradu materiálových nákladů, odměny svým členům, a nad to dotuje fondy, které tvoří zdroje společenské podnikové spotřeby i rozšířené reprodukce společného hospodářství. V podmínkách, kdy socialistická ekonomika sice znala kategorii chozrasčotu, ale jeho fungování ve státních podnicích bylo spíše formální než reálné, jevílo se hospodaření družstevních socialistických podniků v jiné podobě a nejenom formálně připomíná mnohé shody se

⁴⁾ Často si ani neuvědomujeme, že vysoké míry soběstačnosti jsme dosáhli — na rozdíl od některých jiných socialistických zemí — bez větší aktivizace ostatních výrobců (záhumné výroby, zbytku jednotlivě hospodařících rolníků a ostatních drobných výrobců).

⁵⁾ Tabulky sestavila ing. H. Kaňovská na základě podkladů, které zpracovali posluchači IV. ročníku oboru ekonomika zemědělství na VŠE v době své předdiplomní praxe v říjnu 1986.

současnou přestavbou ekonomického mechanismu ve státních výrobních podnicích. Bylo by značně zjednodušené ztotožňovat model hospodaření dřívějšího družstevního socialistického zemědělského podniku se státním podnikem podle principů řestavby. To však na druhé straně nevylučuje potřebu zkoumat určité jevy v jejich historickém vývoji, odvozovat poučení z analogických přístupů apod.

Je všeobecně známo, že v průběhu šedesátých a sedmdesátých let část družstevních podniků přešla do státního sektoru. Např. v Ukrajinské SSR v letech 1970–1976 to bylo 424 kolchozů, tj. 5,9 % jejich tehdejšího počtu. Když sovětská autoři zhodnotili výsledky tohoto procesu, dospěli k následujícím závěrům: Tam, kde šlo o kolchozy vyspělé, s vyšší úrovní odměn, změna typu podniku zpravidla nevedla k lepším výsledkům hospodaření: oslabil se vztah mezi výsledky výroby a hmotnou zainteresovaností a mizí taková zvláštnost kolchozního zřízení, jako je tzv. vyšší „manévrovací schopnost“ ve využívání zdrojů.

Máme za to, že další vývoj plně potvrdil závěry, k nimž tehdy autoři dospěli: „Zvýšení úlohy státního sektoru v zemědělství je jev v podstatě progresivní, ale úkol zdokonalení výrobních vztahů nespočívá v urychlování přeměn družstevního vlastnictví ve vlastnictví státní. Proces sbližování obou forem předpokládá další rozvoj a zdokonalování jak kolchozního, tak i sovchozního sektoru.“ (Lukin ov 1979, s. 246)

To, že začleňování družstevních zemědělských podniků do státního sektoru ani u nás nevedlo k růstu efektivnosti zemědělské výroby, bylo u nás známo již v době, kdy tento proces ve větší míře probíhal. Vlastní výrazné zdokonalování mechanismu státních podniků na principech důsledného chozrasčotu nastává až v současné době.

Na otázku, zda podniky družstevního sektoru byly od svého vzniku hmotně zainteresovány na své hospodářské prosperitě, spíše odpovíme kladně, než záporně. Potvrzuje to i I. I. Lukin ov, který dochází k závěru, že hospodaření na vlastní účet, samofinancování, jako metoda hospodaření byla v kolchozním sektoru vždy základní. „Teoreticky se to vysvětlovalo zvláštnostmi družstevní formy vlastnictví.“ (Lukin ov 1987, s. 4)

Začínáme dříve formulovanou otázkou proto, že představuje nejvýznamnější rys chozrasčotního hospodaření podniku – a o to v celé ekonomice usilujeme – a je (tento jev) poměrně snadno kvantifikovatelný, a navíc i údajů z této oblasti je dostatek. A přece je pravda zřejmě poněkud složitější.

Jiná otázka by mohla znít: Jsou-li podniky zainteresovány na svých výsledcích, jak to, že za této situace je část podniků nedostatečně prosperujících? Vůbec poznatky v této oblasti jsou velmi prospěšné i pro celou naši ekonomiku, byť jsme si vědomi toho, že specifika jednotlivých odvětví jsou výrazná, a proto mechanické analogie mohou situaci zjednodušit.

Základním důkazem těsné vazby mezi výsledky hospodaření a zájmem chozrasčotní jednotky jsou poznatky, které vyplývají z analýzy diferenciací hospodaření. Příčiny diferencovaných výsledků teoreticky nevyplývají z modelu hospodaření. Lze si je představit i v podnicích, které s úplným chozrasčotem nemají nic společného. Avšak v podnicích s relativně vyšší ekonomickou samostatností se důsledky tohoto jevu stávají citelnými, viditelnými, a co je v této souvislosti podstatné – vyvolávají zpětný tlak na samotný proces hospodaření.

Tento zpětný tlak není dostatečně silný (nelze tvrdit, že neexistuje vůbec) tam, kde společnost uhrazuje individuální náklady na výrobu jednotlivých výrobců, přičemž tato úhrada má nejrůznější podobu (např. v zemědělství za existence jednotlivých nákupních cen je to systém dotací, v průmyslu tvorba cen na základě individuálních nákladů výrobce s monopolním postavením). A tak diferenciaci ve výsledcích hospodaření, která občas bývá považována v naší zemědělské ekonomice za něco „nenormálního“, je jako odraz vztahů výsledky – náklady – tvorba zdrojů – míra uspokojování potřeb jevem zcela běžným.

I ta neúspěšnější snaha v oblasti organizace a řízení, hospodářského mechanismu apod. nesměruje k vyloučení tohoto jevu jako takového (to ani není možné), ale cestou překonávání rozdílů k všeobecnému vzestupu ve výrobě i v ekonomice. Z toho vzniká efekt chozrasčotní i celospolečenský.

Diferenciaci chápeme jako existenci jakýchkoli rozdílů. Jistěže jde o kvalitativní rozdíl v případě, že v rámci diferencovaného souboru celá čtvrtina podniků bude vykazovat ztrátové hospodaření, zatímco v jiném případě půjde o diferenciaci v rozpětí vyšší či nižší rentability hospodaření. I v druhém případě jde totiž o rozdílné využití disponibilních zdrojů, a skutečnost, že i ty nejslabší podniky jsou rentabilní, nic nemění na potřebě odpovídajícího ekonomického tlaku na zvýšení jejich úrovně hospodaření. Proto ekonomický tlak (a všechny nástroje s tím spojené) jsou nutné i v druhém případě.

Analýzy obvykle operují s údaji za rok k určitému datu. Ale tento jev vznikl v průběhu času. To, že určitý podnik v rámci souboru (na úrovni okresu, kraje, republiky) je v pozici průměrného, předního nebo zaostávajícího, je odrazem spíše dlouhodobějšího vývoje než pouze výsledkem daného roku.

Při řešení tohoto jevu jde o změny v čase, o mobilizaci těch faktorů, které již v dané době působí na výsledky daného i příštího období. Neboť dobře prosperující podnik nemůže nemyslet jenom na současnou, ale i na příští prosperitu. A tak výsledky dlouhodobější konsolidace podniku se projevují nejenom ve vztazích efekty – náklady daného roku (což je rozhodující chozrasčotní ukazatel), ale i v tom, jaká je jeho úroveň organizovanosti, řízení, kázně, technického vybavení, schopnosti adaptability, náročného ovzduší. To všechno spolu s konkrétními zdroji podnikové akumulace přece ovlivňuje výsledky hospodaření příštích období.

Pokusme se však zodpovědět dříve formulovanou otázku: Proč i za existence těchto rysů (do značné míry odpovídajících novému mechanismu) máme i družstevní podniky s nízkými výsledky hospodaření? Zodpovězení této otázky má i širší význam pro hodnocení příštích výsledků hospodaření. Na základě zhodnocení dlouhodobých poznatků z československého zemědělství (ale i zemědělství některých jiných zemí RVHP) lze – podle našeho názoru – dospět k těmto závěrům:

a) Žádný model hospodaření nemůže zaručit, že všechny subjekty hospodaření se ocitnou na v dané době myslitelné špičce hospodaření. Faktorů, které působí na výsledky hospodaření, je příliš mnoho. To ovšem nijak nesnižuje význam toho, o čem usilujeme: v našem případě hospodaření podle důsledného chozrasčotu za jinak stejných předpokladů nutné zvýší podíl lépe prosperujících podniků. Ekonomická pravidla hospodaření byla v minulém období mezi podniky družstevního a státního sektoru natolik odlišná, že diferenciaci v ekonomických výsledcích obou sektorů lze spojovat právě s existencí odlišných modelů hospodaření.

b) V době, kdy trvale existoval rozpor mezi výrobou a společenskou potřebou objemu užitných hodnot zemědělských výrobků (současný stav nemá tak dlouhé

trvání), i na družstevní podniky se vyvíjel tlak (politický, morální, administrativní) především z tohoto hlediska. To je ovšem pochopitelné. Soutěživost mezi podniky měla podobu vyšší či nižší míry uspokojování plánovaných úkolů. Tvzení, že podnik svou činností sleduje cíle výrobní, ekonomické, sociální apod., je pravdivé. Jakmile ovšem jde o více cílů a z nich odvozená kritéria hodnocení, pak se něco musí stát nejvýznamnějším a něco méně významným. Vznikl-li proto určitý způsob myšlení i jednání pod vlivem objektivně existující situace, pak to nelze považovat za omyl minulosti. Změněné podmínky vyžadují změněné přístupy. Problém je v tom, aby tyto změny netrvaly neúměrně dlouho.

c) Ekonomické důsledky z titulu diferencovaných výsledků hospodaření se i v družstevním sektoru poněkud oslabovaly, a to ve dvojím směru. U předních podniků tím, že jejich disponibilním peněžním zdrojům akumulace neodpovídala nabídka na trhu výrobních prostředků průmyslového původu. U podniků relativně slabších proto, že vývoj odměňování nevedl k tomu, aby nejnižší výsledky hospodaření znamenaly současně i nejnižší roční odměny. A tak pracovní kolektiv, který dává přednost svým přítomným zájmům před příštím zájmy podniku, by nemusel být tím činitelem, který se snadno aktivizuje. To ovšem nic nemění na tom, že vedení podniku spolu s pracovním kolektivem je nakonec rozhodujícím faktorem aktivizace podnikové perspektivy.

VÝSLEDKY, NÁKLADY, ZAJINTERESOVANOST

Po celou dobu nesouladu mezi společenskými potřebami a výrobou se ze soustavy ukazatelů při hodnocení podnikové činnosti dávala přednost hrubé zemědělské produkci na jednotku půdy. Mělo to své oprávnění a sotva to lze považovat za omyl. To přece nebránilo tomu, abychom se dívali i na nákladovost výroby. Podle úrovně hrubé produkce se posuzovala úroveň hospodaření. A protože mezi ukazateli existují silné vazby, obvykle podniky s nejvyšším objemem produkce na jednotku půdy se vyznačovaly i nejnižšími náklady.

Nové podmínky vyžadují prvořadou pozornost věnovat ukazateli vztahů náklady — výsledky. Proto v naší analýze (tab. I) jsou podniky členěny do skupin po-

I. Míra rentability a výkony na 1 ha z. p.

Míra rentability v %	Výkony na 1 ha z. p. v tis. Kčs					Počet podniků
	do 16	16—20	20—24	24—28	28 a více	
Ztráta	8	7	2	—	—	17
do 5	9	10	5	1	2	27
5—10	6	15	13	10	17	61
10—15	7	29	18	14	13	81
15—20	3	19	14	12	13	61
20 a více	—	6	12	5	16	39
Počet podniků	33	86	64	42	61	286

Údaje se týkají socialistických zemědělských podniků (až na několik případů jde vesměs o JZD) za rok 1985 těchto okresů: Cheb, Chrudim, Jablonec nad Nisou, Jičín, Karlovy Vary, Kladno, Litoměřice, Louny, Opava, Písek, Pelhřimov, Rakovník, Sokolov, Třebíč, Uherské Hradiště, Vsetín a Znojmo.

II. Míra rentability a výkony na 1 pracovníka

Míra rentability v %	Výkony na 1 pracovníka v tis. Kčs					Počet podniků
	do 130	131–150	151–170	171–190	190 a více	
do 5	9	10	7	1	—	27
5–10	19	22	10	6	4	61
10–15	8	30	30	11	2	81
15–20	4	12	34	8	3	61
20 a více	2	4	16	7	10	39
Ztráta	12	2	3	—	—	17
Počet podniků	54	80	100	33	19	286

III. Výkony na 1 ha z. p. a výkony na 1 pracovníka

Výkony na 1 ha z. p. v tis. Kčs	Výkony na 1 pracovníka v tis. Kčs					Počet podniků
	do 130	130,1–150	150,1–170	170,1–190	190,1 a více	
do 16	13	10	6	3	1	33
16,1–20	12	32	36	5	1	86
20,1–24	6	16	31	8	3	64
24,1–28	8	12	12	5	5	42
28 a více	15	10	15	12	9	61
Počet podniků	54	80	100	33	19	286

dle míry rentability. Výsledek potvrdil náš výchozí předpoklad: vztah míry rentability a objem výkonů na jednotku půdy je velmi silný, ovšem zdaleka ne lineární. Např. ve skupině 10–15% míry rentability, v níž je největší počet sledovaných podniků (81 z 286), se podniky vyskytují ve všech intervalech podle výkonů na 1 ha zemědělské půdy. Podobně ze skupiny podniků 16–20 tis. Kčs výkonů jsou jak podniky ztrátové (7 podniků), tak i podniky s vyšší mírou rentability než 20%.

Podobný vztah existuje i mezi mírou rentability a výkony na pracovníka (tab. II) a mezi výkony na 1 ha a výkony na pracovníka (tab. III).

Za nejsyntetičtější ukazatel nákladovosti lze považovat ukazatel materiálové náklady a náklady na služby nemateriální povahy na 100 Kčs výkonů (tab. IV). Existuje závislost mezi objemem produkce a materiálovou náročností výroby. Např. skupina 33 podniků s výkony do 16 tis. Kčs. Z této skupiny téměř polovina podniků (15) vykazuje materiálovou náročnost nad 65 Kčs (na 100 Kčs výkonů). Tak vysokou materiálovou náročností se vyznačuje pouze jedna pětina sledovaného souboru.

IV. Výkony na 1 ha z. p. a materiálové náklady na 100 Kčs výkonů

Výkony na 1 ha z. p.	Materiálové náklady na 100 Kčs výkonů					Počet podniků
	do 55	55–60	60–65	65–70	nad 70	
do 16	1	5	12	8	7	33
16–20	5	27	36	11	7	86
20–24	9	24	21	5	5	64
24–28	2	21	15	4	—	42
28 a více	12	22	18	3	6	61
Počet podniků	29	99	102	31	25	286

V. Výkony na 1 ha z. p. a základní výrobní prostředky na 100 Kčs výkonů

Výkony na 1 ha z. p.	Základní výrobní prostředky na 100 Kčs výkonů						Počet podniků
	100,1–130	130,1–160	160,1–190	190,1–220	220,1–250	250 a více	
do 16	—	—	8	14	4	7	33
16,1–20	1	21	25	24	7	8	86
20,1–24	2	23	20	8	4	7	64
24,1–28	2	19	10	6	4	1	42
28 a více	23	21	8	5	2	2	61
Počet podniků	28	84	71	57	21	25	286

Na druhé straně ve skupině podniků s nejvyššími výkony má více než polovina (34) podniků náklady nižší než 60 Kčs. Zde působí mnoho skutečností. Patří sem i vliv rozdílné struktury výroby (nejenom zemědělské, ale i proporce mezi zemědělskou a přidruženou výrobou), ale současně i taková skutečnost, jakou je povaha některých složek materiálových nákladů. Není sporu o tom, že v zemědělství připadá velký podíl na stálé náklady, které se v určitém rozpětí nemění v závislosti na změně výkonů, a že tato skutečnost poznamenala vztahy objem výkonů — materiálová náročnost i v našem případě.

Ještě výrazněji se objem výkonů projevil ve vztahu k fondové náročnosti výroby (tab. V). Z 33 podniků s nejnižšími výkony žádný podnik nemá fondovou náročnost nižší než 160 Kčs, zatímco ze skupiny s nejvyššími výkony více než dvě třetiny podniků (44 z 61) má fondovou náročnost do 160 Kčs.

Vztah výkony — náklady se mění v čase a difference mezi podniky se projevují v tomtéž období. Platí-li požadavek snižování nákladů na jednotku produkce jako jeden ze základních projevů růstu efektivity, neznamená to, že jeho realizace je snadná a má i jednoznačnou podobu. V rostlinné výrobě se vždy jeví jako důsledek

nákladů na 1 ha osevní plochy a dosaženého výnosu, přičemž míra jistoty prvního aspektu je vyšší než druhého. Navíc mnohé položky nákladů mají povahu nákladu stálého.⁶⁾ Za určité situace je nemožný pokles podílů materiálových i jiných nákladů bez růstu výkonů. Roste-li podíl jiných než zemědělských činností na výkonech, pouze to souvisí s předchozím. Plánovaný vzestup zemědělské produkce na období let 1986–1990 je příliš nízký, aby dobře organizovanému podniku vytvořil náležitý prostor pro jeho ekonomickou prosperitu.

Situace, jaká se postupně vytváří (rovnováha nabídky a poptávky), vnese zřejmě nové momenty do soutěživosti mezi podniky. Neúměrnou nabídku lze omezovat i snížením nákupních cen. V tom případě podnik s nižšími náklady může částečně vytlačit jiný podnik z trhu daného produktu. Jsou to záležitosti z hlediska minulého vývoje neobvyklé, jsou však reálné, mají souvislost s novou podobou fungování hospodářského mechanismu a je třeba s nimi počítat.

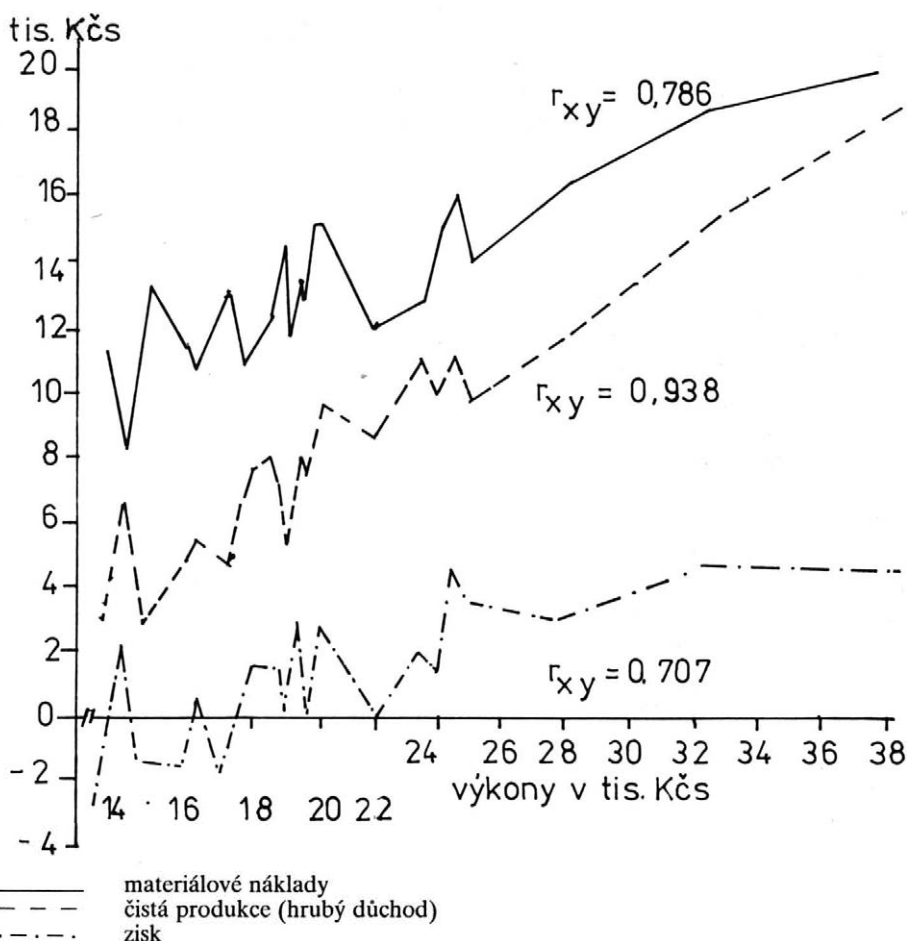
A tak stojí otázka: Lze mluvit o tom, že družstevní zemědělské podniky byly zainteresovány na růstu objemu výkonů a snižování materiálové i fondové náročnosti? Je tomu skutečně tak, jak často předpokládáme? Způsob analýzy neumožňuje tyto otázky zodpovědět beze zbytku. Jeden ze základních principů chozrasčotu spočívá v tom, že podnik jako celek i jeho pracovní kolektiv (i každý jednotlivec) je na úrovni hospodaření zainteresován.

Ekonomická pozice podniku jako chozrasčotní jednotky je dána vztahem výkony – náklady a z tohoto vztahu vyplývající rentabilita výroby. Za tím se jako faktor na tento vztah působící skrývá produktivita práce a účinnost vynaložených materiálových nákladů. Efekt podniku jako celku je dán tvorbou nově vytvořené hodnoty – čisté produkce. V tom se totiž promítá i společenská potřeba produkce i její kvalita, a konečně i materiálové náklady s její výrobou spojené. Takto vytvořené zdroje slouží jak k úhradě povinností vůči státnímu rozpočtu, tak – a to především – pro úhradu mezd a odměn a dotaci podnikových fondů. Podnikovou zainteresovanost – v nových podmínkách dokonce ani ve státních podnicích – nelze omezovat pouze na tvorbu zisku. Přece tvorba zdrojů na mzdy a odměny neplyne automaticky, není samozřejmou nákladovou položkou. Proto podnikovou zainteresovanost lze chápat jako zainteresovanost na tvorbě celé nově vytvořené hodnoty, zatímco osobní zainteresovanost na podílu pracovního kolektivu na této hodnotě, a to ve formě jejich mezd a odměn.

Tyto vztahy nelze odvozovat od veličin redukovanych na 1 ha půdy. Ty se totiž jeví ne jako příčina, ale jako důsledek (výkony na 1 ha) produktivity práce a počtu pracovních sil. Není správné tvrzení, že výkony na pracovníka jsou dány výkony na 1 ha a počtem pracovníků, ale opačně: výkony na 1 ha jsou dány počtem pracovníků a úrovní jejich produktivity práce. Počet pracovních sil na 100 ha je ovlivněn jednak úrovní produktivity práce (s jejím růstem za jinak stejných předpokladů počet pracovních sil klesá) a jednak rozsahem ekonomických aktivit (přidružená výroba vůbec nemusí mít vazbu na půdu, s jejím rozsahem se zvyšuje počet pracovních sil a v rámci zemědělského podniku tím i na 100 ha zemědělské půdy).

Z podniků s nejnižšími výkony na pracovníka (tab. VI) žádný podnik nedosáhl 70 a více tis. Kčs čisté produkce na pracovníka. U podniků s nejvyššími výkony je tomu tak u poloviny všech podniků. Jako tendence zřejmě platí, že růst hru-

⁶⁾ Fixní náklady, za které jsou považovány náklady spojené s provedením základních technologických operací, představují 60–70 % z celkových nákladů (Orientační normativy vlastních nákladů na zemědělské výrobky. MZVŽ ČSSR, ČSR a SSR 1985, s. 8)

1. Vztah mezi výkony a materiálovými náklady, hrubým důchodem a ziskem v tis. Kčs na 1 ha z. p. (podniky okresu Louny za rok 1985)

VI. Výkony a čistá produkce na 1 pracovníka

Výkony na pracovníka v tis. Kčs	Čistá produkce v tis. Kčs						Počet podniků
	do 40	40,1–50	50,1–60	60,1–70	70,1–80	80,1 a více	
do 130	10	27	13	4	—	—	54
130,1–150	5	9	43	19	4	—	80
150,1–170	7	7	21	46	15	4	100
170,1–190	7	3	1	10	10	2	33
190,1 a více	5	1	3	1	1	8	19
Počet podniků	34	47	81	80	30	14	286

Čistá produkce odpovídá vlastním výkonům

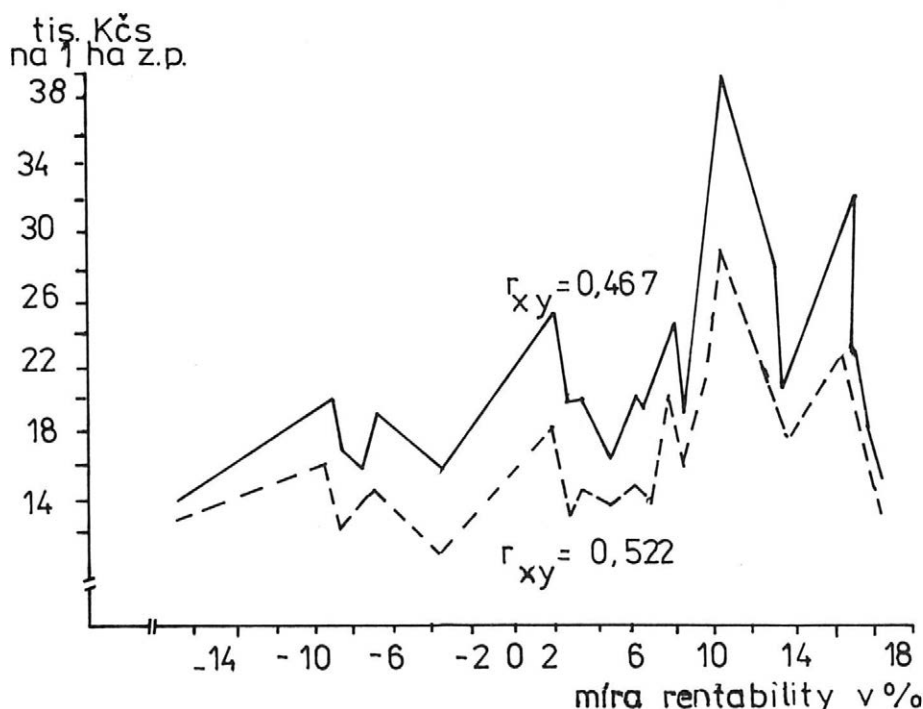
bého efektu (výkonů) vede zpravidla i k růstu čistého efektu (čisté produkce, vlastních výkonů). Neplatí to ovšem v každém jednotlivém případě. Např. v pěti podnicích (z 19) byla tak vysoká materiálová náročnost, že při vyšších výkonech než 190 tis. Kčs činila čistá produkce méně než 40 tis. Kčs na pracovníka za rok.

Vycházejí z vazeb výkony – čistá produkce – mzdy a odměny – zisk, dalo by se očekávat, že objem mezd a odměn na jednoho pracovníka bude nejsilněji reagovat na objem nově vytvořené hodnoty. Kvantitativně jde o její nejpodstatnější složku. Není tomu tak. Z analýzy je patrné, že roční mzdy a odměny daleko více odpovídají produktivitě práce vyjádřené výkony na pracovníka (tab. VII) než čisté produkci na pracovníka (tab. VIII). Proporce mezi mzdami a odměnami na straně jedné a ziskem na straně druhé (tab. IX) jsou spíše důsledkem než příčinou tohoto jevu. A tak se můžeme ptát, proč i v družstevním sektoru existují silnější vazby ročních mezd a odměn na hrubé než čisté efekty, ačkoli by se dalo očekávat, že spíše půjde o vazby opačné. Lze si to – podle našeho názoru – vysvětlit takto:

a) Podíl proměnlivé pobídkové složky odměny, jehož základem je zisk, není natolik výrazný, aby tyto vztahy tím byly ovlivněny.

b) Tarifní složka odměn jako rozhodující část objemu ročních mezd a odměn má vazbu především na tvorbu výkonů a na množství a kvalitu vynaložené práce.

Moment hospodárnosti hraje zřejmě nejméně významnou roli. A tak se může stát, že ze 49 podniků s ročními odměnami do 29 tis. Kčs téměř polovina z nich má

Podniky okresu Louny (23 podniků) jsou součástí sledovaného souboru 286 podniků.

———— výkony
----- hrubá zemědělská produkce

2. Vztah míry rentability, výkonů a hrubé zemědělské produkce (podniky okresu Louny za rok 1985)

VII. Výkony a roční mzdy a odměny na 1 pracovníka v tis. Kčs

Výkony na pracovníka	Roční mzdy a odměny na pracovníka v tis. Kčs			Počet podniků
	do 29,0	29,1–33	33,1 a více	
do 130	28	23	3	54
130,1–150	13	60	7	80
150,1–170	7	71	22	100
170,1–190	—	17	16	33
190,1 a více	1	4	14	19
Počet podniků	49	175	62	286

VIII. Čistá produkce a roční odměny a mzdy na 1 pracovníka

Čistá produkce v tis. Kčs	Roční mzdy a odměny na pracovníka v tis. Kčs			Počet podniků celkem
	do 29	29,1–33	33,1 a více	
do 40	7	7	20	34
40,1–50	14	29	5	47
50,1–60	14	58	8	81
60,1–70	12	55	13	80
70,1–80	2	20	8	30
80,1 a více	—	6	8	14
Počet podniků	49	175	62	286

IX. Mzdy, odměny a zisk na 1 pracovníka v tis. Kčs

Mzdy a odměny	Zisk				Počet podniků
	do 10	10,1–20	20,1–30	30,1 a více	
do 29	21	19	9	—	49
29,1–33	39	73	50	13	175
33,1 a více	9	14	23	16	62
Počet podniků	69	106	82	29	286

i nejnižší zisk na pracovníka (to znamená i nejnižší čistou produkci), zatímco u devíti podniků představoval při téže odměně rozdíl v zisku na pracovníka více než 10 tis. Kčs.

To je okolnost, která vyvolává úvahy o tom, zda systém vazeb efekty — osobní zainteresovanost, typický pro družstevní sektor v první etapě jeho vývoje, přece jenom lépe neodpovídal reálně fungujícímu chozrasčotu než systém dnešní. Pokud by tomu tak bylo, pak vlastně by stačilo převzít to známé, a změny, které se udály v průběhu posledních dvaceti let, považovat spíše za omyl než za objektivně nutný vývoj.

Vraťme se do druhé poloviny padesátých let. Hodnota pracovní jednotky (která jako míra práce byla dána množstvím, kvalitou i významností vynaložené práce) skutečně bezprostředně reagovala na objem nově vytvořené hodnoty, kterou podnik disponoval. Soulad mezi odměnami a výsledky v jednotlivých letech byl zajišťován i soustavou záloh a doplatků. Zdálo by se, že toto je varianta vazeb, která i dnešním potřebám nejlépe odpovídá. To jsou ovšem spíše úvahy než vážné vyslovené názory. V této souvislosti není podstatné, proč a jak tento systém historicky vznikl. Dané vývojové etapě nesporně odpovídal. Měl i svoje mezery. Podnik mohl dosahovat ekonomické rovnováhy i za podmínky nízké prosperity. Vztahy mezi výkony a náklady vyrovnávala až příliš diferencovaná odměna.

Přechod k stabilním odměnám (nejdříve k peněžním tarifům diferencovaným mezi podniky a později k tarifům jednotným) nutně vyvolával tlak na vedení družstevního podniku: minimální nově vytvořená hodnota nemohla být nižší než plánované tarifní odměny a minimální zisk. A tak i v družstevním podniku nabývala odměna dvojí povahy: zůstala i nadále důchodem, stala se však (její rozhodující část) i nákladem. Z hlediska vedení podniku se situace zkomplikovala. Ovšem „komplikace“, která nutila racionálněji a důsledněji jednat, je jevem, který příštímu vývoji družstevní ekonomiky pomohl. Z hlediska jednotlivce vytvořil jistotu, že za plánované množství vynaložené práce obdrží odpovídající ekvivalent.

Tarifní systém odměňování, který se v socialistické ekonomice v průběhu jejího vývoje konstituoval, představuje systém, který i v budoucnosti má své oprávnění. Zřejmě vývoj povede k tomu, že tarifní odměna bude ve větší míře vázána na konečné výsledky (vyrobené užité hodnoty) a služby s přihlédnutím k hospodárnosti. Je-li podnik dobře organizován, pak i vynaložené práci (a s ní spojenému odměňování) odpovídají konečné efekty v míře větší než v ostatních podnicích. Zřejmě z tohoto hlediska je třeba posuzovat místo tarifního odměňování i v družstvech.

Je však pravda, že v současné době až pro příliš mnoho družstevních zemědělských podniků neplatil požadavek úměrnosti roční odměny výsledkům hospodaření. Oč více takto získávají příslušníci výrobního kolektivu, o to méně získává podnik jako předpoklad svého příštího rozvoje. Obecně vzato, východiskem z této situace, které je v duchu zásad přestavby, je výraznější posílení pobídkové složky odměny. Je to zásada všeobecně známá. Je však třeba říci, že ji potvrdila i praxe družstevní ekonomiky.

ZÁVĚR

Strategickou linií hospodářské politiky KSČ v období po XVII. sjezdu KSČ je linie urychlení sociálně ekonomického rozvoje. V podmínkách čs. zemědělství to znamená zajišťovat společensky žádoucí růst objemu produkce (výkonů, služeb) při zvýšení její kvality, výrazném snížení nákladů zejména materiálových a v ochraňování životního prostředí. Jedním z hlavních nástrojů těchto přeměn je změna mecha-

nismu fungování chozrasčotní sféry. Především v tom smyslu, aby podnik jako celek i jako kolektiv pracovníků byl zainteresován na diferencovaných výsledcích.

Analýza souboru 286 zemědělských podniků za rok 1985 potvrzuje, že mezi úsilím o vzestup výkonů a úrovní hospodaření existuje silná závislost. Existuje však i mnoho odchylek od této tendence. Tvorba nově vytvořené hodnoty jako výsledek výroby užitných hodnot, jejich realizace a nákladovost výroby je v podnikové sféře velmi diferencována. Jako tendence platí, že v JZD s růstem výsledků hospodaření roste roční mzda a odměna na pracovníka. Je však příliš mnoho případů, kdy odměna srovnatelná s jinými podniky je dána nejen tvorbou zdrojů, ale i rozdílnými proporcemi v rozdělování nově vytvořené hodnoty.

To ovšem oslabuje principy zásluhovosti v družstevní ekonomice. Východiskem však není návrat k té etapě družstevní ekonomiky, kdy odměny přesně „kopírovaly“ výsledky hospodaření (etapa odměňování podle pracovních jednotek), ale ve snížení váhy tarifních odměn a zvýšení podílu pobídkové složky na roční odměně pracovníka.

Literatura

- ČERKOVEC, V. N.: *Ekonomika razvitogo socialističeskogo obščestva*. Moskva 1977, s. 170.
LUKINOV, I. I.: *Agrarnyje problemy razvitogo socializma*. Kijev, Naukova dumka 1979, s. 246 a 250.
LUKINOV, I. I.: *Samookupajenosť i samofinansirovanije v sovremennom chozmechizme*. Voprosy ekonomiki, 1987, č. 7, s. 4.

Došlo 22. 9. 1987

CHOMA D., Vysoká škola ekonomická, Praha

Družstevní sektor v procesu přestavby československé ekonomiky

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 3, s. 147–160. — 2 grafy, 9 tab., lit. 6, res. čes., rus., angl., něm.

JZD, přestavba hospodářského mechanismu, efekty, náklady, výsledky hospodaření, zainteresovanost, analýza vztahů, analýza ekonomická

Základem příspěvku je analýza výsledků hospodaření 286 zemědělských podniků za rok 1985. Analýza je zaměřena na tvorbu produkce v běžných cenách, na vztah mezi produkcí a náklady a na vztah mezi výsledky hospodaření a mzdami pracovníků podniků. Soubor tabulek potvrzuje jak obecněji platnou tendenci, tak i značné odchylky jednotlivých podniků od této tendence.

ХОМА Д., Высшая экономическая школа, Прага

Кооперативный сектор в процессе перестройки чехословацкой экономики

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 3, с. 147–160. — 2 гр., 9 табл., лит. 6, рез. чешск., русск., англ., нем.

ЕСХК, перестройка экономического механизма, отдача, расходы, результаты хозяйствования, заинтересованность, анализ увязок, экономический анализ

В основе статьи лежит анализ достижений 286 хозяйств за 1985 г. Анализ нацелен на образование продукции в текущих ценах, на отношения между продукцией и расходами, между хозяйственными достижениями и оплатой труда. Совокупность таблиц подтверждает как общую тенденцию, так и значительные отклонения отдельных хозяйств от этой тенденции.

CHOMA D., Prague School of Economics, Praha

The Cooperative Sector in the Process of Restructuring the Czechoslovak Economy

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 3, pp. 147–160. — 2 graphs, 9 tabs, refs 6, summaries in cs, ru, en, de

Cooperative Farm, restructure of the economic mechanism, effects, costs, results of management, interest, analyses of relations, economic analysis

The basis of the paper is an analysis of the economic results of 286 agricultural farms in 1985. The analysis is concentrated on the output in current prices, on relation between the output and the costs, and on a relation between the economic results and farm workers wages. The tables demonstrate the general tendency as well as significant deviations of particular farms from this tendency.

CHOMA D., Hochschule für Ökonomie, Praha

Der genossenschaftliche Sektor im Prozeß der Umgestaltung der tschechoslowakischen Ökonomik

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 3, S. 147–160. — 2 graph Darst., 9 Tab., Lit. 6, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

LPG, Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus, Nutzeffekt, Kosten, Wirtschaftsergebnisse, Interessiertheit, Analyse der Beziehungen, ökon. Analyse

Analysiert werden die Wirtschaftsergebnisse von 286 landwirtschaftlichen Betrieben im Jahre 1985, wobei diese ausgerichtet ist auf die Produktion von Erzeugnissen in laufenden Preisen, auf die Beziehung zwischen Produktion und Kosten und zwischen den Wirtschaftsergebnissen sowie Löhnen der Beschäftigten. Eine Reihe von Tabellen bestätigt sowohl die allgemein gültige Tendenz als auch bedeutende Abweichungen der einzelnen Betriebe voneinander und von dieser Grundtendenz.

Adresa autora:

Prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., Vysoká škola ekonomická, nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Zkomplikování sociálně ekonomické struktury společnosti, zdokonalování hospodářského mechanismu a přestavba systému řízení ZPK vedou nejen k projevům nových podstatných souvislostí, ale dodávají ekonomickým zákonům i systém určující, komplexní význam.

To se odráží v absenci statického stavu forem fungování ekonomických zákonů, protože celistvost systému zákonů ve vyšší etapě svého vývoje je podložena růstem reálného zespolečenštění výroby, zdokonalováním plánovitě centralizovaných principů, zvýšením úrovně cílevědomé činnosti lidí. Zde vytváří hospodářský vývoj mnohoplánové fungování — za prvé jednotného národohospodářského komplexu jako jednoty sociálně ekonomických a reprodukčních struktur a za druhé specificky regionálních hospodářských forem, kde se dominantním impulsem stává výrazné zesílení integrovanosti, vzájemné závislosti jednotlivých hospodářských článků, čímž se tyto mění v celistvost.

Co se celistvosti týče, ta se jako směr rozvoje ekonomické soustavy nejplněji projevuje v procesu realizace konkrétních praktických forem ekonomických zákonů, které pouze navenek vyjadřují samostatnost — ve skutečnosti jsou charakterizovány těsným vzájemným vztahem a vzájemnou závislostí.

Konkretizace momentů souladu ekonomických forem s jejich objektivními základy jak na celostátní, tak i na regionální úrovni není ničím jiným než procesem transformace mechanismu působení ekonomických zákonů na mechanismus jejich použití.

EKONOMICKÉ ZÁKONY V PŘESTAVBĚ SOVĚTSKÉ SPOLEČNOSTI

Projev nových kvalitativních změn v působení a použití ekonomických zákonů je určen mnoha okolnostmi:

- rozšířením sféry vlivu ekonomických zákonů ve srovnání s předchozí etapou;
- přechodem stavu a principů pohybu zákonů jako jednotného systému do složitějších forem;
- změnou všech vzájemně propojených forem a procesů v druhovém vyjádření ekonomických zákonů;
- zesílením vedoucí úlohy základního ekonomického zákona v realizaci formování jiných ekonomických zákonů;
- rozvojem základů pro vytvoření systémů ve formování společenské výroby v procesu zabezpečení jednoty a nepřetržitosti výrobně technologického, organizačně ekonomického a infrastrukturního působení;

— vzrůstem složitosti a variantnosti reprodukčních vztahů v rozvoji jednotného národohospodářského komplexu, rozvíjejícího se s dynamikou současné vědeckotechnické revoluce.

Aspekty změn kvantitativních a v určité míře i kvalitativních aspektů vzájemně propojené soustavy ekonomických zákonů otevírají nové možnosti ve vyjádření předpokládaných zákonitostí ekonomického rozvoje pomocí chozrasčotu.

Důraz na vzájemný vztah a působení existující soustavy ekonomických zákonů je důležitý ještě i z následujícího důvodu: efektivnost řízení ekonomiky na všech úrovních zemědělsko-průmyslového komplexu nezadržitelně vzrůstá v souvislosti s přestavbou na základě zesílení komplexnosti, vyrovnávání, podřízenosti a subordínace plánování, tvorby cen, finančně úvěrových vztahů a kvalitativně nové soustavy hospodářských vztahů.

Při dokreslování článků mechanismu působení ekonomických zákonů, určených parametry formování zemědělsko-průmyslového komplexu, je možno charakterizovat jako trojedliný proces, zabezpečující za prvé jednotu objektivního a subjektivního, za druhé reálný projev konkrétních ekonomických vztahů, nabývajících forem potřeb, zájmů a cílů, za třetí vyjádření obsahu, hlubinné podstaty v sociálně ekonomických formách pohybu zákonů.

Podstata problému spočívá v odhalování objektivních forem a stimulů řídicí činnosti lidí v ekonomické sféře, která je zaměřena na projevy společenských vztahů zprostředkovaných ekonomickými zákony.

K. Marx uvádí, že veškerá bezprostřední společenská nebo společná práce, uskutečňovaná v poměrně velkém měřítku, vyžaduje složitější či jednodušší způsob řízení, které vytváří soulad mezi individuální prací a plní obecné funkce, vznikající při pohybu celého výrobního organismu, na rozdíl od jeho samostatných orgánů. V tomto pojetí nespočívá řízení jen v prostém dozoru či tlaku na pracovníky, ale zahrnuje mnohotvárný komplex organizačně výrobních úkolů, podmíněných zvláštnostmi zemědělsko-průmyslové výroby.

V souvislosti s jejím rozvojem, s nárůstem její integrační úrovně v charakteru řídicích vztahů se stále více objevuje dvojakost: z jedné strany stále složitější struktury výroby v procesu prohlubování specializace a koncentrace a zvýšená kooperace a kombinace podmiňují vytváření složitého, hierarchicky subordinovaného systému řídicích vztahů, z druhé strany je možno na úrovni resortů a regionů pozorovat zjednodušení řídicí struktury.

V těchto podmínkách se výrazně zvyšuje aktuálnost problémů řízení ve všech aspektech, neboť ty představují jednotu organizačních, technologických, ekonomických a sociálních vztahů a vznikají v procesu intenzifikace, integračních, systematizujících procesů různorodého formování výrobně hospodářských komplexů. Složitost organizačně odvětvové struktury a značné narůstání systému společenských vazeb vyzdvihují z jedné strany problém zvýšení účinnosti řízení funkčně horizontální vazby a z druhé strany řízení procesu vzájemného působení organicky propojených strukturálních úseků.

Konkrétní realizace uvedené zvláštnosti podmiňuje i odpovídající strukturu mechanismu řízení celého systému výrobních vztahů. Uskutečnění radikální reformy, vytvoření uceleného, efektivního a pružného systému řízení, umožňujícího maximální realizaci předností socialismu, je hlavním úkolem v oblasti ekonomiky, který byl uveden i v usneseních plenárního zasedání ÚV KSSS (červen 1987). Jedná se o praktické formy realizace ekonomických zákonů, které působí v konkrétních člancích hospodaření ve vši mnohotvárnosti a podléhají bezprostřední přeměně

(plánování a řízení, vnitropodnikový chod, rozpočty, metody kontroly evidence a stimulace, systém organizace odměňování atd.). Uvedené části výrobních vztahů, třebaže se vytvářejí „objektivně“, však samy od sebe neexistují v čisté podobě a jsou různě zprostředkovávány subjektivními činnostmi asociovaných výrobců.

Jestliže odpovídajícím způsobem přizpůsobíme články a podsystémy mechanismu řízení společenským potřebám, rozvíjíme tím mimo naše přání po vytvoření nových hospodářských článků objektivně nové linie hospodářských vazeb, které automaticky vznikají hned za rozvojem výrobních sil.

Avšak mechanismus řízení nelze chápat pouze jako zdokonalování forem společenské organizace výroby na úrovni jednotlivých zemědělsko-průmyslových útvarů.

Podle našeho názoru spočívá jeho nejdůležitější funkce jak ve stanovení optimálního působení „vytváření samostatnosti“ podnikových článků, tak i v diverzifikaci vzrůstající pohyblivosti ekonomického řízení, zahrnujícího plánování, operativní řízení i ekonomické páky. Vcelku se stává podstatným rysem efektivnosti řízení jeho dvourozměrnost, založená na znalosti zákonitosti vzájemného působení regionálních subsystémů a zvláštností působení ekonomických zákonů v prostorovém aspektu.

Vypracování významných forem řízení zemědělsko-průmyslové výroby odpovídajících konkrétním sociálně ekonomickým procesům napomáhá v nemalé míře překonávání jednostranného přístupu k mechanismu řízení, který tak spojuje s působením pouze jednoho libovolného ekonomického zákona (např. mzdu pouze se zákonem rozdělování podle práce, cenu pouze se zákonem hodnoty).

Pravdivost vyjádřených soudů potvrzuje charakter pohybu zákonitostí, jež jsou základem hospodaření. V počátečních etapách budování socialismu měly zákony rozdělování hodnoty různé sféry působení (působení zákona hodnoty se zpravidla soustřeďovalo na úroveň podniku a nebylo spojováno se vztahy rozdělování, protože ty se projevovaly uvnitř podniku).

ZÁVĚR

V současných podmínkách zdokonalování ekonomického mechanismu hospodaření se situace od základu změnila, protože orientace hospodářských článků na konečné národohospodářské výsledky zařadila rozdělování podle práce na úroveň podniku (odměňování závisí na hodnotových formách hrubého důchodu) a působení zákona hodnoty je zahrnuto do procesů rozdělování uvnitř podniku.

Vzájemné působení zákonů, jejich vzájemné pronikání, které se projevuje v jiných formách, je vlastní nejen lokální, ale i vyšší národohospodářské úrovni.

Jestliže v minulosti na úrovni odvětví prakticky chyběly prvky kolektivní ekvivalence a hodnocení konečných výsledků se regulovalo přímo na společenském základě, pak nyní je účinný normativní podílový přístup k rozdělování důchodů, k utváření zdrojů a fondu odměňování.

V podstatě probíhá přehodnocení hodnot, protože vzrůstající kontakt mezi pracovní a hodnotovou ekvivalencí proniká do sociálně ekonomických procesů ve vnějších i vnitřních parametrech ZPK.

Tedy využívání řídicích funkcí na nižší i vyšší úrovni je těsně spojeno s hodnocením každého opatření ve sféře řídicí činnosti ve světle požadavků celého systému ekonomických zákonů. Proto dosažení reálného úspěchu ve zdokonalování metod řízení ZPK je spojeno nejen s chápáním změn v odvětvové regionální a sortimentní struktuře výroby, v úrovni technického pokroku apod., ale i s rozbohem změn, vzájemných vztahů a přechodů sociálně ekonomických zákonitostí na období prognózy.

Literatura

Materiály XXVII. sjezdu KSSS. Moskva 1986, s. 33

Materiály ze zasedání ÚV KSSS 25. 7. 1987. Moskva 1987, s. 84.

Došlo 23. 10. 1987

LUČŠUK A. P., tč. Slovenská vysoká škola technická, Bratislava

Ekonomické zákony a mechanismus řízení ZPK

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 3, s. 161–166. — lit. 2, res. čes., rus., angl., něm.

SSSR, přestavba hospodářského mechanismu, zákony ekonomické, teoretické pojednání

Přestavba hospodářského mechanismu v čs. ekonomice i sovětském hospodářství vychází dosud více z praktických zkušeností než z teoretických poznatků. Článek je jedním z prvních pokusů o teoretické vysvětlení působnosti ekonomických zákonů v mechanismu řízení ZPK v sovětské společnosti. Zdůrazňuje nutnost hodnocení ekvivalence a normativně podílový přístup k rozdělování důchodů, k utváření zdrojů a fondu odměn.

ЛУШЧУК А. П., Словацкий политехникум, Братислава

Экономические законы и механизм управления АПК

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 3, с. 161–166. — лит. 2, рез. чешск., русск., англ., нем.

СССР, перестройка хозяйственного механизма, экономические законы, теоретическая трактовка

Перестройка хозяйственного механизма в чсл. и советской экономике исходит все еще чаще из практического опыта, чем теоретических данных. Статья — одна из первых попыток теоретического освещения действия экономических законов в механизме управления АПК в советском обществе. Подчеркивается необходимость в оценке эквивалентности и нормативно-участнического подхода к распределению доходов, к созданию ресурсов и фонда вознаграждений.

LUČŠUK A. P., Slovak Institute of Technology, Bratislava

Economic Laws and the Mechanism of Management of the Agro-industrial Complex

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 3, pp. 161–166. — refs 2, summaries in cs, ru, en, de

USSR, restructure of the economic mechanism, economic laws, theoretical treatise

The restructure of the economic mechanism in the Czechoslovak and Soviet economy is based rather on practical experience than on theoretical knowledge. The paper is one of the first attempts to explain theoretically the effects of economic laws in the management mechanism of the agro-industrial complex in the Soviet society. It stresses the necessity of equivalence evaluation and the normative approach to income distribution and to the formation of remuneration sources and funds.

Ökonomische Gesetze und der Leitungsmechanismus der AIK

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 3, S. 161–166. — Lit. 2, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

UdSSR, Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus, ökon. Gesetze, theoretische Aspekte

Die Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus in der tschechoslowakischen Ökonomik und in der sowjetischen Wirtschaft geht bisher mehr von praktischen Erfahrungen aus als von theoretischen Erkenntnissen. Im Beitrag wird ein erster Versuch unternommen, theoretische Erläuterungen zu geben für die Wirkungsweise ökonomischer Gesetze im Leitungsmechanismus des AIK in der sowjetischen Gesellschaft. Betont wird die Notwendigkeit der Bewertung der Äquivalenz und der normativen Anteile beim Herangehen an die Verteilung der Einkünfte, der Bildung der Quellen und Fonds für die Vergütung.

Adresa autora:

Prof. Ing. A. P. Luščuk, DrSc., tč. Slovenská vysoká škola technická, 801 00 Bratislava

Trvalá intenzifikácia živočíšnej výroby, a to s prihliadnutím nielen na jednotlivé druhy zvierat, ale aj na jednotlivé druhy výrobkov, si bezpodmienečne vyžaduje udržať rentabilitu výroby na požadovanej úrovni. To predpokladáme aj pri dosiahnutí optimálnej výroby ako mlieka na 1 ha a na dojniciu za rok, tak hovädzieho mäsa a optimálnych denných prírastkov vo výkrme býčkov.

Otázky rentability ako v produkcii mlieka, tak hovädzieho mäsa, ich správneho zastúpenia, sú predmetom mnohých diskusií. Často sa ozývajú hlasy chovateľov a najmä ekonómov, že zatiaľ čo vo výrobe mlieka dosahujú určitú mieru rentability, vo výrobe hovädzieho mäsa sú spravidla stratoví, prípadne na hranici rentability. Dokazujú, že vlastné náklady na 1 kg vyrobeného hovädzieho mäsa v živej hmotnosti (v priebehu celého výkrmu) často presahujú jeho realizačnú cenu, a to aj pri pomerne vysokých denných prírastkoch.

V tomto príspevku poukazujeme na niektoré pozoruhodné údaje, ktoré majú do tejto problematiky priniesť nové poznatky.

MATERIÁL A METÓDA

V predkladanej štúdii sme urobili rozbor vlastných nákladov na 1 l mlieka a 1 kg mäsa na jednej strane a realizačnej ceny mlieka a mäsa na druhej strane. Vypočítali sme pomer medzi mliekom a mäsom ako u nákladov, tak u realizačnej ceny, a z nich zisk a mieru rentability u mlieka a hovädzieho mäsa.

Spracovali sme výsledky 117 poľnohospodárskych podnikov, ktoré plnili úlohy päťročného plánu ako vo výrobe mlieka, tak vo výrobe hovädzieho mäsa, a to za Juhomoravský kraj z OPS Gottwaldov, Prostějov a Uherské Hradiště ($n = 32$) a za Západoslovenský kraj z OPS Bratislava, Galanta, Dunajská Streda, Komárno, Nitra, Senica, Trenčín a Trnava ($n = 85$). Vypočítali sme:

I. Vlastné náklady s obmedzenou cenovou úpravou (OCÚ) a s úplnou cenovou úpravou (ÚCÚ) na:

- 1 l mlieka,
- 1 kg hmotnosti mladého dobytky do 6 mesiacov,
- 1 kg prírastku vo výkrme,
- 1 kg živej hmotnosti za celú dobu výkrmu (vrátane odchovu) až do odovzdania na bitúnok.

II. Realizačnú cenu za:

- 1 l mlieka,
- 1 kg živej hmotnosti z výkrmu.

- III. Pomer medzi vlastnými nákladmi na 1 l mlieka a 1 kg vyrobeného mäsa a pomer medzi realizačnou cenou za 1 l mlieka a 1 kg živej hmotnosti.
- IV. Pri akej úrovni užitočnosti, t. j. dojvosti a denných prírastkoch živej hmotnosti vo výkrme boli dosiahnuté priemerné vlastné náklady, príp. zisk a miera rentability.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Ako vyplýva z prepočtov v tab. I, v hodnotených poľnohospodárskych podnikoch výroba hovädzieho mäsa inklinovala k strate. V poľnohospodárskych podnikoch Juhomoravského kraja (JmK) bola výroba 1 kg živej hmotnosti pri kalkulácii s obmedzenou cenovou úpravou stratová (−0,24 Kčs), s úplnou cenovou úpravou na hranici rentability (+0,05 Kčs). V poľnohospodárskych podnikoch Západoslovenského kraja (ZsK) bola vypočítaná výrazná strata výroby 1 kg živej hmotnosti, a síce −2,68 Kčs s obmedzenou cenovou úpravou a −1,13 Kčs s úplnou cenovou úpravou, miera rentability −10,72 % a −4,5 %.

V tých istých podnikoch boli ukazovatele výroby 1 l mlieka ziskové, a to v poľnohospodárskych podnikoch JmK s úplnou cenovou úpravou 0,53 Kčs a ZsK 0,54 Kčs, miera rentability bola 13,59 % a 14,38 %.

Hospodársky efekt vo výrobe mlieka pokladáme za priaznivý, zatiaľ čo výroba mäsa inklinuje k strate. Vyhodnotenie ekonomickej efektívnosti s úplnou cenovou úpravou pokladáme za smerodatnejšie ako s obmedzenou cenovou úpravou.

Ďalej sme vypočítali rozdiel vlastných nákladov na 1 kg živej hmotnosti v období dodávky oproti vlastným nákladom na 1 kg prírastku za dobu vlastného výkrmu, ktoré boli vyššie v poľnohospodárskych podnikoch JmK s obmedzenou cenovou úpravou o 2,38 Kčs (23,18 − 20,80) a s úplnou cenovou úpravou o 3,64 Kčs (24,52 − 21,88), v ZsK s obmedzenou cenovou úpravou o 2,98 Kčs (25,00 − 22,02) a s úplnou cenovou úpravou o 3,23 Kčs (25,28 − 22,05). Pri výrobe mäsa, resp. určení realizačnej ceny mäsa treba zohľadniť skutočné náklady na 1 kg živej hmotnosti. Rozdiely vlastných nákladov pri účtovaní s úplnou cenovou úpravou boli v oboch prípadoch vyššie ako s obmedzenou cenovou úpravou.

Pre úplnejšie poznanie študovanej problematiky sme taktiež vypočítali pomer vlastných nákladov na 1 l mlieka oproti vlastným nákladom na 1 kg prírastku živej hmotnosti a pomer realizačnej ceny 1 l mlieka oproti 1 kg živej hmotnosti pri odovzdaní zvierat na bitúnok (tab. II). Zatiaľ čo pomer vlastných nákladov na 1 l mlieka k vlastným nákladom na 1 kg prírastku (za obdobie vlastného výkrmu) s úplnou cenovou úpravou bol v JmK 1 : 5,6 a v ZsK 1 : 6,06, pomer vlastných nákladov na 1 l mlieka k vlastným nákladom na 1 kg živej hmotnosti (za celé obdobie výkrmu) bol v JmK 1 : 6,3 a v ZsK 1 : 6,9. Pritom pomer realizačnej ceny 1 l mlieka k realizačnej cene 1 kg živej hmotnosti bol v JmK 1 : 5,5 a v ZsK 1 : 5,8 a približne sa zhodoval s údajmi o pomere vlastných nákladov na 1 l mlieka k vlastným nákladom na 1 kg prírastku len za obdobie vlastného výkrmu (bez odchovu).

Analyzovali sme príčiny rozdielneho pomeru vlastných nákladov na 1 l mlieka k nákladom na 1 kg živej hmotnosti a pomeru realizačných cien 1 l mlieka k cenám 1 kg živej hmotnosti. Domnievame sa, že tento rozdiel vyplýva z relatívne nižšej realizačnej ceny mäsa oproti mlieku a z vyšších vlastných nákladov na 1 kg prírastku živej hmotnosti za celé obdobie výkrmu vrátane odchovu oproti vlastným nákladom na 1 kg prírastkov len za obdobie vlastného výkrmu.

I. Vlastné náklady na 1 l mlieka a 1 kg živej hmotnosti

Ukazovateľ	JmK				ZsK			
	OCÚ	ÚCÚ	OCÚ	ÚCÚ	OCÚ	ÚCÚ	OCÚ	ÚCÚ
Vlastné náklady na 1 l mlieka	3,84	3,90	3,84	3,90	3,57	3,64	3,57	3,64
Realizačná cena 1 l mlieka								
a) bez doplnkových cenových nástrojov	3,85	3,85			3,71	3,71		
b) s doplnkovými cenovými nástrojmi			4,43	4,43			4,18	4,18
Zisk na 1 l mlieka	0,01	-0,05	+0,59	+0,53	+0,14	+0,07	+0,61	+0,54
Miera rentability %	+0,26	-1,28	+15,36	+13,59	+3,92	+1,92	+17,08	+14,83
Vlastné náklady na 1 kg živej hmotnosti								
1. v dobe odchovu	27,07	28,82	27,07	28,82	30,50	31,27	30,50	31,27
2. v dobe výkrmu	20,80	21,88	20,80	21,88	22,02	22,05	22,02	22,05
3. od narodenia do vyskladnenia	23,18	24,52	23,18	24,52	25,00	25,28	25,00	25,28
Realizačná cena 1 kg živej hmotnosti								
a) bez doplnkových cenových nástrojov	22,94	22,94			22,32	22,32		
b) s doplnkovými cenovými nástrojmi			24,57	24,57			24,15	24,15
Zisk na 1 kg živej hmotnosti	-0,24	-1,58	+1,39	+0,05	-2,68	-2,96	-0,85	-1,13
Miera rentability %	-1,04	-6,44	+6,00	+0,20	-10,72	-11,70	-3,41	-4,47

Mieru rentability do 4 % nemožno objektívne pokladať za významnú.

II. Prepočítanie koeficienty pomeru vlastných nákladov a realizačnej ceny 1 l mlieka a 1 kg živej hmotnosti

Ukazovateľ	Pomer 1 l mlieka k 1 kg mäsa			
	JmK		ZsK	
	OCÚ	ÚCÚ	OCÚ	ÚCÚ
I. Vlastné náklady k 1 kg prírastku vo výkrme	1 : 5,4	1 : 5,6	1 : 6,17	1 : 6,06
k 1 kg živej hmotnosti za celé obdobie	1 : 6,01	1 : 6,3	1 : 7,0	1 : 6,94
II. Realizačná cena				
a) bez doplnkových cenových nástrojov	1 : 6,0		1 : 6,0	
b) s doplnkovými cenovými nástrojmi		1 : 5,5		1 : 5,8

OCÚ – s obmedzenou cenovou úpravou

ÚCÚ – s úplnou cenovou úpravou

Z výsledkov usudzujeme, že relatívne vyššie vlastné náklady na 1 kg živej hmotnosti oproti vlastným nákladom na 1 l mlieka sú do určitej miery podmienené aj nižšou intenzitou prírastku (v praxi je nižšie využitie rastových schopností v dôsledku nedostatočnej úrovne výživy) oproti dosahovanej úrovni v intenzite dojivosti.

Nakoľko prídavok jadrovej zmesi na výrobu mlieka sa ukazuje efektívnejší ako pri výrobe mäsa, tak v úrovni výživy, chovatelia uprednostňujú dojnice pred výkrmovými zvieratami. Produkciu mlieka venujú väčšiu pozornosť aj nadriadené orgány (vyhodnocovanie mliečnej ligy), ktoré prísnejšie sledujú a vyhodnocujú doživnosť.

Uskutočnené rozborý a najmä dosiahnuté výsledky pri výpočte pomeru realizačných cien mlieka oproti mäsu (živej hmotnosti) nás viedli k predpokladom, že realizačná cena, podľa ktorej výrobu mäsa hodnotíme, vyplynula pravdepodobne z vlastných nákladov na 1 kg prírastku z obdobia výkrmu bez zohľadnenia zvýšených nákladov za obdobie odchovu, t. j. do živej hmotnosti 170–190 kg.

Výsledky v tab. I taktiež ukazujú, že vlastné náklady v období odchovu (asi do 6 mesiacov) na 1 kg živej hmotnosti (vrátane hodnoty teľaťa pri narodení) sú v rámci poľnohospodárskych podnikov JmK s úplnou cenovou úpravou 28,82 Kčs a v ZsK 31,27 Kčs. Číže vlastné náklady na 1 kg živej hmotnosti v období odchovu sú výrazne vyššie ako v období vlastného výkrmu, a síce v poľnohospodárskych podnikoch JmK o 6,94 Kčs (28,82 – 21,88) a v ZsK o 9,22 Kčs (31,27 – 22,05).

V bežných štúdiách ekonomiky výroby hovädzieho mäsa v praktickej prevádzke a podobne aj v odborných príspevkoch, prípadne i v článkoch vedeckých časopisov boli vlastné náklady na 1 kg prírastku počítané len za obdobie vlastného výkrmu, a preto aj vypočítaný finančný efekt, resp. zisk z výkrmu bol spravidla pozitívny.

Ako sme už poukázali, vypočítané vlastné náklady na 1 kg prírastku vo výkrme sú nižšie oproti skutočným, objektívnym vlastným nákladom, kde do kalkulácie výkrmu sú započítané aj náklady za odchované teľa, teda vrátane jeho ceny 4500–5500 Kčs.

Z výsledkov našich predchádzajúcich ekonomických štúdií predpokladáme, že efekt vo výrobe mlieka by mal reprezentovať 14–16 % mieru rentability. Ukazovatele nami spracovaných a vyhodnocovaných poľnohospodárskych podnikov sa v priemere približujú k tejto hodnote, nakoľko v podnikoch JmK bola dosiahnutá miera rentability 13,59 % a v ZsK 14,83 % (tab. I).

Pre kompletnejšie vyhodnotenie dojnice počítame aj so ziskom z realizácie, t. j. s mliekom odpredaným do mliekare (v JmK 93 %, v ZsK 92 % z výroby). Potom zisk z realizácie v prepočte na dojnicu a rok bol v JmK 1985 Kčs ($4\,027,1 \times 93 \% = 3\,745,1 \times 0,53$ Kčs), v Západoslovenskom kraji predstavoval 1910 Kčs ($3\,846,1 \times 92 \% = 3\,538,3 \times 0,54$ Kčs).

Vypočítali sme teoreticky možný zisk a mieru rentability 1 kg živej hmotnosti, vychádzajúc zo zisku na 1 l mlieka a pomeru nákladov na 1 l mlieka k nákladom na 1 kg živej hmotnosti (tab. II). Zisk na 1 l mlieka (tab. I) bol v poľnohospodárskych podnikoch JmK $0,53 \text{ Kčs} \times \text{prepočítací koeficient } 6,3 = 3,34 \text{ Kčs}$, v ZsK $0,54 \text{ Kčs} \times 6,9 = 3,73 \text{ Kčs}$. Realizačná cena 1 kg živej hmotnosti pri odovzdávke na mäso by sa mala zvýšiť v poľnohospodárskych podnikoch JmK približne o 3,34 Kčs a v ZsK o 3,73 Kčs.

Zvýšením realizačnej ceny 1 kg živej hmotnosti o 3,34 Kčs a 3,73 Kčs (tab. III) by sa dosiahol zisk na 1 kg živej hmotnosti s úplnou cenovou úpravou v poľnohospodárskych podnikoch JmK 3,39 Kčs a miera rentability 13,82 %, v poľnohospodárskych podnikoch ZsK 2,60 Kčs a miera rentability 10,3 %. Pričom priemeraná realizačná cena 1 kg živej hmotnosti by sa zvýšila na 28 Kčs. Vyššia miera rentability v poľnohospodárskych podnikoch JmK ako v ZsK vyplynula z vyšších denných prírastkov o 66 g, t. j. o 13 %.

III. Vlastné náklady a teoreticky možný zisk na 1 kg živej hmotnosti

Ukazovateľ	JmK	ZsK
Realizačná cena 1 kg živej hmotnosti s doplnkovými cenovými nástrojmi	24,57	24,15
+ doplnkový príplatok k realizačnej cene z prepočtov cez mlieko	3,34	3,73
Celková vypočítaná realizačná cena koeficientom cez zisk za 1 l mlieka	27,91	27,88
Vlastné náklady na 1 kg živej hmotnosti s úplnou cenovou úpravou	24,52	25,28
Zisk na 1 kg živej hmotnosti	3,39	2,60
Miera rentability %	13,82	10,30

Za predpokladu, že terajšia výroba mäsa je na hranici rentability, a to v poľnohospodárskych podnikoch obidvoch krajov, bol by prepočítaný zisk na 1 vykrmeného býčka (po zvýšení realizačnej ceny o uvedené hodnoty) v podnikoch JmK 1 663 Kčs (498 kg ž. h. pri predaji $\times$ 3,34 Kčs) a v podnikoch ZsK 1 660 Kčs (445 kg $\times$ 3,73 Kčs). Ak by sme vo výkrme počítali s 1,3 % úhynom a 7,8 % nutných porážok, potom zisk z realizácie na býčka by sa znížil asi o 6 %, resp. o 99,7 Kčs, t. j. na hodnotu približne 1 560 Kčs (1660 – 100).

Pokladáme za potrebné urobiť výrobu mäsa (výkrm) rovnako ekonomicky efektívnu, ako sa ukázala výroba mlieka. Výroba mäsa mladého dobytky s kombinovanou úžitkovosťou, ktoré sa vyznačuje lepšou kvalitou, by mala mať vyššiu mieru rentability ako výroba mlieka. U mliekových plemenných typov by mala byť miera rentability zasa vyššia cez výrobu mlieka ako cez výrobu mäsa.

Ako sme už uviedli, v sledovaných poľnohospodárskych podnikoch je menšia intenzita prírastku vo výkrme býčkov (s prihliadnutím na možné produkčné schopnosti). To je jedna z príčin, prečo ekonomický efekt vo výkrme v súčasnej dobe nedosahuje takmer žiadny zisk. Je veľkým nedostatkom, že vo výrobnej praxi dostatočne nevyužívame rastové schopnosti výkrmových zvierat, a to nielen u kombinovaných plemenných typov českého a slovenského strakatého plemena, ale aj u jednotlivých typov krížencov domácich kombinovaných plemien s rôznymi mliekovými plemenami. Priemerný denný prírastok u výkrmových býčkov bol v poľnohospodárskych podnikoch JmK 0,824 kg a ZsK 0,758 kg. Z reálne možných denných prírastkov 1,0 až 1,1 kg dosahujú sotva 76–82 %.

Podrobnejšia analýza tých poľnohospodárskych podnikov, v ktorých denné prírastky dosahovali 0,60–0,70 kg ukázala, že tieto podniky mali nedostatočnú úroveň výživy, vyplývajúcu z nedostatku výroby objemových krmív na veľkú dobyčiu jednotku (VDJ), reprezentovanú v priemere 3,8 t sušiny (bez slamy), čo predstavuje 85 % z požadovanej normy 4,4 t.

Naše predchádzajúce rozborý ekonomiky výkrmu ukázali, že pri súčasných vlastných nákladoch, a porážkovej hmotnosti 450–480 kg začína byť výroba mäsa v prevážnej väčšine poľnohospodárskych podnikov rentabilná pri priemerných denných prírastkoch okolo 0,90 kg. Takýto prírastok trvalého charakteru dosahovala sotva 1/3 poľnohospodárskych podnikov v SSR.

Pre doplnenie problematiky úrovne výkrmu uvádzame aj dĺžku vlastného výkrmu, ktorú z ekonomického hľadiska treba tiež pokladať za dôležitú. Tým, že sa pri nízkych prírastkoch predlžuje doba výkrmu, zvyšuje sa potreba krmív (na zachovné dávky), zároveň sa zvyšujú odpisy základných výrobných prostriedkov a samozrejme aj pracovné náklady.

Za predpokladu, že priemerná hmotnosť vykrmeného býčka pri odovzdávke na mäso bude v ČSR 500 kg a v SSR 470 kg, potom pri odpočítaní živej hmotnosti pri zaradení do výkrmu (190 kg) ostáva pre vlastný výkrm v ČSR 310 kg a v SSR 280 kg. Dĺžka výkrmu bude v poľnohospodárskych podnikoch JmK 376 dní (310 : 0,824) a v ZsK 369 dní (280 : 0,758).

Pozrime sa na študovanú problematiku z pohľadu niektorých iných autorov. Suchánek (1985) udáva, že v NSR je cena mlieka 0,65 M a cena mäsa u kombinovaného plemena 8,72 M a u mliekového nížinného plemena 5,92 M. Rozdiel ceny mäsa medzi kombinovaným a mliekovým plemenným typom je 2,8 M, resp. 47 %. Vypočítaný pomer mlieka k mäsu je u kombinovaného plemena 1 : 13,4 (8,72 : 0,65) a u mliekového nížinného plemena 1 : 9,1 (5,92 : 0,65).

Podobne Rutzmoser (1979) pristupuje k hodnoteniu ceny mlieka a mäsa z pohľadu špecializácie výroby a štruktúry stáda. Uvádza, že sú nutné cenové zmeny (hospodárske koeficienty využitia) pri rozdielnom zastúpení výroby mlieka a mäsa na plošnú jednotku. Pri menšom vyraďovaní dobytky (množstvo mäsa v prevážnej miere zahrňujú vyradené kravy) je priemerný celkový pomer mlieka k mäsu 1 : 6,7. Pri odchove a brakovaní podľa skutočného, správneho zootechnického pomeru je priemerná cena mlieka k mäsu 1 : 7,4. Pre rovnaké využitie plôch s prevahou cez výrobu mäsa musel by byť dosiahnutý cenový pomer mlieka k mäsu 1 : 15. Pritom pre rovnaké pracovné využitie bol by potrebný pomer 1 : 9 až 1 : 10. Rutzmoser (1979) taktiež vypočítal, že zootechnické postupy s vysokou produkciou mlieka a nižšou produkciou mäsa na jednotku plochy dosahujú pri vychádzajúcich údajoch najlepšie zúžitkovanie plochy.

Potvrdzujú to aj naše výsledky pri výpočte vlastných nákladov na 1 kg redukovaného mlieka (mlieko + hovädzie mäso prepočítané na mlieko v pomere 1 : 7, čiže 1 kg mäsa = 7 l mlieka). Výroba bola tým lacnejšia, čím väčší bol vo výrobe redukovaného mlieka podiel vlastného mlieka, (napr. 60 %) a nižší podiel (40 %) prepočítaného mlieka.

Ak by sme prevzali prepočtové koeficienty doporučované Rutzmoserom (1979), potom realizačná cena 1 kg živej hmotnosti cez prvý a najnižší koeficient 6,7 by reprezentovala poľnohospodárske podniky ZsK 28 Kčs a JmK 29,7 Kčs za 1 kg živej hmotnosti. Druhý prepočtový koeficient 7,4, doporučovaný pri správnom brakovaní a štruktúre stáda, by zvýšil realizačnú cenu mäsa v poľnohospodárskych podnikoch ZsK na 30,9 Kčs a JmK až na 32,8 Kčs (tab. IV).

IV. Výpočet realizačnej ceny mäsa cez prepočítacie koeficienty

Ukazovateľ	JmK	ZsK
Realizačná cena 1 l mlieka	4,43	4,18
Realizačná cena 1 kg živej hmotnosti	27,90	28,84
Pomer nákladov na 1 l mlieka k nákladom na 1 kg živej hmotnosti	1 : 6,3	1 : 6,9
Náš prepočet realizačnej ceny mäsa cez zisk 1 l mlieka a prepočítací koeficient	27,91	27,88
Prepočet ceny živej hmotnosti podľa zisku za 1 l mlieka a stúpajúcich prepočítacích koeficientov:		
× 6,4	28,35	26,75
× 6,5	28,79	27,17
× 6,6	29,23	27,59
× 6,7	29,68	28,00
× 6,8	30,12	28,42
× 6,9	30,56	28,84
× 7,0	31,01	29,26
× 7,1	31,45	29,68
× 7,2	31,89	30,10
× 7,3	32,34	30,51
× 7,4	32,78	30,93
× 7,5	33,23	31,35

Realizačná cena bez doplnkových cenových nástrojov.

Koeficienty vypočítané Rutzmöserom, vyjadrujúce pomer cenových relácií vo výrobe mlieka a mäsa, svojim spôsobom nepriamo potvrdzujú aj naše výsledky, že cenový rozdiel medzi mliekom a mäsom bude žiadúce upraviť v prospech ceny hovädzieho mäsa.

ZÁVER

Spracované údaje a vyhodnotenia predkladáme k diskusii k prehodnoteniu zisku a miery rentability ako u mlieka, tak u mäsa. Predpokladáme, že finančne by sa mal zefektívniť ten výrobok, o ktorý je veľký záujem konzumenta, resp. rešpektovať spoločenskú objednávku u spotrebiteľa.

Zároveň sa domnievame, že obidva druhy výrobkov, ako mlieko, tak mäso, by mali dosahovať mieru rentability 12–16 %, ak sa má ich výroba prirodzenou cestou zvyšovať a skvalitňovať a chov hovädzieho dobytku, resp. výroba mlieka a mäsa byť pre chovateľa atraktívnejšia.

Zatiaľ čo vypočítaná miera rentability v poľnohospodárskych podnikoch JmK iba inklinuje k strate, v poľnohospodárskych podnikoch ZsK bola miera rentability s obmedzenou cenovou úpravou (–10,7 %) a s úplnou cenovou úpravou (–4,5 %) výrazne stratová. Prepočítaním realizačnej ceny podľa zisku u mlieka a prepočítacieho koeficienta výšky nákladov na 1 l mlieka k nákladom na 1 kg živej hmotnosti by sa zaistila miera rentability v podnikoch JmK 13,8 % a v podnikoch ZsK 10,3 %, pričom priemerná realizačná cena mäsa by sa zvýšila na 28 Kčs.

Pokladáme za samozrejmé, že ako primárne ostáva správne racionalizovať nákladové položky predovšetkým v závislosti na vyššej intenzite denných prírastkov vo výkrme. Jednako nemôžeme zabúdať ani na zmenu realizačnej ceny 1 kg živej hmotnosti za účelom dosiahnutia požadovaného zisku. Samotný zisk či miera rentability pôsobia ako ďalší výrazný stimul k zvýšeniu výroby a tým samozrejme k zvýšeniu ďalšej ekonomickej efektívnosti vo výrobe mäsa.

Dosahovanie objektívnej rentability vo výrobe hovädzieho mäsa treba pokladať za dôležité najmä pri nastupujúcej prestavbe hospodárskeho mechanizmu v rámci racionálnej tvorby finančných zdrojov a uplatnenia samofinancovania v špecializovaných farmách na výrobu hovädzieho mäsa.

Správna realizačná cena obidvoch výrobkov musí umožniť vytvorenie požadovaného zisku a cez tento realizovať množstvo i kvalitu výroby príslušného produktu. Nepredpokladáme, že by súčasná výroba mlieka presahovala záujem spotrebiteľa. Momentálna zdanlivá nadvýroba mlieka je do veľkej miery odrazom nízkej kvality mlieka a všetkých výrobkov z neho. Väčší záujem o mlieko a mliečne výrobky ovplyvní lepšia kvalita a inovovaný sortiment, najmä tvrdé syry typu ementál. To, že súčasná spotreba mlieka nie je vysoká, vidieť aj z toho, že spotreba syrov u nás je v priemere 6,3 kg na obyvateľa, zatiaľ čo v iných štátoch s vysokou úrovňou racionálnej výživy 14–16 kg i viac. Podobne je to aj u ďalších špeciálnych mliečnych výrobkov, ale aj u samotného konzumného mlieka, (napr. vo Fínsku 235 kg).

Tak ako začíname venovať väčšiu pozornosť kvalite mlieka, rovnako treba venovať väčšiu pozornosť kvalite mäsa, ktorú vyžaduje konzument. Pri zlepšení kvality hovädzieho mäsa sa zvýši jeho konzumácia na úkor bravčového mäsa.

I keď z daného rozboru a vypočítaných výsledkov nemožno zatiaľ robiť jednoznačné závery, z údajov vyplýva, že nie je dodržiavaná prirodzená požiadavka zisku, resp. miery rentability vo výrobe hovädzieho mäsa, ktorá by mala u ekonómov, resp. chovateľov pôsobiť ako stimulačný prostriedok pre zvýšenie intenzity výroby a samozrejme i kvality mäsa.

Literatúra

RUTZMOSER, K.: Vliv odchovu a doby využívání na užítkovost dojníc. Bayerische Landwirtschaftliches Jahrbuch, 1979, č. 4, s. 403–415.

SUCHÁNEK, B.: Cestovná správa zo študijného pobytu v NSR. Výzkum v chovu skotu, Vědecký bulletin. Rapotín, VÚCHS 1985.

Došlo 31. 7. 1987

JURČO V., Výskumný ústav živočišnej výroby, Nitra

Porovnanie výrobných nákladov a realizačných cien mlieka a hovädzieho mäsa

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 3, s. 167–176. — 4 tab., lit. 2, res. slov., rus., angl., něm.

skot, mléko, maso, vlastní náklady, míra rentability, ceny realizační, analýza ekonomická, výsledky výzkumu

Ekonomika a rentabilita jednotlivých druhov výrobkov patrí medzi rozhodujúce faktory, ktoré ovplyvňujú intenzifikáciu. V predkladanej práci sme porovnali rentabilitu výroby 1 l mlieka a 1 kg živej hmotnosti v tých istých poľnohospodárskych podnikoch Juhomoravského a Západoslovenského kraja. Dosiahnuté výsledky ukázali, že zatiaľ čo výroba mlieka vykazovala asi 13–15% mieru rentability, výroba hovädzieho mäsa, resp. 1 kg živej hmotnosti bola buď na hranici rentability, alebo stratová. Prepočty prevedené prostredníctvom pomocných koeficientov na úpravu realizačnej ceny ukázali, že v prípade, ak poľnohospodárske podniky nebudú vedieť výrazne zvýšiť denné prírastky vo výkrme a tým znížiť vlastné náklady, potom pre zaistenie požadovanej rentability výroby hovädzieho mäsa sa ukazuje žiadúce zvýšiť realizačnú cenu 1 kg živej hmotnosti okolo 3 až 3,50 Kčs pre zaistenie 10–14% miery rentability, ktorá je potrebná na reprodukciu vložených finančných prostriedkov.

ЮРЧО В., Научно-исследовательский институт животноводства, Нитра

Сравнение производственных издержек и реализационных цен на молоко и говядину

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 3, с. 167–176. — 4 табл., лит. 2, рез. слов., русск., англ., нем.

крупный рогатый скот, мясо, себестоимость, мера рентабельности, реализационные цены, экономический анализ, результаты работ

Экономика и рентабельность отдельных видов продуктов относятся к решающим факторам, обуславливающим интенсификацию. Сравнивали рентабельность производства 1 л молока и 1 кг ж. в. в хозяйствах Южноморавского и Западнословацкого краев. Результаты показали, что в то время как молочное производство достигает меру рентабельности в 13–15 %, то говядина находится либо на ее границе, либо убыточна. Пересчеты с помощью вспомогательных коэффициентов коррекции реализационной цены показали, что в тех случаях, когда хозяйства не могут заметно повышать среднесуточные привесы и, следовательно, сокращать себестоимость, то для обеспечения нужной рентабельности мясного производства целесообразно повышать реализационную цену за кг ж. в., что необходимо для репродукции затраченных средств.

Comparison of Production Costs and Realization Prices of Milk and Beef

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 3, pp. 167–176. — 4 tabs, refs 2, summaries in sl, ru, en, de

cattle, milk, meat, prime costs, profitability rate, realization prices, economic analysis, results of research

The economics and profitability of the kinds of products belong to the decisive factors which influence the intensification. In the present study, the profitability of the production of 1 l milk and 1 kg live weight was compared in the identical agricultural enterprises of the South Moravian and West Slovakian regions. The results demonstrate that whilst the production of milk reached approximately 13–15 % profitability rate, production of beef, i. e. 1 kg live weight, was either of minimum profitability or unprofitable. The calculations carried out by help of auxiliary coefficients for the adjustment of realization prices pointed out the fact that unless a significant increase is achieved in weight gains during fattening and thus also a decrease in prime costs, it will be necessary, in order to secure the required profitability of beef production, to increase the realisation price of 1 kg live weight for approximately 3 – 3.50 Kčs, to maintain 10–14 % profitability rate, needed for the reproduction of financial means.

JURČO V., Forschungsinstitut für tierische Produktion, Nitra

Vergleich des Produktionsaufwandes und der Realisierungspreise bei Milch und Rindfleisch

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 3, S. 167–176. — 4 Tab., Lit. 2, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtech.

Rinder, Milch, Selbstkosten, Rentabilitätsmaß, Realisierungspreise, ökon. Analyse, Forschungsergebnisse

Ökonomie und Rentabilität der einzelnen Erzeugnisarten gehören zu den entscheidenden Faktoren, von denen die Intensivierung beeinflusst wird. Im Beitrag werden die Produktionsrentabilität von 1 Liter Milch und 1 Kg Fleisch (Lebendgewicht) unter gleichen Bedingungen des Südmährischen und des Ostslowakischen Bezirks verglichen. Die erzielten Ergebnisse zeigten, daß bisher bei der Milchproduktion ein Rentabilitätskoeffizient von 13–15 % erzielt wurde während die Rindfleischproduktion (1 Kg Lebendgewicht) entweder an der Rentabilitätsgrenze lag oder verlustbringend war. Berechnungen mit Hilfe von Koeffizienten der Veränderung der Realisierungspreise zeigten, daß zur Sicherung der erforderlichen Rentabilität der Produktion von Rindfleisch der Preis um 3 – 3,50 Kcs erhöht werden müßte, um eine 10–14 % Rentabilitätsrate zu erreichen, die notwendig ist zur Reproduktion der investierten Mittel, wenn es den landwirtschaftlichen Betrieben nicht gelingt, die täglichen Zuwächse an Mastgewicht zu sichern resp. die Selbstkosten wesentlich zu senken.

Adresa autora:

Ing. Vladimír Jurčo, CSc., Výskumný ústav živočíšnej výroby, Hlohovská 2, 949 92 Nitra

V uplynulém období sehrál potravinářský průmysl pozitivní roli při zajišťování výživy obyvatel a významně přispěl k tomu, že spotřebou potravin na 1 obyvatele se řadí ČSSR mezi nejvyspělejší země světa.

Náročnější úkoly a nové prvky v soustavě plánovitého řízení národního hospodářství a ZPoK vyžadují nové přístupy k řešení dalšího rozvoje potravinářského průmyslu a jeho jednotlivých oborů, jak zdůrazňují i zásady přebudování hospodářského mechanismu, schválené předsednictvem ÚV KSČ a vládou ČSSR. Vyšší efektivnost při zhodnocování zemědělských surovin a dosahování vyšší kvality potravin je nutno řešit cestou dalšího sladování zájmů zemědělské prvovýroby a zpracovatelů, důsledným uplatňováním chozrasčotních vztahů a omezováním nežádoucího přerозdělování výsledků hospodaření jak mezi jednotlivými organizacemi potravinářské vertikály, tak i v rámci oborů, a tím vytvářet podmínky pro zvyšování samostatnosti a odpovědnosti podniků za dosahované výrobní a ekonomické výsledky.

Zajištění kvalitativně vyšší úrovně rozšířené reprodukce i v potravinářském průmyslu vyžaduje uplatňovat v plné míře všechny poznatky vědeckotechnického rozvoje a iniciativy pracujících a přistupovat k řešení těchto úkolů potravinářského průmyslu z nových pozic.

Uplatňované formy organizace a řízení v potravinářském průmyslu musí pro celý ZPoK vytvářet předpoklady pro co nejlepší sladění územního a oborového principu jeho řízení a široce rozvinout princip demokratického centralismu. Vyvážené uplatňování obou stránek tohoto principu vyžaduje rozpracovat a postupně realizovat metody nepřímého řízení. V souvislosti s tím je třeba provést po celé řídicí vertikále potravinářského průmyslu (od centrální sféry přes podnik až po závod) decentralizaci a účelnou dělbu pravomoci a odpovědnosti, umožňující šířeji a pružněji zabezpečovat plnění celospolečenských potřeb a náročnějších požadavků spotřebitele při růstu efektivnosti a jakosti potravinářských výrobků.

Dělba pravomoci a odpovědnosti po celé řídicí vertikále umožní efektivnost řízení ZPoK a jeho jednotlivých součástí a bude orientovat jednotlivé řídicí stupně k řešení jim příslušejících problémů.

Přitom je nezbytné využít i zkušenosti se zdokonalováním organizačních a řídicích struktur v potravinářském průmyslu ostatních socialistických zemí.

CHARAKTERISTIKA A ZVLÁŠTNOSTI POTRAVINÁŘSKÉHO PRŮMYSLU V ZPoK

Potravinářský, resp. zpracovatelský průmysl má v rámci národního hospodářství důležité politické a ekonomické poslání, které spočívá v soustavném zabezpe-

čování racionální výživy obyvatelstva při trvalé snaze o omezení závislosti na dovozu potravin mírného pásma, a tím má postupně zvyšovat soběstačnost zemědělsko-potravinářského komplexu.

Dále je úkolem potravinářského průmyslu maximálně efektivně, na základě širšího využívání moderních biotechnologických postupů a poznatků VTR, zhodnocovat zemědělské suroviny, omezovat ztráty ve výrobě potravin, spoluprací s obchodem pružněji reagovat na změny spotřebitelské poptávky a plně zajišťovat společenskou potřebu potravinami v požadovaném množství, sortimentu, kvalitě a rovnoměrném rozložení podle potřeb různých sociálních a příjmových skupin obyvatelstva.

Vyšší stupeň uspokojování spotřebitelské poptávky vyžaduje výraznější zlepšování úrovně balení potravin, včetně zvyšování trvanlivosti potravinářských výrobků.

Potravinářský průmysl má jednoznačně zpracovatelský charakter s převážně hromadnou výrobou. V rozhodující míře zpracovává suroviny dodané ze zemědělské prvovýroby, které vykupuje většinou přímo ze zemědělských podniků, zčásti prostřednictvím nákupní organizace nebo od drobných pěstitelů.

V důsledku intenzifikace zemědělské výroby se zvýšila soběstačnost v produkci zemědělských výrobků z 92,5 % v období 6. pětiletky na 97 % koncem 7. pětiletky a tím mohl potravinářský průmysl snížit nároky na dovoz surovin ze zahraničí.

Vazba na zemědělské podniky není dána pouze jednostranným materiálním tokem (získáváním surovin), ale potravinářský průmysl dodává zpětně do zemědělských podniků krmiva (zbytky po zpracování surovin), některá hnojiva, zčásti distribuuje osiva, provádí konzultační a poradenskou činnost, případně další činnosti, které nejsou zcela pokryty specializovanými organizacemi, aby si zajistil požadované množství, kvalitu a případně i rovnoměrnost dodávek surovin.

I v rámci prohlubujících se vztahů mezi zemědělstvím a potravinářským průmyslem uvnitř ZPoK si zachovává zemědělství prioritní postavení. Tato tendence se projevuje nejen v absolutním růstu vzájemných dodávek těchto dvou složek komplexu, ale i při jejich relativním vyjádření vzhledem k jejich celkové výrobní spotřebě.

Vývoj vzájemných dodávek v absolutním vyjádření v mil. Kčs (v cenách užití) ukazuje tab. I.

Údaje svědčí o rostoucích dodávkách zemědělských surovin k dalšímu zpracování v potravinářském průmyslu a o klesajících zpětných dodávkách.

Ještě výstižněji dokumentují tento vývoj vzájemných dodávek údaje relativní (tab. II).

Tyto údaje potvrzují, že roste úloha zemědělství jako hlavního dodavatele potravinářského průmyslu a řešení úkolů potravinářského průmyslu musí proto probíhat ve vzájemné součinnosti se zemědělstvím.

Současný stav organizační struktury i územní rozložení zpracovatelských kapacit potravinářského průmyslu je výsledkem historického vývoje, kterým prošly jednotlivé obory v procesu socializace.

Tento vývoj byl charakterizován podstatnou změnou v počtu a velikosti potravinářských závodů, provozoven a dílen. Z přibližně 42 tisíc v roce 1946 klesl tento počet asi na 28 600 v roce 1950, na 9 300 v roce 1955 a asi na 2 000 v současné době (z toho je asi třetina v SSR). Zároveň v řadě oborů došlo i k významným kvalitativním změnám v souvislosti s přechodem od řemeslného charakteru potravinářské výroby na moderní velkovýrobní technologie.

Vznik VJH potravinářského průmyslu byl objektivně spojen s procesem koncentrace výroby a s požadavky vyplývajícími z intenzivního rozvoje výrobních sil.

I. Vývoj vzájemných dodávek v cenách užití (mil. Kčs)

Dodávka	1967	1973	1977	1982
Ze zemědělství do potravinářského průmyslu	30 542 = 100	37 945 124	47 755 156	64 247 210
Z potravinářského průmyslu do zemědělství	1 502 = 100	1 155 77	652 43	861 57

Pramen: Zhodnocení úrovně meziodvětvových vztahů v ZPK (ÚÚNV 1985)

II. Podíl vzájemných dodávek (v %) – podíl dodávajícího odvětví na výrobní spotřebě odebírajícího odvětví

Podíl vzájemných dodávek	1967	1973	1977	1982
Podíl zemědělských dodávek na výrobní spotřebě potravinářského průmyslu	52,62	50,40	51,09	54,36
Podíl dodávek z potravinářského průmyslu na výrobní spotřebě zemědělství	3,36	2,01	0,91	0,93

Pramen: Zhodnocení úrovně meziodvětvových vztahů v ZPK (ÚÚNV 1985)

Probíhal současně ve všech odvětvích národního hospodářství a byl spojen s požadavky dále posilovat úlohu centra v řízení a plánování.

Současná základní organizační struktura je stabilizována od poloviny šedesátých let. V souvislosti s federativním uspořádáním státu došlo k rozdělení působnosti celostátních VHJ potravinářského průmyslu do jednotlivých republik.

Vzhledem k nižšímu počtu podniků v SSR došlo ke spojení některých oborů potravinářského průmyslu. Základní organizační strukturu potravinářského průmyslu řízeného MZVž ČSR tvoří v současné době 13 VHJ včetně VHJ Strojbal. Z 12 VHJ vlastního potravinářského průmyslu je organizačněprávní forma koncernu uplatněna u průmyslu mlékárenského, drůbežářského, masného, tukového, cukrovarnického, lihovarsko-konzervářského a pivovarnicko-sladovarnického (tedy u 7 VHJ). Výrobně hospodářská jednotka Mlýnský a pekárenský průmysl je organizována formou trustu a 4 VHJ jsou organizačně uspořádány jako oborové podniky – Mrazírny, Škrobárny, Čs. tabákový průmysl a Čokoládovny. Část kapacity pekárenského a cukrárenského průmyslu a výroby sodovek je řízena na krajské úrovni národními výbory. Výroba některých masných výrobků, lahůdek, nealkoholických nápojů, vína a dalších potravinářských výrobků probíhá ve výrobních spotřebních a zemědělských družstev.

Koncernové organizační uspořádání jednotlivých VHJ bylo vytvořeno po roce 1980, kdy na uvedené formy přešly VHJ z trustové formy ve dvou etapách (od 1. 1. 1981 pět VHJ a od 1. 1. 1982 další dvě VHJ).

V SSR jsou organizace potravinářského průmyslu obdobné. Přejít na koncernovou formu byl proveden k 1. 1. 1986 u VHJ Cukor-cukrovinky. Mlékárenský

průmysl, Pivovary a sladovny a Drůbežářský průmysl jsou trasty. Organizační forma trust je dále uplatněna ve VHJ Masný průmysl, Liko a Mlýnský a pekárenský průmysl. Forma oborového podniku je uplatněna u VHJ Čs. tabákový průmysl, Palma, Vinařské závody a Strojírny potravinářského průmyslu.

Centrálně je projektová činnost pro organizace potravinářského průmyslu zabezpečována projektovými organizacemi (Potravinoprojekt), ústředně řízenými ministerstvy zemědělství a výživy republik.

Tato ministerstva řídí rovněž některé další organizace, které jsou pověřeny zabezpečováním činností pro potravinářský průmysl. Jde především o organizace vědeckovýzkumné základny (výzkumné ústavy potravinářského průmyslu Praha a Bratislava) a Strojbal, resp. Strojírny potravinářského průmyslu. VHJ potravinářského průmyslu nejsou vybaveny a ani v rámci resortu pro ně není zajištěno provádění stavební činnosti (jak pro vlastní údržbu, tak pro investice).

Organizační struktura potravinářského průmyslu v ČSR a SSR je zřejmá ze schématu (zachycuje stav ke konci roku 1986).

Většina VHJ potravinářského průmyslu je vybavena vlastní vědeckovýzkumnou základnou na úrovni oborového výzkumného nebo vývojového pracoviště, projekcí, konstrukčními, vývojovými a strojírenskými dílnami pro zajišťování výzkumu a vývoje ve vlastním oboru.

Organizační schéma potravinářského průmyslu ČSR a SSR — stav k 31. 12. 1986 (podniky/závody)

Potravinářský průmysl MZVž ČSR	Potravinářský průmysl MZVž SSR
Hospodářské organizace 13	Hospodářské organizace 11
Koncerny 7	Koncerny 1
1. Cukrovarnický průmysl 8/60	1. Cukor — Cukroviny 13
2. Drůbežářský průmysl 8/46	
3. Mlékárenský průmysl 7/76	Trusty 6
4. Pivovary a sladovny 12/88	1. Liko 7/34
5. Tukový průmysl 9/13	2. Masný průmysl 4/28
6. Konzervárny a lihovary 10/59	3. Mlýnský a pekárenský průmysl 5/36
7. Masný průmysl 11/45	4. Drůbežářský průmysl 7/42
	5. Mlékárenský průmysl 4/34
Trasty 1	6. Pivovary a sladovny 5/13
Mlýnský a pekárenský průmysl 2/11	
Oborové podniky 5	Oborové podniky 4
1. Čs. tabákový průmysl 1/5	1. Čs. tabákový průmysl 1/9
2. Čokoládovny 1/15	2. Palma 1/6
3. Mrazírny 1/22	3. Strojírny potravinářského průmyslu 1/5
4. Strojbal 1/10	4. Vinařské závody 1/7
5. Škrobárny 1/9	

V potravinářském průmyslu ČSR došlo po roce 1980 v intencích Souboru opatření k přechodu téměř všech trastových VHJ na koncernovou formu organizace, bez potřebné hlubší analýzy podstaty technologických vazeb prostorově i organizačně oddělených strukturálních jednotek jednotlivých VHJ potravinářského průmyslu a bez přihlédnutí ke specifickým jednotlivých výrobních oborů. V takovýchto podmínkách nemohla být přeměna trastu na koncern spojena s očekávaným ekonomickým efektem. Mnohdy se po organizační změně hledají teprve možnosti uplatnění koncernového způsobu řízení. Z hlediska optimálního a proporcionálního rozvoje jednotlivých subsystémů v rámci ZPoK se zavedením koncernového uspořádání VHJ v potravinářském průmyslu podstatně zhoršuje možnost plánovitě koordinovat tento rozvoj územními články státního hospodářského řízení, zejména KZS. Možnost výkonu této koordinační funkce se přesouvá na centrální úroveň řízení (na MZVŽ).

Přitom je nutno konstatovat, že přechod jednotlivých VHJ potravinářského průmyslu na koncernovou formu znamenal v podstatě „uznání“ stavu v jejich organizaci a řízení, tak jak se skutečně v existujících trastových formách vyvinul. V průběhu let došlo totiž v trastových formách ke značné centralizaci řídicí pravomoci na úrovni generálního ředitelství na úkor podniků a závodů. Tento stav byl do značné míry způsoben i řadou vnějších vlivů, ve kterých VHJ potravinářského průmyslu rozvíjely svou činnost. Šlo zejména o vlivy vyplývající z uplatňování metodiky rozpisu plánů, stanovování velkého množství ukazatelů, limitů a normativů a o šablonovité pochopení posilování úlohy centrálních orgánů řízení až po operativní zasahování do výroby i do odbytu.

V souvislosti s přechodem na koncernovou formu organizace se však nerealizoval hlavní záměr, tj. posílit ekonomickou samostatnost VHJ, a proto se projevil i určité negativní stránky této formy řízení.

V průběhu 7. pětiletky došlo ke kvalitativnímu obratu v rozvoji integračních vztahů mezi zpracovatelským průmyslem a zemědělskými podniky, vytvářením a využíváním integračních fondů a použitím částí fondů rozvoje (nyní fondu investic) ke společné investiční činnosti. K integračním účelům byly využity i finanční prostředky soustavové rezervy MZVŽ.

Pozitivním prvkem při rozvoji integračních vztahů je sílící tendence potravinářského průmyslu stabilizovat a zkvalitňovat surovinovou základnu, která je nezbytným předpokladem vyšší jakosti vyráběných potravin. Zvýšená aktivita potravinářského průmyslu se projevila tam, kde vznikaly problémy při zajišťování zemědělské suroviny v potřebných objemech, kvalitě, sortimentu a časovosti dodávek.

Například Konzervářský a mrazírenský průmysl se snaží stabilizovat výrobu ovoce a zeleniny nejenom vytvářením příznivějších ekonomických podmínek, ale také odbornou a materiálně technickou pomocí při zajišťování potřeb a při uplatňování vědeckotechnického pokroku. Ve větší míře se daří realizovat dlouhodobé smluvní vztahy. Např. Mrazírenský průmysl uzavřel v období 7. pětiletky dlouhodobé integrační smlouvy se 73 pěstiteli, od nichž formou přímých dodávek získává 96 % veškeré zeleniny a 50 % ovoce.

Obchod ovocem a zeleninou zaměřil integrační smlouvy především na výstavbu skladů pro ovoce, zeleninu a brambory. Na tyto účely vynaložil v průběhu 6. a 7. pětiletky prostředky ve výši 575 mil. Kčs a podílel se na výstavbě skladů o celkové kapacitě 170 tis. tun.

Dobrých výsledků při rozvíjení kooperačních a integračních vztahů dosáhl rovněž tukový, škrobářský, cukrovarnický a drůbežářský průmysl. Z nepotravinářských oborů se iniciativně zapojil do spolupráce se zemědělskými podniky lnářský průmysl, zejména při zajišťování výkonného genetického materiálu a potřebné

techniky. U drůbežářského, mlékárenského, konzervářského a mrazírenského průmyslu se projevuje stále výrazněji snaha prohloubit spolupráci s potravinářským obchodem. Jedná se zejména o kvalitní a zodpovědný průzkum spotřebitelské poptávky, o provádění aktivní obchodní politiky.

Je ale třeba konstatovat, že rozvoj kooperačních a integračních vztahů u jednotlivých oborů potravinářského průmyslu neprobíhá zatím se stejnou intenzitou. Zejména akce investiční spoluúčasti nejsou vždy uplatňovány na základě soustavné analýzy a směřovány na rozhodující úseky s nejvyšším efektem jejich využití.

I přes určitý pokrok VHJ dosud v nedostatečné míře ovlivňují rozmísťování zemědělské výroby se zřetelem na vyšší využití přírodních podmínek a racionalizaci dopravních cest v návaznosti na střediska zpracování a spotřeby. Ve větším rozsahu než dosud by se měly podílet na komplexním transferu VTR do zemědělských podniků, a to využitím vlastní výzkumné základny ve spolupráci s organizacemi biologických služeb a dalšími vědeckovýzkumnými pracovišti.

Je žádoucí dále vybavit odběratelské organizace pravomocemi tak, aby mohly operativněji využívat soustavu ekonomických nástrojů a účinněji působit na materiálně technické zabezpečení potřeb zemědělské prvovýroby. Je třeba ve větší míře a na vyšší kvalitativní úrovni rozvíjet spolupráci zpracovatelských a zemědělských podniků při prvotním zpracování suroviny, případně i při finalizaci potravinářských výrobků.

Rozhodujícím kritériem se musí stát celospolečenská efektivnost výroby a vyšší uspokojování trhu kvalitními potravinami.

Uspokojování trhu kvalitními potravinami úzce souvisí i s materiálně technickou vybaveností potravinářského průmyslu.

Nedostatečné materiálně technické zabezpečení nutí VHJ potravinářského průmyslu zajišťovat si vývoj a výrobu základních výrobních prostředků vlastními silami, protože jejich dodávky nejsou kryty z ostatních resortů, zejména ze strojírenství. Jde o nouzové řešení, které se negativně projevuje v ekonomice těchto výrobní i v technické úrovni zařízení.

Jednotlivé obory potravinářského průmyslu se liší stupněm opotřebení základních fondů a stupněm modernizace technologických zařízení a linek, přičemž v některých oborech jsou základní fondy z větší části odepsány. Tak např. míra opotřebení základních fondů činí podle údajů za rok 1985 u průmyslu cukrovarnického 60 %, a naopak u mražen 31,4 %. Průměrná míra opotřebení za potravinářský průmysl ČSR je 49,6 %. Na Slovensku je situace o něco lepší — průměrná míra opotřebení je 38,3 %. Nejvyšší opotřebení (49,9 %) je u tabákového průmyslu, nejnižší u průmyslu masného (27,8 %).

Značné rozdíly jsou i v pracovních podmínkách (podmínkách bezpečnosti a hygieny práce), což hraje zvláště významnou úlohu vzhledem k vysokému stupni feminizace potravinářského průmyslu.

Nedostatečná technická vybavenost potravinářského průmyslu se negativně odráží ve vztazích se zemědělskou prvovýrobou, při přejímce suroviny a objektivizaci především kvalitativních znaků. Potravinářský průmysl je nedostatečně vybaven i příslušnými přístroji na zjišťování zdravotní nezávadnosti jak nakupované suroviny, tak potravinářských výrobků.

NÁMĚTY NA RACIONÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ ORGANIZAČNÍCH A ŘÍDÍCÍCH STRUKTUR V POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU

Zdokonalování systému organizace a řízení jednotlivých oborů potravinářského průmyslu je nutno chápat jako významnou racionalizační činnost, zabezpečující

realizaci záměrů a cílů celého ZPoK. Prováděné i uvažované organizační změny i změny v systému řízení musí zároveň přispívat k integritě a proporcionálnímu rozvoji celého ZPoK.

Znamená to vytvářet předpoklady pro užší hospodářskou součinnost jak s podniky zemědělské prvovýroby, tak s organizacemi služeb, obchodu a dalšími imputovými organizacemi národního hospodářství. To předpokládá řešit problematiku organizačních a řídicích struktur z nových pohledů a sladit tak územní i oborové zájmy v rámci ZPoK.

Uplatňovaná organizace a řízení jednotlivých oborů potravinářského průmyslu musí být dále diferencována s přihlédnutím k oborovým zvláštnostem, které zejména vytváří:

- rozhodující surovinový zdroj, kterým je pro většinu hlavních oborů potravinářského průmyslu zemědělská prvovýroba a charakter zemědělské suroviny;
- charakter technologického a reprodukčního procesu;
- charakter zásobování konečného spotřebitele finálními výrobky;
- charakter spotřebního výrobku vůbec.

Organizaci a řízení v jednotlivých oborech potravinářského průmyslu je nutno diferencovat zejména s ohledem na charakter vazeb zpracovatelských podniků k podnikům zemědělské prvovýroby při zajišťování obchodních a technických služeb spojených s nákupem surovin, zpětných dodávek vzniklých po jejich zpracování, poradenské služby spojené s dodávkami osiv, speciálních krmiv, technických zařízení atd., tj. s ohledem na vytváření integračních vztahů, a na charakter odbytu a zásobování spotřebitelů finálními výrobky.

V oborech, které nejsou přímo vázány v užším slova smyslu surovinově na podniky zemědělské prvovýroby (získávají surovinu od jiných dodavatelů — ZZN, dovoz), nebo tato vazba má lokální charakter (např. vinná réva, tabák) a velkoobchodní charakter odbytu jejich finálních výrobků umožňuje delší předzásobení velkoobchodních skladů (nejde tedy o denní přímé zásobování spotřebitelů), bude jako samostatná hospodářská organizace vystupovat zpravidla oborový podnik. Přitom se předpokládá výrazná decentralizace pravomoci a odpovědnosti na integrované organizační jednotky (závody a odštěpné závody) a vhodné propojení vnitropodnikového a chozrasčotního řízení.

V těchto oborech na úrovni ředitelství oborového podniku soustředí jen ty činnosti, které mají vztah k zabezpečování plánovitého rozvoje celého oboru, nebo efekt takto vykonávaných činností je větší, než kdyby byly zajišťovány závody. Jde především o tyto činnosti:

- zpracování dlouhodobých prognóz a technicko-ekonomických koncepcí rozvoje oboru;
- řízení a zabezpečení dlouhodobého výhledu modernizace stávajících a výstavby nových zpracovatelských kapacit;
- pronikání VTR do daného oboru;
- řízení inovační politiky;
- provádění průzkumu spotřebitelské poptávky v rámci oboru a propagace inovovaných výrobků;
- řízení oborové projekce potřebné pro investiční výstavbu a řízení vědecko-výzkumné základny oborového významu;
- řešení otázek MTZ aj.

Oborové ředitelství by mělo mít aktivnější úlohu při tvorbě cen a účinnějším využívání mimocenových nástrojů, dále koordinovat činnost související se zvyšováním kvalifikace pracovníků v rámci oboru včetně zabezpečování služeb v oblasti vědeckotechnických informací apod.

V oborech potravinářského průmyslu, které bezprostředně navazují na zemědělskou prvovýrobu, s širokou výrobní základnou na celém území státu a u nichž charakter odbytu jejich finálních výrobků představuje pravidelné zásobování maloobchodní sítě, výrazně posílit právní a ekonomickou samostatnost a pravomoc podniků a závodů v oblasti plánování, samofinancování, ekonomické stimulace, v dodavatelsko-odběratelských vztazích a řešení otázek zefektivnění zásobovacích a odbytových cest, a to při zvýšené odpovědnosti za uspokojování celospolečenských potřeb a růstu efektivnosti hospodaření. Tomuto pojetí odpovídá organizační struktura založená na plné samostatnosti podniků potravinářského průmyslu ve vymezené oblasti jako základních článků řízení v ZPoK.

Podniky v potravinářském průmyslu nejsou vždy kompletizační výrobní útvary, ale většinou hierarchické složky řízení ve vazbě na strukturu politických a státních orgánů nad horizontálně (paralelně) řazenými závody, které mají v podstatě stejný či obdobný výrobní program.

Je proto nezbytné vyhodnotit dosavadní strukturu hospodářských organizací a provést její změny v návaznosti na míru koncentrace výroby a vnitřní funkce konkrétních podmínek a potřeb. Je třeba zvážit i možnost ustavit samostatné hospodářské organizace u některých velkých závodů s uzavřeným technologickým cyklem.

Bude třeba také přehodnotit zařazení jednotlivých organizačních jednotek (závodů či podniků), které svým odlišným výrobním programem vertikálně technologicky nenavazují, a uvážit možnost vytvořit z nich samostatné hospodářské organizace pro tyto činnosti.

Na druhé straně je nutno vytvořit prostor pro vytvoření samostatných hospodářských organizací nebo sdružení těchto organizací s působností v celé ČSSR. Toto řešení vytváří zároveň možnost racionálnějšího využití vědeckovýzkumné základny, která dnes řeší problémy mnohdy izolované v obou národních republikách, nebo při kumulaci oborů prioritně problematickou stěžejní výrobní činnosti. Obdobná stanoviska platí i pro oborová projekční pracoviště.

Je také nutno přenést vyšší odpovědnost za zásobování obyvatelstva potravinami v množství, čase, sortimentu a kvalitě na organizace vnitřního obchodu na základě uzavřených hospodářských smluv a dodavatelsko-odběratelských vztahů s konkrétními hospodářskými organizacemi potravinářského průmyslu, případně zemědělské prvovýroby. V oblasti odbytu pro vnitřní trh lze dosáhnout např. napřímení vazeb mezi výrobcí a spotřebiteli i přerazením části obchodní sítě specializovaných prodejen přímo k potravinářským podnikům – jde zejména o Masný průmysl, Mlékárenský průmysl, Konzervárny a lihovary. Nebo dosáhnout vyššího propojení bez organizačních změn na základě integračních smluv a užší hospodářské součinnosti podniků.

Podnikům potravinářského průmyslu budou vytvářeny podmínky, aby z jejich vlastní potřeby a iniciativy a při respektování celospolečenských zájmů vytvářely sdružení i s právní subjektivitou (územních i oborových), která by plnila některé delegované funkce, např. vnitřní i zahraniční obbyt výrobků, vědeckotechnický rozvoj včetně oborového informačního systému, inženýringu, normalizační a normativní gesce, zásobovací, dopravní a sociální činnost, školení a výchovu kádrů apod.

Účastníky sdružení mohou být vedle hospodářských organizací i vědecké ústavy, vysoké školy a jiné organizace.

Vztah podniků a sdružení by nebyl jednostranným vztahem nadřízenosti a podřízenosti, aby sdružení neomezovalo funkce samostatných hospodářských organizací a nevystupovalo jako nadřízený orgán s přerozdělovací funkcí.

Předpokládá se, že navrhovateli organizačních změn mohou být jak centrální orgány, dosavadní generální ředitelství VĚJ, tak i podniky a závody a další účelové organizace.

ZÁVĚR

Z uvedených charakteristik potravinářského průmyslu vyplývá nutnost postupovat diferencovaně při vytváření organizačních forem a dělby pravomocí v jednotlivých oborech a respektovat vnější i vnitřní podmínky a vazby v rámci celého ZPoK. Rovněž uvnitř jednotlivých podniků je nezbytně nutný diferencovaný přístup při delegování pravomocí a odpovědnosti na závody a provozy tak, aby bylo zajištěno plnění jejich výrobně technických, sociálních a chozrasčotných funkcí.

Racionální organizační struktury nemohou být uspořádány jen podle jediného organizačního principu, ať je to již dosud převládající oborově odvětvový, nebo jiný. Právě naopak. Mají-li organizační struktury pomáhat zvyšování efektivity ZPoK a národního hospodářství vůbec, musí být uspořádány nešablonovitě, podle konkrétních podmínek celého reprodukčního procesu. Ve zvýšené míře se v nich musí promítat princip kombinátní a územní.

Návrhy na racionalizaci organizačních a řídicích struktur v potravinářském průmyslu musí respektovat zásadu uplatnění dvoustupňové soustavy řízení centrum — podnik. V souladu s přijatými Zásadami přestavby a návrhem Zákona o státním podniku je nutno podnik v potravinářském průmyslu chápat jako základní článek řízení.

Působení nových nástrojů řízení v připravované přestavbě hospodářského mechanismu směrem k intenzivnímu a efektivnímu rozvoji jednotlivých oborů potravinářského průmyslu vyžaduje vytvořit širší prostor pro podnikovou sféru v oblasti zaměření výrobního programu, při řešení ekonomických, organizačních a sociálních otázek rozvoje podniků. Tento prostor umožní i podnikům potravinářského průmyslu rozvinout širokou socialistickou podnikatelskou iniciativu a soutěživost při uspokojování potřeb společnosti.

Při posilování samostatnosti podniků se předpokládá vytváření účelových zájmových sdružení, zakládaných na principu dobrovolnosti a ekonomické výhodnosti. To znamená, že tato sdružení budou vznikat z podnikové iniciativy. Podniky by měly možnost si samy volit formy těchto sdružení, jejich cíle a zaměření.

Literatura

- BAŠEK, V. — JANKOVSKÝ, B.: Postavení a forma organizací služeb a potravinářského průmyslu ZPoK. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZV 1983.
BAŠEK, V. a kol.: Návrhy na zdokonalení organizační a řídicí struktury potravinářského průmyslu s cílem posílit jeho integritu se zemědělskou prvovýrobou. Příloha k závěrečné zprávě Smetana, T. a kol.: Formy zemědělskopotravinářské spolupráce a kombinace a možnosti jejich uplatnění v ZPoK. Praha, VÚEZV 1986.
JAMBOR, V. a kol.: Organizace a řízení, společenská dělba práce v ZPoK. [Studie.] Praha, VÚEZV 1986.
KALA, V. aj.: Hodnocení úrovně meziodvětvových vztahů v ZPoK. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚÚNV 1985.

Došlo 24. 7. 1987

BAŠEK V. – JAMBOR V., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha

Náměty na zdokonalení organizačních a řídicích struktur potravinářského průmyslu v ČSSR

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 3, s. 177–186. – 1 sch., 2 tab., lit. 4, res. čes., rus., angl., něm.

potravinářský průmysl, přestavba hospodářského mechanismu, struktury organizační, struktury řídicí, koncern, trust, sdružení, výsledky výzkumu

Príspevek analyzuje vývojové tendence při zdokonalování organizačních a řídicích struktur v potravinářském průmyslu. Dále se zabývá náměty na racionální uspořádání organizačních a řídicích struktur potravinářského průmyslu v podmínkách přestavby hospodářského mechanismu v ČSSR.

БАШЕК В. – ЯМБОР В., НИИ экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага

Предложения по совершенствованию организационных и управленческих структур пищевой промышленности в ЧССР

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 3, s. 177–186. – 1 сх., 2 табл., лит. 4, рез. чешск., русск., англ., нем.

пищевая промышленность, перестройка экономического механизма, организационные, управленческие структуры, концерн, трест, объединение, результаты разработок

Analizujú sa trendy v zlepšovaní organizačných a riadiacich štruktúr v potravinárskom priemysle. Rozširujú sa aj návrhy na racionálne usporiadanie organizačných a riadiacich štruktúr potravinárského priemyslu v podmienkach preštruktúrovania hospodárskeho mechanizmu v ČSSR.

BAŠEK V. – JAMBOR V., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Prague

Suggestions for the Improvement of Organizational and Managerial Structures of the Food Industry in Czechoslovakia

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 3, pp. 177–186. – 1 scheme, 2 tabs, refs 4, summaries in cs, ru, en, de

food industry, restructure of the economic mechanism, organizational structures, managerial structures, concern, trust, association, results of research

The developmental tendencies during the process of improvement of the organizational and managerial structures are analysed for the food industry. We also deal with suggestions for the rational arrangement of the organizational and managerial structures of the food industry in the conditions of the restructure of the economic mechanism in Czechoslovakia.

BAŠEK V., JAMBOR V., Forschungsinstitut für die Landwirtschaft und Ernährung, Praha

Vorschläge zur Vervollkommnung der organisatorischen und leitenden Strukturen der Lebensmittelindustrie in der ČSSR

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 3, S. 177–186. – 1 Sch., 2 Tab., Lit. 4, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtsch.

Lebensmittelindustrie, Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus, Orgstruktur, Leitungsstruktur, Konzern, Trust, Vereinigung, Forschungsergebnisse

Der Beitrag analysiert die Entwicklungstendenzen bei der Vervollkommnung der org. und der Leitungsstruktur in der Lebensmittelindustrie. Weiter beschäftigt er sich mit Vorschlägen zur rationellen Gestaltung letzterer unter den Bedingungen der Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus in der ČSSR.

Adresa autorů:

Ing. Václav Bašek, CSc., ing. Václav Jambor, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Často se stává, že se zemědělský inženýr při analýze numerického materiálu, shromážděného za účelem zkoumání určité problematiky, obrací na statistika s otázkou, zda zvolený rozsah výběru (počet pokusů) stačí k tomu, aby bylo možno použít vybraných statistických metod k vyhodnocení získaných výsledků. V lepším případě navštíví statistika ještě před zahájením pokusů s otázkou typu: Jak volit rozsah výběru, aby bylo možné s použitím statistických metod udělat v té které konkrétní situaci prakticky užitečné závěry? Přitom si zpravidla uvědomuje, že výsledky zemědělských výběrových šetření je třeba vyhodnotit s použitím výběrových statistických metod, tj. že při analýze výsledků pokusů nevystačí obvykle s metodami popisné statistiky, nýbrž je nutno použít vhodně zvolených matematicko-statistických metod (intervalové odhady populačních charakteristik, t – testy, analýza rozptylu, neparametrické testy, testy regresních a korelačních charakteristik, testy shody atd.).

Cílem tohoto příspěvku bude blíže objasnit problematiku volby rozsahu výběru při zemědělských výběrových šetřeních v souvislosti se statistickým vyhodnocením výsledků pokusů, tj. pokusíme se odpovědět na právě zformulované otázky.

ROZSAH VÝBĚRU A INTERVALOVÝ ODHAD POPULAČNÍCH CHARAKTERISTIK

K tomu, abychom mohli odpovědět na otázky týkající se rozsahu výběru při zemědělských výběrových šetřeních, je třeba připomenout jisté vlastnosti matematicko-statistických metod, které používáme při vyhodnocování výsledků experimentů. Budeme stručně věnovat pozornost intervalovým odhadům populačních charakteristik a zdůrazníme některé důležité vlastnosti testů statistických hypotéz, bez kterých se neobejde žádné seriózní hodnocení výsledků výběrových šetření.

Dříve než přistoupíme k podrobnějšímu popisu některých nejčastěji užívaných matematicko-statistických metod, musíme nejprve poznamenat, že na obecně zformulované otázky z úvodu tohoto příspěvku nelze dát konkrétní odpověď, nelze tedy například říci, že rozsah výběru $n = 24$ je vyhovující a rozsah výběru menší než 24 už vyhovující není. V takových situacích je možno poskytnout jen některá obecná doporučení týkající se rozsahu výběru (mohou se značně lišit vzhledem k subjektivním představám o „přesnosti“ používaných metod).

Konkrétní odpověď by bylo možné poskytnout jen v případě, že k vyhodnocení výsledků experimentů zvolíme konkrétní matematicko-statistickou metodu (rozsah výběru bude tedy závislý také na volbě statistické metody) a dále jedno-

značně stanovíme určitou podmínku, která vymezuje vlastnosti (řekněme jakousi „přesnost“) použité metody.

Ukážeme si to nyní na známém jednoduchém příkladu intervalového odhadu populačního průměru (střední hodnoty statistického znaku) μ .

Víme (viz např. A n d ě l 1978), že $100(1 - \alpha)\%$ interval spolehlivosti pro μ má tvar

$$(\bar{x} - \Delta, \bar{x} + \Delta)$$

kde $\bar{x}$ je výběrový aritmetický průměr a Δ je tzv. přípustná chyba, daná vztahem

$$\Delta = t_{\alpha}(n-1) \cdot \frac{s}{\sqrt{n}}$$

ve kterém n je rozsah výběru, s je výběrová směrodatná odchylka a $t_{\alpha}(n-1)$ je kritická hodnota Studentova rozdělení. Číslo $(1 - \alpha)$ říkáme koeficient spolehlivosti odhadu.

Vzorec pro přípustnou chybu Δ dává do souvislosti tři veličiny:

- rozsah výběru n ;
- spolehlivost odhadu, charakterizovanou číslem $1 - \alpha$ (spolehlivost odhadu roste, jestliže α klesá k nule);
- přesnost odhadu, charakterizovanou číslem Δ (čím je Δ větší, tím je interval širší a přesnost odhadu menší).

Z tohoto vztahu a z vlastností kritických hodnot Studentova t – rozdělení (klesá-li α , roste $t_{\alpha}(n-1)$) je názorně vidět, že platí:

- Při daném rozsahu výběru n jsou přesnost odhadu a spolehlivost odhadu nepřímo úměrné (čím je intervalový odhad přesnější, tím je méně spolehlivý, a naopak).
- Při daném α jsou přípustná chyba Δ a rozsah výběru n nepřímo úměrné, tj. s rostoucím rozsahem výběru se zvětšuje přesnost odhadu.
- Při daném Δ jsou spolehlivost odhadu a rozsah výběru přímo úměrné.

V praktických úlohách obvykle pevně volíme α (nejčastěji $\alpha = 0,01$ a $\alpha = 0,05$), tedy při dané spolehlivosti odhadu jsou rozsah výběru n a přípustná chyba Δ nepřímo úměrné. To platí obecně, nikoli jen v námi uvedeném příkladu. Znamená to tedy, že k jednoznačnému stanovení rozsahu výběru n je třeba zadat podmínku pro přesnost intervalového odhadu. Postup si nyní ilustrujeme na následujícím příkladu:

Má se provést výběrové šetření o počtech družstevníků jisté věkové kategorie v JZD Jihomoravského kraje. Kolik JZD je třeba zahrnout do výběru, jestliže se při odhadu μ (průměrného počtu družstevníků v základním souboru) prostřednictvím výběrového šetření připouští chyba $\Delta = 1,3$ při spolehlivosti 0,95? V inovovaném výběrovém souboru JZD z roku 1983, který obsahuje 50 JZD z celkového počtu $N = 259$ JZD, byl u počtu družstevníků dané věkové kategorie zjištěn výběrový rozptyl $s^2 = 32,6$. Vyhovuje tento inovovaný výběrový soubor JZD požadavkům na přesnost odhadu, nebo je nutno jej doplnit o další JZD?

Řešení: K určení rozsahu výběru n je třeba znát rozptyl σ^2 počtu družstevníků dané věkové kategorie v základním souboru. Protože v našem případě σ^2 neznáme, bylo třeba z vhodných zdrojů získat informaci o variabilitě zkoumaného ukazatele. Použili jsme k tomu inovovaný výběrový soubor JZD z roku 1983 (jako předvýběr o rozsahu $m = 50$) – ze získaných výsledků jsme rozptyl σ^2 odhadli pomocí $s^2 = 32,6$. Rozsah výběru n , nutný k dosažení požadované přesnosti, pak

vzhledem k tomu, že základní soubor je konečný, určíme ze vztahu (viz např. Čermák 1980):

$$n = \frac{t_a^2(m-1) \cdot s^2 \cdot N}{A^2 \cdot (N-1) + t_a^2(m-1) \cdot s^2}$$

S použitím statistických tabulek (koeficient spolehlivosti je 0,95, takže $\alpha = 0,05$ a $t_{0,05}(49) \doteq 2,0096$) po dosažení dostaneme

$$n = \frac{2,009^2 \cdot 32,6 \cdot 259}{1,3^2 \cdot 258 + 2,009^2 \cdot 32,6} = 60,07$$

Z výsledku vyplývá, že k dosažení požadované přesnosti by bylo nutno inovovaný výběrový soubor doplnit ještě o dalších 10 JZD.

Obdobná situace jako při intervalovém odhadu je, jak uvidíme v dalším, i při testování statických hypotéz, přičemž podmínka, na základě které je možno konkrétně určit rozsah výběru n , se bude týkat tzv. silofunkce testu.

ROZSAH VÝBĚRU A TESTY STATISTICKÝCH HYPOTÉZ

Při testu nulové hypotézy H_0 proti alternativní hypotéze H_1 na základě náhodného výběru $x_1, \dots, x_n$ o rozsahu n můžeme udělat správný závěr (zamítnout neplatnou hypotézu, resp. nezamítnout hypotézu, která ve skutečnosti platí), nebo se dopustit chyb prvního či druhého druhu. Chyba prvního druhu nastane, zamítneme-li H_0 , ačkoli je správná, chybu druhého druhu uděláme, jestliže H_0 nezamítneme, ačkoli správná není. Pravděpodobnosti chyb 1. a 2. druhu a rozsah výběru n jsou přitom ve vzájemném vztahu (viz analogii s intervalovými odhady). Například při daném rozsahu výběru n víme, že pravděpodobnosti chyb 1. a 2. druhu jsou nepřímo úměrné, takže není možné obě pravděpodobnosti udělat tak malé, jak bychom si přáli. Proto je zvykem pevně zvolit pravděpodobnost chyby 1. druhu α (α je tzv. hladina významnosti testu – obvykle se volí $\alpha = 0,01$, resp. $\alpha = 0,05$) a testy konstruujeme tak, aby pravděpodobnost chyby druhého druhu byla co nejmenší.

Jestliže je nyní dána hladina významnosti α , pak pro konkrétní test (například párový t – test apod.) platí, že rozsah výběru n a pravděpodobnost chyby 2. druhu jsou nepřímo úměrné, tj. s rostoucím rozsahem výběru klesá pravděpodobnost chyby 2. druhu. Proto zřejmě stanovení rozsahu výběru n bude v konkrétním testu možné tehdy, jestliže zadáme určitou podmínku pro pravděpodobnost chyby 2. druhu. Blíže tuto problematiku vysvětlíme na následujícím jednoduchém příkladu, který je sice prakticky málo reálný, zato však velice ilustrativní.

Mějme náhodný výběr $x_1, \dots, x_n$ z normálního rozdělení s neznámou střední hodnotou μ a známým rozptylem σ^2 (pro jednoduchost předpokládejme, že $\sigma^2 = 1$). Chceme testovat nulovou hypotézu $H_0: \mu = \mu_0$ (volme například $\mu_0 = 5$) proti složené alternativní hypotéze $H_1: \mu > 5$. Jak víme, rozhodujeme v této jednoduché úloze takto: H_0 zamítneme na hladině významnosti α ve prospěch alternativní hypotézy H_1 , jestliže

$$\frac{\bar{x} - \mu_0}{\sigma} \cdot \sqrt{n} > u_{2\alpha}$$

kde $\bar{x}$ je výběrový aritmetický průměr a $u_{2\alpha}$ je kritická hodnota normovaného normálního rozdělení, která je tabelována.

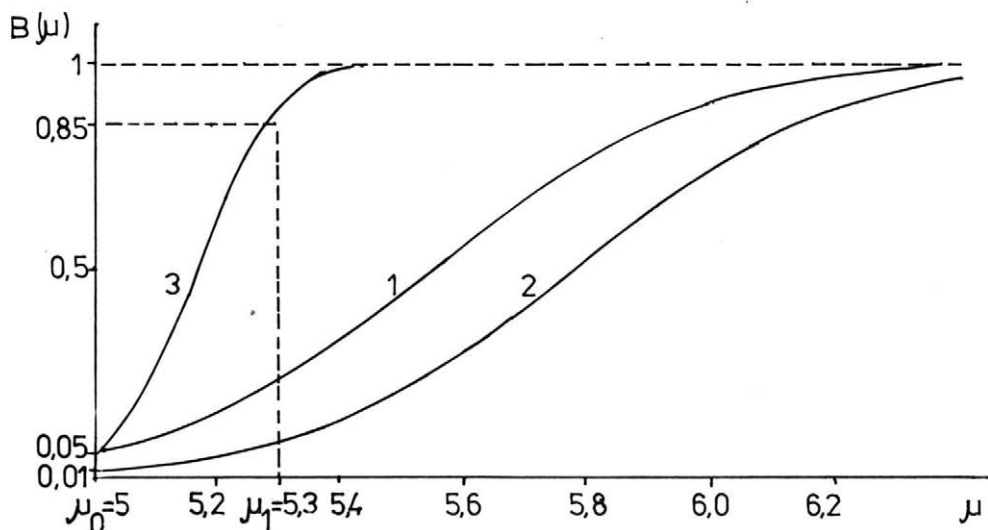
Pravděpodobnost zamítnutí $H_0 : \mu = 5$ závisí na správné hodnotě parametru μ – budeme ji značit $\beta(\mu)$. Protože test byl zkonstruován na hladině významnosti α , musí být pravděpodobnost zamítnutí H_0 , když správná hodnota parametru $\mu = \mu_0 = 5$ (platí H_0) rovna α , tj.

$$\beta(5) = \alpha$$

Další hodnoty $\beta(\mu)$ pro $\mu \in (5, \infty)$ se v tomto případě dají jednoduše vypočítat podle vzorce (viz Klůfa, Kába a Havlíček 1984, odstavec 3.1)

$$\beta(\mu) = \Phi[(\mu - 5) \cdot \sqrt{n} - u_{2\alpha}]$$

kde Φ je distribuční funkce normovaného normálního rozdělení (je také běžně tabelována). Funkce β se nazývá silofunkce testu (její graf je pro některá α a n na obr. 1), hodnota $\beta(\mu_1)$ se nazývá síla testu vůči zvolené alternativě $\mu_1 \in (5, \infty)$.

1. Graf silofunkce testu pro (1) $n = 9$, $\alpha = 0,05$
(2) $n = 9$, $\alpha = 0,01$
(3) $n = 100$, $\alpha = 0,05$

Z obr. 1 je nyní názorně vidět, jak je třeba zadat podmínku pro chybu druhého druhu, aby bylo možno jednoznačně určit nejmenší vyhovující rozsah výběru n . Například je možno hledat n tak, aby síla testu vůči alternativě $\mu_1 = 5,3$ byla alespoň 0,85, tj.

$$\beta(5,3) \geq 0,85$$

což je totéž, jako když řekneme, že chceme, aby pravděpodobnost chyby druhého druhu při alternativě $\mu_1 = 5,3$ byla menší nebo rovna 0,15. Právě zformulované podmínky, jak je zřejmé z obr. 1, vyhovuje například rozsah výběru $n = 100$, ale například rozsah výběru $n = 9$ zdaleka nevyhovuje (při volbě hladiny významnosti $\alpha = 0,05$). Nejmenší vyhovující rozsah výběru bychom přitom dostali řešením rovnice

$$\beta(5,3) = \Phi[(5,3 - 5) \cdot \sqrt{n} - u_{0,10}] = 0,85$$

S použitím tabulek distribuční funkce a kritických hodnot normovaného normálního rozdělení (viz Klůfa, Kába a Havlíček 1984, tabulky 1 a 2) lze po jednoduché úpravě tuto rovnici přepsat na tvar

$$0,3\sqrt{n} - 1,644\,854 \doteq 1,04$$

takže nejmenší rozsah výběru, který vyhovuje uvedené podmínce, je $n = 81$ ($n \doteq 80,09$).

Analogickým způsobem je možno postupovat při stanovení rozsahu výběru n i v prakticky důležitých úlohách, k jejichž analýze použijeme metod testování statistických hypotéz. Je však třeba si nejprve ujasnit, kterou z metod testování statistických hypotéz při vyhodnocení výsledků zemědělských výběrových šetření použijeme, a na základě věcné problematiky musí zemědělský inženýr zformulovat vhodnou podmínku pro silofunkci testu (tedy také pro pravděpodobnost chyby druhého druhu), tj. musí zvolit alternativu a stanovit, do jaké míry mu vadí chyby druhého druhu při této alternativě. Pak teprve může očekávat od statistika konkrétní odpověď na otázku týkající se rozsahu výběru n . Ukážeme si to na následujícím příkladu párového testu.

Chceme porovnávat přírůstky prasat při dvou různých dietách. Vybereme proto n prasat, které nejprve krmíme první dietou (výsledky $x_1, \dots, x_n$) a potom druhou dietou (přírůstky $y_1, \dots, y_n$). Na základě výsledků pokusu pak chceme rozhodnout, zda platí nulová hypotéza $H_0: \mu_1 = \mu_2$, nebo alternativní hypotéza $H_1: \mu_1 \neq \mu_2$, kde μ_1 a μ_2 jsou střední přírůstky prasat při jednotlivých dietách (neznámé konstanty). Vyhodnocení výsledků, jak je dobře známo, je třeba provést párovým t -testem (předpokládá se, že $d_1, \dots, d_n$ ($d_i = x_i - y_i$) je výběr z normálního rozdělení $N(\mu, \sigma^2)$, kde $\mu = \mu_1 - \mu_2$ a σ^2 jsou neznámé parametry). Určete, kolik je třeba zařadit prasat do výběru, aby test zaručoval, že když mezi μ_1 a μ_2 je rozdíl σ , bude nulová hypotéza H_0 zamítnuta s pravděpodobností alespoň 0,95.

Řešení: Silofunkce tohoto testu se už nedá určit tak jednoduše jako v uvedeném ilustračním příkladu. V tomto případě se vychází z tzv. necentrálního Studentova rozdělení o $r = n - 1$ stupních volnosti a parametru necentrality $c = |\mu_1 - \mu_2| \cdot \sqrt{n} / \sigma$. Pro praktické potřeby je silofunkce pro různá r , c tabelována (viz např. Zieliński 1972, tabulka 44). Parametr necentrality v naší úloze je $c = \sqrt{n}$ (v uvedené tabulce hledáme místo c hodnotu $\phi = c/\sqrt{2} = \sqrt{n/2}$). Zvolíme-li například hladinu významnosti $\alpha = 0,05$, pak pro hodnotu silofunkce 0,95 odečítáme z tabulky 44 následující stupně volnosti r a hodnoty Φ :

r	6	7	8	9	10	12	15	20	30
Φ	3,08	2,99	2,93	2,87	2,84	2,77	2,73	2,68	2,64

Nyní je třeba najít rozsah výběru n tak, aby platilo

$$r = n - 1 \quad \phi = \sqrt{n/2}$$

Postupně dosazujeme páry odpovídajících si hodnot r a Φ do soustavy rovnic a hledáme takové, aby tato soustava dvou rovnic o jedné neznámé n měla řešení:

r	6	...	10	12	15	—	—
$n = r + 1$	7	...	11	13	16	14	15
Φ	3,08	...	2,84	2,77	2,73	2,756 ⁺)	2,743 ⁺)
$\Phi_1 = \sqrt{n/2}$	1,87	...	2,35	2,55	2,83	2,646	2,739

⁺) doplněno lineární interpolací

Z této tabulky je vidět, že z přirozených čísel n vyhovuje nejlépe $n = 15$. Test bude tedy splňovat danou podmínku (jeho silofunkce bude procházet daným bodem), jestliže k pokusu náhodně vybereme 15 prasat.

ZÁVĚR

Matematicko-statistické metody se v stále širší míře aplikují při analýze výsledků zemědělských výběrových šetření. Kromě jednodušších jednorozměrných metod umožňuje rozvoj výpočetní techniky běžně používat také složitější vícerozměrné statistické metody. Na uživateli výsledků získaných ze samočinného počítače potom je, aby tyto výsledky správně interpretoval a dovedl z nich vyvodit prakticky užitečné závěry.

V tomto příspěvku jsme se zabývali vyhodnocením výsledků matematicko-statistických metod v souvislosti s rozsahem výběru n u zemědělských výběrových šetření. Z uvedeného vyplývají následující závěry:

Použijeme-li k vyhodnocení výsledků zemědělských experimentů široké škály metod testování statistických hypotéz, pak v případě, že nulovou hypotézu H_0 zamítneme na hladině významnosti α ve prospěch alternativní hypotézy H_1 , má tento závěr praktický smysl při libovolně malém rozsahu výběru n (například i při $n = 3$). Konvenčně volená hladina významnosti totiž zaručuje, že se při tomto postupu dopustíme chyby jen s velmi malou pravděpodobností (0,05, resp. 0,01).

Naopak jestliže nulovou hypotézu H_0 nezamítneme na hladině významnosti α , pak při „malém“ rozsahu výběru n je tento závěr prakticky bezcenný, nelze jej nijak rozumně interpretovat. Souvisí to se silofunkcí testu (pravděpodobností chyby druhého druhu), která, jak víme, má při malém rozsahu výběru n (viz obr. 1) nepříznivý průběh — kdybychom H_0 přijali za pravdivou, pak by tento závěr byl často se značně velkou pravděpodobností nesprávný.

Kdy je rozsah výběru „malý“ a kdy „dostatečně velký“, nelze obecně jednoznačně rozhodnout. Rozhodnutí se dá provést jen tehdy, jestliže zvolíme pro vyhodnocení výsledků konkrétní matematicko-statistickou metodu a jestliže zformulujeme další dodatečnou podmínku, které má zvolená metoda vyhovovat.

Použijeme-li k vyhodnocení výsledků intervalové odhady populačních charakteristik, pak nejmenší vyhovující rozsah výběru n , jak bylo uvedeno, je možno stanovit tehdy, když zadáme podmínku pro přesnost (přípustnou chybu) intervalového odhadu.

Ke stanovení nejmenšího vyhovujícího rozsahu výběru n při testech statistických hypotéz je třeba zadat podmínku pro silofunkci zvoleného testu, tj. vybrat vhodnou alternativu (alternativní hypotézy H_1 jsou v nejčastěji užívaných testech složené) a stanovit sílu testu vůči této alternativě (resp. pravděpodobnost chyby druhého druhu). Přitom je nutno si dobře rozmyslet, co tato podmínka znamená, jaké poskytuje garance pro pravděpodobnost chyby druhého druhu.

Literatura

- ANDĚL, J.: Matematická statistika. Praha, 1978.
ČERMÁK, V.: Výběrová statistická zjišťování. Praha, 1980.
KLÚFA, J.—KÁBA, B.—HAVLÍČEK, J.: Statistika a matematické metody. Praha, 1984.
ZIELIŃSKI, R.: Tablice statystyczne. Warszawa, 1972.

Došlo 2. 7. 1987

KLÚFA J., Vysoká škola ekonomická, Praha

K volbě rozsahu výběru pro statistické vyhodnocení výsledků výběrových šetření

Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 3, s. 187–194. — 1 graf., lit. 4, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělství, šetření výběrová, rozsah výběru, metody statistické, aspekty aplikace

Práce se zabývá problematikou volby rozsahu výběru při zemědělských výběrových šetřeních. Objasňuje, za jakých podmínek je možno určit rozsah zemědělských výběrových šetření v případě, že k vyhodnocení výsledků použijeme běžně užívaných metod teorie odhadu a metod testování statistických hypotéz. Postup při stanovení rozsahu výběru je v článku ilustrován na konkrétních příkladech.

КЛУФА Й., Высшая экономическая школа, Прага

O výběru objemu otбора для статической оценки результатов выборочных обследований

Zeměd. Ekon., 34, 1988, № 3, s. 187–194. — 1 граф., лит. 4, рез. чешск., русск., англ., нем.

сельское хозяйство, выборочные обследования, объем отбора, статистические методы, аспекты применения

Рассматривается проблематика выбора объема отбора в ходе сельскохозяйственных выборочных обследований. Объясняются условия, при которых можно определять их объем, если для оценки результатов использованы обычные методы по теории ориентировочного определения и методы тестирования статистических гипотез. Ход определения объема отбора приводится на конкретных примерах.

KLÚFA J., Prague School of Economics, Praha

The Range of Choice for the Statistical Assessment of the Results of Selective Investigations

Zeměd. Ekon., 34, 1988, No. 3, pp. 187–194. — 1 graph, refs 4, summaries in cs, ru, en, de

agriculture, selective investigation, range of choice, statistical methods, application aspects

The study deals with the range of choice for agricultural selective investigations. It is shown under what conditions it is possible to determine the range of agricultural selective investigations in case we use, for an evaluation of the results, the current methods of the theory of estimate and of the testing of statistical hypotheses. The method of determining the range of choice is illustrated by actual examples.

Zur Festlegung des Auswahlumfanges für die statistische Auswertung von Testuntersuchungen

Zeměd. Ekon., 34, 1988, Nr. 3, S. 187–194. — 1 graph. Daust., Lit. 4, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Landwirtschaft, Auswahluntersuchungen, Auswahlumfang, statist. Methoden, Anwendungsaspekte

Dargestellt wird die Problematik der Auswahl des Umfanges bei landwirtschaftlichen Testuntersuchungen. Erläutert wird, unter welchen Bedingungen es möglich ist, den Umfang landwirtschaftlicher Testuntersuchungen in den Fällen zu bestimmen, wenn man zur Auswertung der Ergebnisse die geläufigen Methoden der Schätzungstheorie und der statistischen Hypothese nutzt. Das Vorgehen bei der Festlegung des Umfanges ist im Artikel anhand konkreter Beispiele illustriert.

Adresa autora:

RNDr. Jindřich Klůfa, CSc., Vysoká škola ekonomická, nám. A. Zápotockého 4,
130 67 Praha 3

CONTENTS

Havlíček J.: Evaluation of the Structure and Development of the Agricultural and Food Production Complex of the Czechoslovak Socialist Republic in the Nineteen-Eighties	79
Burian A.: Some Problems of the Brigade Form of Labour Organization and Remuneration	93
Šlesinger F. et al.: The Effect of the Education Structure of Workers on the Realization of the Economic Parameters by the Co-operative Farms . . .	107
Buchta S.: Urbanization of Rural Settlement and the Requirements for the Development of Primary Agricultural Production	119
Javůrek J.: Innovation of the Cost Prescriptive Standards and Calculations in relation to the Methods of their Formation	133
<i>From the Sphere of Science</i>	
Bezák A.: Rationalization of the Managerial and Executive Work in Agriculture	145
<i>Supplement</i>	
Statistical Surveys of Czechoslovak and Foreign Agriculture (Prime Costs in a Given Set of Cooperative Farms and State Farms in Czechoslovakia)	

INHALT

Havlíček J.: Bewertung der Struktur und Entwicklung des Agrar-Lebensmittelkomplexes in der ČSSR in den 80er Jahren	79
Burian A.: Zu einigen Problemen der Brigadeform der Organisation der Arbeit und der Vergütung	93
Šlesinger F. und Koll.: Einfluß der Bildungsstruktur der Beschäftigten auf die Erfüllung der Wirtschaftskennziffern der LPG	107
Buchta S.: Die Urbanisierung des ländlichen Siedlungsgebiets und die Erfordernisse der Entwicklung der landwirtschaftlichen Primärproduktion . . .	119
Javůrek J.: Erneuerung der Aufwandsnormative und der Kalkulationen in bezug zur Methodik ihrer Ausarbeitung	133
<i>Aus dem wissenschaftlichen Leben</i>	
Bezák A.: Rationalisierung der Leitung und der Arbeit in der Landwirtschaft	145
<i>Anlage</i>	
Statistische übersichten über die tschechoslowakische und die ausländische Landwirtschaft (Selbstkosten in ausgewählten LPG und in Staatsgütern der ČSSR)	

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozbor a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 25 75 41 25 44 51. Celoroční předplatné Kčs 120,—. Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1988

Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha, závod 01 — AOT, Kafkova 19, 160 00 Praha 6, PNS-ÚED Praha, závod 02, Obránců míru 2, 656 07 Brno, PNS-ÚED Praha, závod 03, Kubánská 1539, 708 72 Ostrava-Poruba. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 2 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

2

1988

VLASTNÍ NÁKLADY
VE VYBRANÉM SOUBORU JZD
A VE STÁTNÍCH STATCÍCH ČSSR

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

Ukazatel	Pšenice						Žito					
	JZD			Státní statky			JZD			Státní statky		
	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85
Pracovní náklady celkem	704	632	89,8	955	872	91,3	727	656	90,2	952	872	91,6
Materiálové a finanční náklady celkem	6 293	6 444	102,4	6 658	6 744	101,3	6 033	6 123	101,5	6 276	6 481	103,3
Z toho: osiva vlastní	88	61	69,3	40	35	87,5	41	28	68,3	9	10	111,1
osiva nakoupená	760	813	107,0	823	874	106,2	826	836	101,2	854	898	105,2
chlévká mrva	358	375	104,7	299	310	103,7	348	350	100,6	288	269	93,4
průmyslová hnojiva	1 327	1 444	108,8	1 396	1 454	104,2	1 203	1 339	111,3	1 238	1 373	110,9
ostatní materiál	331	387	116,9	310	329	106,1	190	236	124,2	138	168	121,7
odpisy	12	12	100,0	15	15	100,0	20	12	60,0	12	12	100,0
ostatní přímé náklady prvotní	898	1 048	116,7	908	1 096	120,7	890	1 102	123,8	820	1 057	128,9
druhotné	1 260	1 321	104,8	1 327	1 393	105,0	1 099	1 131	102,9	1 172	1 267	108,1
režie	1 259	983	78,1	1 540	1 238	80,4	1 416	1 089	76,9	1 745	1 427	81,8
Vlastní náklady celkem bez cenové úpravy	6 997	7 076	101,1	7 613	7 616	100,0	6 760	6 779	100,3	7 228	7 353	101,7
s úplnou cenovou úpravou	7 249	6 510	89,8	8 060	7 359	91,3	6 997	6 057	86,6	7 731	7 499	97,0
Vedlejší výrobek	462	402	87,0	455	413	90,8	474	477	100,6	391	407	104,1
Hektarový výnos	5,17	4,53	87,6	4,52	4,07	90,0	3,72	3,81	102,4	3,14	3,07	97,8
Vlastní náklady na 1 t bez cenové úpravy	1 264	1 269	100,4	1 583	1 600	101,1	1 688	1 571	93,1	2 178	2 140	98,3
s úplnou cenovou úpravou	1 313	1 348	102,7	1 683	1 706	101,4	1 753	1 678	95,7	2 338	2 310	98,9

Vlastní náklady bez cenové úpravy — spotřeba vlastních osiv, sadby, krmiv, druhotné přímé náklady a režie oceněné stálými a vnitropodnikovými cenami
Vlastní náklady s úplnou cenovou úpravou — vlastní meziproduct oceněný ve skutečných vlastních nákladech

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

Ukazatel	Ječmen						Kukuřice na zrno					
	JZD			Státní statky			JZD			Státní statky		
	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85
Pracovní náklady celkem	717	634	88,4	946	829	87,6	770	731	94,9	982	946	96,3
Materiálové a finanční náklady celkem	5 737	5 701	99,4	6 110	6 050	99,0	9 381	8 988	95,8	8 575	8 476	98,8
Z toho: osiva vlastní	48	38	79,2	19	13	68,4	24	4	16,7	48	17	35,4
osiva nakoupená	706	723	102,4	730	752	103,0	1 050	1 019	97,0	867	933	107,6
chlévská mrva	334	341	102,1	299	290	97,0	607	493	81,2	421	432	102,6
průmyslová hnojiva	1 120	1 195	106,7	1 200	1 275	106,3	1 809	1 836	101,5	1 724	1 852	107,4
ostatní materiál	280	306	109,3	231	266	115,2	785	766	97,6	660	738	111,8
odpisy	12	10	83,3	10	14	140,0	125	125	100,0	141	162	114,9
ostatní přímé náklady prvotní	763	876	114,8	792	934	117,9	1 984	1 964	99,0	1 401	1 436	102,5
druhotné	1 166	1 200	102,9	1 273	1 293	101,6	1 798	1 656	92,1	1 841	1 616	89,1
režie	1 308	1 012	77,4	1 556	1 213	78,0	1 199	1 125	93,8	1 499	1 290	86,1
Vlastní náklady celkem bez cenové úpravy	6 454	6 335	98,2	7 056	6 879	97,5	10 151	9 719	95,7	9 557	9 422	98,6
s úplnou cenovou úpravou	6 707	6 355	94,8	7 539	7 139	94,7	10 494	8 413	80,2	9 798	8 645	88,2
Vedlejší výrobek	587	567	96,6	540	511	94,6	572	553	96,7	419	443	105,7
Hektarový výnos	4,67	4,49	96,1	4,13	3,88	93,9	5,47	4,84	88,5	5,09	4,34	85,3
Vlastní náklady na 1 t bez cenové úpravy	1 256	1 205	95,9	1 578	1 560	98,9	1 751	1 566	89,4	1 785	1 806	101,2
s úplnou cenovou úpravou	1 311	1 289	98,3	1 695	1 708	100,8	1 814	1 624	89,5	1 842	1 890	102,6

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

Ukazatel	Řepka						Hrách					
	JZD			Státní statky			JZD			Státní statky		
	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85
Pracovní náklady celkem	571	631	110,5	781	901	115,4	509	568	111,6	740	776	104,9
Materiálové a finanční náklady celkem	6 945	8 190	117,9	7 256	8 454	116,5	7 338	7 824	106,6	7 263	7 602	104,7
Z toho: osiva vlastní	8	14	175,0	10	25	250,0	85	107	125,9	51	20	39,2
osiva nakoupená	92	91	98,9	72	66	91,7	2 307	2 212	95,9	2 307	2 233	96,8
chlévká mrva	709	725	102,3	702	624	88,9	362	384	106,1	285	227	79,6
průmyslová hnojiva	1 770	1 916	108,2	1 845	1 912	103,6	967	1 004	103,8	952	1 049	110,2
ostatní materiál	558	620	111,1	521	675	129,6	543	606	111,6	499	580	116,2
odpisy	4	5	125,0	5	7	140,0	8	9	112,5	4	8	200,0
ostatní přímé náklady prvotní	1 307	2 133	163,2	1 455	2 287	157,2	931	1 121	120,4	739	1 006	136,1
druhotné	1 382	1 458	105,5	1 331	1 412	106,1	1 120	1 215	108,5	1 082	1 136	105,0
režie	1 115	1 228	110,1	1 315	1 446	110,0	1 015	1 165	114,8	1 344	1 343	99,9
Vlastní náklady celkem bez cenové úpravy	7 516	8 821	117,4	8 037	9 355	116,4	7 847	8 392	106,9	8 003	8 378	104,7
s úplnou cenovou úpravou	7 807	8 423	107,9	8 505	9 392	110,4	8 003	7 752	96,9	8 353	8 226	98,5
Vedlejší výrobek	105	98	93,3	112	111	99,1	225	261	116,0	227	254	111,9
Hektarový výnos	2,46	2,53	102,8	2,49	2,63	105,6	2,51	2,70	107,6	2,19	2,41	110,0
Vlastní náklady na 1 t bez cenové úpravy	3 010	3 127	103,9	3 174	3 383	106,6	3 036	2 665	87,8	3 551	3 162	89,0
s úplnou cenovou úpravou	3 131	3 290	105,1	3 371	3 556	105,5	3 099	2 774	89,5	3 710	3 308	89,2

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

Ukazatel	Cukrovka						Brambory					
	JZD			Státní statky			JZD			Státní statky		
	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85
Pracovní náklady celkem	2 839	2 945	103,7	3 626	3 807	105,0	4 010	4 084	101,8	4 718	4 952	104,9
Materiálové a finanční náklady celkem	13 723	15 806	115,2	14 992	16 847	112,4	24 747	27 986	113,1	26 591	29 384	110,5
Z toho: osiva vlastní	4	7	175,0	21	19	90,5	911	796	87,4	213	216	101,4
osiva nakoupená	831	848	102,0	902	941	104,3	7 937	8 219	103,6	8 906	8 663	97,3
chlévká mrva	1 088	1 079	99,2	1 102	1 059	96,1	1 163	1 220	104,9	1 058	1 090	103,0
průmyslová hnojiva	2 187	2 393	109,4	2 563	2 284	89,1	1 996	2 150	107,7	2 142	2 360	110,2
ostatní materiál	1 483	1 682	113,0	1 561	1 841	117,9	1 905	2 343	123,0	1 435	1 781	124,1
odpisy	258	273	105,8	462	489	105,8	705	717	101,7	671	723	107,7
ostatní přímé náklady prvotní	2 058	3 254	158,1	1 966	3 203	162,9	2 639	4 485	170,0	3 242	4 904	151,3
druhotné	3 595	3 800	105,7	3 853	4 328	112,3	4 006	4 258	106,3	4 736	5 112	107,9
režie	2 219	2 470	111,3	2 562	2 684	104,8	3 485	3 798	109,0	4 188	4 535	108,3
Vlastní náklady celkem bez cenové úpravy	16 562	18 751	113,2	18 618	20 654	110,9	28 757	32 070	111,5	31 309	34 336	109,7
s úplnou cenovou úpravou	17 161	18 223	106,2	19 568	20 630	105,4	29 406	31 968	108,7	32 678	34 472	105,5
Vedlejší výrobek	3 775	3 117	82,6	3 033	2 791	92,0	—	—	—	—	—	—
Hektarový výnos	39,66	37,50	94,6	34,55	34,92	101,1	20,31	21,62	106,5	19,14	19,68	102,8
Vlastní náklady na 1 t bez cenové úpravy	322	381	118,3	451	491	108,9	1 415	1 433	101,3	1 635	1 695	103,7
s úplnou cenovou úpravou	338	403	119,2	479	511	106,7	1 448	1 479	102,1	1 707	1 752	102,6

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

Ukazatel	Víceleté pícniny						Louky					
	JZD			Státní statky			JZD			Státní statky		
	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85
Pracovní náklady celkem	440	455	103,4	560	598	106,8	351	360	102,6	465	440	94,6
Materiálové a finanční náklady celkem	4 256	4 533	106,5	4 388	4 796	109,3	2 423	2 617	108,0	2 402	2 432	101,2
Z toho: osiva vlastní	175	178	101,7	144	123	85,4	8	5	62,5	9	11	122,2
osiva nakoupená	812	834	102,7	761	814	106,9	71	74	104,2	61	53	86,9
chlévká mrva	344	347	100,9	298	327	109,7	200	233	116,5	167	156	93,4
průmyslová hnojiva	605	662	109,4	918	960	104,6	768	814	106,0	663	676	102,0
ostatní materiál	178	181	101,7	136	138	101,5	59	43	72,9	47	50	106,4
odpisy	23	23	100,0	20	21	105,0	28	21	75,0	20	17	85,0
ostatní přímé náklady prvotní	422	540	128,0	343	492	143,4	173	251	145,1	198	246	124,2
druhotné	1 038	1 049	101,1	943	1 038	110,1	669	668	99,9	645	603	93,5
režie	659	719	109,1	825	883	107,0	447	508	113,6	592	620	104,7
Vlastní náklady celkem bez cenové úpravy	4 696	4 988	106,2	4 948	5 394	109,0	2 774	2 977	107,3	2 867	2 872	100,2
s úplnou cenovou úpravou	4 715	4 474	94,9	5 278	5 272	99,9	2 921	3 028	103,7	3 065	2 963	96,7
Vedlejší výrobek	104	108	103,8	38	48	126,3	2	2	100,0	—	—	—
Hektarový výnos	36,78	33,70	91,6	33,59	32,14	95,7	21,07	19,23	91,3	17,40	16,23	93,3
Vlastní náklady na 1 t bez cenové úpravy	120	122	101,7	144	154	106,9	132	149	112,9	165	174	105,5
s úplnou cenovou úpravou	125	130	104,0	156	163	104,5	139	157	112,9	176	183	104,0

VI

Ukazatel	Dojnice						Skot ve výkrmu					
	JZD			Státní statky			JZD			Státní statky		
	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85	1985	1986	86/85
Pracovní náklady celkem	820	847	103,3	882	932	105,7	209	200	95,7	267	263	98,5
Materiálové a finanční náklady celkem	3 524	3 696	104,9	3 488	3 708	106,3	1 612	1 626	100,9	1 689	1 733	102,6
Z toho: krmiva vlastní	1 157	1 170	101,1	1 113	1 166	104,8	771	800	103,8	815	859	105,4
krmiva nakoupená	587	579	98,6	540	544	100,7	302	305	101,0	306	312	102,0
ostatní materiál	91	100	109,9	92	94	102,2	21	21	100,0	20	23	115,0
odpisy	110	120	109,1	138	148	107,2	39	43	110,3	46	49	106,5
ztráty z brakování	426	486	114,1	423	506	119,6	—	—	—	—	—	—
ostatní přímé náklady prvotní	431	452	104,9	326	351	107,7	113	118	104,4	112	137	122,3
druhotné	283	303	107,1	334	353	105,7	115	122	106,1	106	115	108,5
režie	439	486	110,7	522	546	104,6	251	217	86,5	284	238	83,8
Vlastní náklady celkem bez cenové úpravy	4 344	4 543	104,6	4 370	4 640	106,2	1 821	1 826	100,3	1 956	1 996	102,0
s úplnou cenovou úpravou	4 452	4 767	107,1	4 639	4 999	107,8	1 870	1 943	103,9	2 122	2 199	103,6
Vedlejší výrobek	386	396	102,6	333	338	101,5	131	131	100,0	115	113	98,3
Užitkovost	3 756	3 848	102,4	3 385	3 502	103,5	0,73	0,76	104,1	0,67	0,71	106,0
Vlastní náklady na jednotku bez cenové úpravy	3,84	3,92	102,1	4,34	4,48	103,2	23,22	22,16	95,4	27,45	26,55	96,7
s úplnou cenovou úpravou	3,95	4,14	104,8	4,64	4,85	104,5	23,90	23,71	99,2	29,94	29,41	98,2

Celkové náklady zemědělské výroby na 1 ha zemědělské půdy v Kčs

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	3 051	3 050	99,9	3 395	3 431	101,1
	materiálové náklady	15 812	16 264	102,9	17 155	17 722	103,3
	finanční náklady	1 680	2 135	127,1	770	1 118	145,2
	celkové náklady	20 543	21 449	104,4	21 320	22 271	104,5
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	3 016	2 991	99,2	2 826	2 973	105,2
	materiálové náklady	16 568	17 047	102,9	15 243	16 204	106,3
	finanční náklady	1 433	1 844	128,9	609	898	147,5
	celkové náklady	21 017	21 882	104,1	18 678	20 075	107,5
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	2 527	2 520	99,7	2 499	2 513	100,6
	materiálové náklady	14 792	15 250	103,1	13 843	14 202	102,6
	finanční náklady	1 074	1 372	127,7	483	675	139,8
	celkové náklady	18 393	19 142	104,1	16 825	17 390	103,4
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	2 508	2 531	100,9	2 509	2 567	102,3
	materiálové náklady	14 088	14 736	104,6	13 269	14 118	106,4
	finanční náklady	1 038	1 393	134,2	443	662	149,4
	celkové náklady	17 634	18 660	105,8	16 221	17 347	106,9
HORSKÁ	pracovní náklady	2 263	2 310	102,1	2 309	2 323	100,6
	materiálové náklady	11 248	11 897	105,8	12 264	12 617	102,9
	finanční náklady	773	1 047	135,4	355	544	153,2
	celkové náklady	14 284	15 254	106,8	14 928	15 484	103,7

Celkové náklady rostlinné výroby na 1 ha zemědělské půdy v Kčs

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	1 334 6 945 979 9 258	1 313 7 058 1 383 9 754	98,4 101,6 141,3 105,4	1 366 6 709 434 8 509	1 350 6 772 757 8 879	98,8 100,9 174,4 104,3
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	1 226 6 770 684 8 680	1 201 6 975 1 082 9 258	97,9 103,0 158,2 106,7	1 137 6 313 333 7 783	1 222 6 713 586 8 521	107,5 106,3 176,0 109,5
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	834 5 868 428 7 130	826 6 010 685 7 521	99,0 102,4 160,0 105,5	858 5 537 209 6 604	880 5 626 397 6 903	102,6 101,6 190,0 104,5
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	842 5 979 415 7 236	847 6 232 728 7 807	100,6 104,2 175,4 107,9	825 5 303 206 6 334	853 5 698 364 6 915	103,4 107,4 176,7 109,2
HORSKÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	730 4 407 277 5 414	777 4 772 508 6 057	106,4 129,8 183,4 129,3	735 4 836 141 5 712	725 4 922 296 5 943	98,6 101,8 209,9 104,0

Celkové náklady živočišné výroby na 1 ha zemědělské půdy v Kčs

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	1 717	1 737	101,2	2 029	2 081	102,6
	materiálové náklady	8 867	9 206	92,5	10 446	10 950	104,8
	finanční náklady	701	752	107,3	336	361	107,4
	celkové náklady	11 285	11 695	103,6	12 811	13 392	104,5
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	1 790	1 790	100,0	1 689	1 751	103,7
	materiálové náklady	9 798	10 072	102,8	8 930	9 492	106,3
	finanční náklady	749	762	101,7	276	312	113,1
	celkové náklady	12 337	12 624	102,3	10 895	11 555	106,1
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	1 693	1 694	100,1	1 641	1 633	99,5
	materiálové náklady	8 924	9 240	103,5	8 306	8 576	103,3
	finanční náklady	646	687	106,3	274	278	101,5
	celkové náklady	11 263	11 621	103,2	10 221	10 487	102,6
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	1 666	1 684	100,5	1 684	1 714	101,8
	materiálové náklady	8 109	8 504	104,9	7 966	8 420	105,7
	finanční náklady	623	665	106,7	237	298	125,7
	celkové náklady	10 398	10 853	104,4	9 887	10 432	105,5
HORSKÁ	pracovní náklady	1 534	1 533	100,0	1 574	1 598	101,5
	materiálové náklady	6 841	7 125	104,2	7 428	7 695	103,6
	finanční náklady	496	539	108,7	214	248	115,9
	celkové náklady	8 870	9 197	103,7	9 216	9 541	103,5

Celkové náklady zemědělské výroby na 100 Kčs hrubé zemědělské produkce ve stálých cenách (r. 1980)

ČSSR

IX

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	15,90	14,74	92,7	18,12	17,54	96,8
	materiálové náklady	82,42	78,58	95,3	91,58	90,59	98,9
	finanční náklady	8,75	10,32	117,9	4,12	5,72	138,8
	celkové náklady	107,07	103,64	96,8	113,82	113,85	100,0
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	14,90	14,26	95,7	18,69	18,17	97,2
	materiálové náklady	81,85	81,32	99,4	100,81	99,05	98,3
	finanční náklady	7,07	8,80	124,5	4,02	5,49	136,6
	celkové náklady	103,82	104,38	100,5	123,52	122,71	99,3
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	14,94	14,21	95,1	17,93	17,56	97,9
	materiálové náklady	87,45	86,02	98,4	99,31	99,23	99,9
	finanční náklady	6,35	7,74	121,9	3,46	4,72	136,4
	celkové náklady	108,74	107,97	99,3	120,70	121,51	100,7
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	16,57	15,53	93,7	21,89	20,88	95,4
	materiálové náklady	93,05	90,43	97,2	115,78	114,81	99,2
	finanční náklady	6,85	8,55	124,8	3,86	5,38	139,4
	celkové náklady	116,47	114,51	98,3	141,53	141,07	99,7
HORSKÁ	pracovní náklady	22,50	20,77	92,3	21,47	20,59	95,9
	materiálové náklady	111,83	106,97	95,7	114,03	111,86	98,1
	finanční náklady	7,70	9,41	122,2	3,30	4,82	146,1
	celkové náklady	142,03	137,15	96,6	138,80	137,27	98,9

Celkové náklady rostlinné výroby na 100 Kčs hrubé rostlinné produkce ve stálých cenách (r. 1980)

ČSSR

II X

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	13,45	11,91	88,6	16,00	15,33	95,8
	materiálové náklady	70,06	64,01	91,4	78,59	76,89	97,8
	finanční náklady	9,88	12,54	126,9	5,08	8,60	169,3
	celkové náklady	93,39	88,46	94,7	99,67	100,82	101,2
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	12,50	11,83	94,6	16,36	16,17	98,8
	materiálové náklady	69,01	68,70	99,6	90,81	88,83	97,8
	finanční náklady	6,97	10,66	152,9	4,78	7,76	162,3
	celkové náklady	88,48	91,19	103,1	111,95	112,76	100,7
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	11,26	10,62	94,3	14,13	14,31	101,3
	materiálové náklady	79,23	77,24	97,5	91,16	91,47	100,3
	finanční náklady	5,76	8,80	152,8	3,44	6,46	187,8
	celkové náklady	96,25	96,66	100,4	108,73	112,24	103,2
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	12,42	11,38	91,6	18,14	16,98	93,6
	materiálové náklady	88,21	83,74	94,9	116,60	113,39	97,2
	finanční náklady	6,13	9,78	159,5	4,53	7,24	159,8
	celkové náklady	106,76	104,90	98,3	139,27	137,61	98,8
HORSKÁ	pracovní náklady	18,64	16,48	88,4	17,53	16,38	93,4
	materiálové náklady	112,54	101,21	89,9	115,34	111,21	96,4
	finanční náklady	7,07	10,77	152,3	3,36	6,68	198,8
	celkové náklady	138,25	128,46	92,9	136,23	134,27	98,6

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	18,51	17,96	97,0	19,90	19,35	97,24
	materiálové náklady	95,62	95,20	99,6	102,46	101,82	99,4
	finanční náklady	7,57	7,78	102,8	3,30	3,36	101,8
	celkové náklady	121,70	120,94	99,4	125,66	124,53	99,1
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	17,17	16,56	96,4	20,68	19,89	96,2
	materiálové náklady	93,91	93,15	99,2	109,32	107,83	98,6
	finanční náklady	7,17	7,05	98,3	3,37	3,54	105,0
	celkové náklady	118,25	116,76	98,7	133,37	131,26	98,4
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	17,81	17,03	95,6	20,86	20,00	95,9
	materiálové náklady	93,86	92,88	98,9	105,62	105,09	99,5
	finanční náklady	6,80	6,91	101,6	3,48	3,41	98,0
	celkové náklady	118,47	116,82	98,6	129,96	128,50	98,9
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	19,91	19,02	95,5	24,36	23,57	96,8
	materiálové náklady	97,00	96,05	99,0	115,23	115,78	100,5
	finanční náklady	7,44	7,51	100,9	3,43	4,10	119,5
	celkové náklady	124,35	122,58	98,6	143,02	143 45	100,3
HORSKÁ	pracovní náklady	24,96	23,93	95,9	23,98	23,31	97,2
	materiálové náklady	111,40	111,21	99,8	113,20	112,27	99,2
	finanční náklady	8,08	8,41	104,1	3,26	3,62	111,0
	celkové náklady	144,44	143,55	99,4	140,44	139,20	99,1

Celkové náklady zemědělské výroby na 100 Kčs hrubé zemědělské produkce v běžných cenách

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	13,80	13,00	94,2	14,84	14,34	96,6
	materiálové náklady	71,51	69,35	96,9	74,97	74,05	98,8
	finanční náklady	7,59	9,10	106,7	3,36	4,67	139,0
	celkové náklady	92,90	91,45	98,4	93,17	93,06	99,9
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	12,72	12,24	96,2	14,05	13,55	96,4
	materiálové náklady	69,87	69,74	99,8	75,76	73,86	97,5
	finanční náklady	6,05	7,55	124,8	3,02	3,08	102,0
	celkové náklady	88,64	89,53	101,0	92,83	91,49	98,6
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	12,45	12,00	96,4	12,75	12,68	99,5
	materiálové náklady	72,90	72,62	99,6	70,65	71,68	101,5
	finanční náklady	5,29	6,53	123,4	2,47	3,41	138,1
	celkové náklady	90,64	91,15	100,6	85,87	87,77	102,2
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	12,80	12,39	96,8	14,03	13,61	97,0
	materiálové náklady	71,89	72,15	100,4	74,17	74,86	100,9
	finanční náklady	5,29	6,82	128,9	2,48	3,52	141,4
	celkové náklady	89,98	91,36	101,5	90,68	91,99	101,4
HORSKÁ	pracovní náklady	14,12	13,78	97,6	13,19	12,58	97,4
	materiálové náklady	70,20	70,97	101,1	70,07	69,81	99,6
	finanční náklady	4,83	6,25	129,4	2,03	3,01	148,3
	celkové náklady	89,15	91,00	102,1	85,29	85,67	100,4

Celkové náklady rostlinné výroby na 100 Kčs hrubé rostlinné produkce v běžných cenách

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	11,73 61,08 8,61 81,42	10,81 58,10 11,39 80,30	92,2 95,1 132,3 98,6	13,86 68,06 4,40 86,32	13,36 67,00 7,48 87,84	96,4 98,4 170,0 101,8
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	11,17 61,68 6,24 79,09	10,68 62,05 9,63 82,36	95,6 100,6 154,3 104,1	13,98 77,64 4,10 95,72	13,66 75,01 6,55 95,22	97,7 96,6 159,8 99,5
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	10,19 71,72 5,23 87,14	9,89 71,93 8,20 90,02	97,1 100,3 156,8 103,3	11,92 76,90 2,90 91,72	12,34 78,91 5,57 96,82	103,5 102,6 192,1 105,6
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	10,78 76,57 5,31 92,66	10,37 76,33 8,92 95,62	96,2 99,7 167,9 103,2	14,82 95,28 3,70 113,80	14,23 95,06 6,08 115,37	96,0 99,8 164,3 101,4
HORSKÁ	pracovní náklady materiálové náklady finanční náklady celkové náklady	15,15 91,47 5,75 112,37	14,03 86,15 9,17 109,35	92,6 94,2 159,5 97,3	14,30 94,16 2,75 111,21	13,58 92,17 5,54 111,29	95,0 97,9 201,5 100,1

Celkové náklady živočišné výroby na 100 Kčs hrubé živočišné produkce v běžných cenách

Výrobní oblast	Nákladová položka	JZD			Státní statky		
		1985	1986	Index 86/85	1985	1986	Index 86/85
KUKUŘIČNÁ	pracovní náklady	15,98	15,36	96,1	15,58	15,05	96,6
	materiálové náklady	82,55	81,41	98,6	80,20	79,20	98,8
	finanční náklady	6,52	6,65	102,0	2,58	2,62	101,6
	celkové náklady	105,05	103,42	98,4	98,36	96,87	98,5
ŘEPAŘSKÁ	pracovní náklady	14,05	13,56	96,5	14,09	13,48	95,7
	materiálové náklady	76,93	76,30	99,2	74,48	73,05	98,1
	finanční náklady	5,89	5,77	97,9	2,30	2,40	104,3
	celkové náklady	96,87	95,63	98,72	90,87	88,93	97,9
BRAMBORÁŘSKÁ	pracovní náklady	13,98	13,40	95,9	13,24	12,87	97,2
	materiálové náklady	73,70	73,07	99,1	67,02	67,62	100,9
	finanční náklady	5,33	5,42	101,7	2,21	2,19	99,1
	celkové náklady	93,01	91,89	98,8	82,47	82,68	100,3
BRAMBORÁŘSKO- OVESNÁ	pracovní náklady	14,13	13,74	97,2	13,67	13,32	97,4
	materiálové náklady	68,79	69,36	100,8	64,64	65,45	101,3
	finanční náklady	5,29	5,42	102,5	1,92	2,32	120,8
	celkové náklady	88,21	88,52	100,4	80,23	81,09	101,1
HORSKÁ	pracovní náklady	13,68	13,66	99,9	12,73	12,55	98,6
	materiálové náklady	61,05	63,48	104,0	60,07	60,43	100,6
	finanční náklady	4,43	4,80	108,4	1,73	1,95	112,7
	celkové náklady	79,16	81,94	103,5	74,53	74,93	100,5